

Hint Kızılayı'ndan
Türk Askerî ve
Siyasi Hayatına
Uzanan Bir Ömür

***Abdurrahman
Peşaveri***

**Hint Kızılayı'ndan Türk Askeri ve Siyasi
Hayatına Uzanan Bir Ömür**
ABDURRAHMAN PEŞAVERİ
Semanur Ercan

Kızılay Kültür Sanat Yayınları: 24
Bellek Biyografi Dizisi: 8

Editör

Doç. Dr. Şefik Memiş

Son Okuma

Nilgün Yavuz

Grafik Tasarım

Nevzat Onaran

Uygulama

Murat Arslan

Dizi Kapak Tasarım

Zeyd Karaaslan

Kapak Çizgisi

İsmail Özen

Üretim Koordinasyon

Fatma Sena Yasan

ISBN 978-625-94264-0-2

Ocak 2024, İstanbul, birinci basım

© Kızılay Kültür Sanat Yayınları, 2024

Bu kitap **Kızılay Akademisi** tarafından yayına hazırlanmıştır. Kızılay Akademisi, **Türkiye Kızılay Derneğinin** eğitim, araştırma ve yayın çalışmaları yapmakla görevli birimidir. **Kızılay Kültür Sanat Yayınları** ise Türkiye Kızılay Derneğinin tescilli markası olup Kızılay Akademisi'nin Kızılay faaliyet alanlarında birikim oluşturmak ve kamuoyu farkındalığını arttırmak için kültürel, sanatsal ve bilimsel yayım yaptığı platformudur.

Yayinevi Sertifika No.: 47652
Sütüce Mah. İmrahor Cad. No.: 28
34445 Beyoğlu / İstanbul / Türkiye
Telefon: (+90 212) 263 1868
Web: <https://kizilayakademi.org.tr/yayin/>
e-posta: info@kizilaykultursanat.com.tr

Baskı ve Cilt

Kültür Sanat Basımevi ve Reklamcılık Org. Sanayi
Ticaret Limited Şirketi
Matbaa Sertifika No.: 44153
Maltepe Mh. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi ZB-7-9-
11 Zeytinburnu/ İstanbul
Telefon: (+90 212) 674 0021-29-46

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümleri çerçevesinde eserin yayımlanması, Türkçe ve diğer bütün dillerde yurt içinde ve dışında maddi ve manevi haklarının temsili hak sahipleriyle anlaşmalı olarak münhasıran Kızılay Kültür Sanat Yayınlarına aittir. Haklı alıntı sınırları içinde kalmak ve kaynak göstermek kaydıyla eserden alıntı yapılabilir.

Eserin dijital versiyonu ücretsiz açık erişimle Kızılay Akademisi web sayfasından (<https://kizilayakademi.org.tr/kitap-ve-brosur/>) okunabilir, herhangi ilave bir izne gerek olmaksızın her türlü dijital platforma serbestçe indirilebilir, bir değişiklik yapılmaksızın indirildiği haliyle bütün dijital platformlarda konumlandırılabilir, paylaşılabilir. Dijital versiyonu ücretsiz olan bu kitabın basılı hâli internet üzerinden faal kitabeve ve mağazalar ile kitabevlerinden satın alınabilir.

Kızılay Akademisi, Kızılay Kültür Sanat Yayınlarından neşrettiği eserleri müellifine sadık kalarak yayımlar. Görüşlerini gerek gördüğünde ön söz, dipnot vb. aracılığıyla eserde okurlara aktarır; görüş belirtilmeyen hususlara Kızılay Akademisinin, Kızılay Kültür Sanat Yayınlarının yahut her iki birimin kurucusu Türkiye Kızılay Derneğinin katıldığı varsayılmaz.

**Kızılay Kültür Sanat Yayınları Kütüphane
Bilgi Kartı**

**Kızılay Kültür Sanat Publishing Library
Cataloging-in-Publication Data**

Abdurrahman Peşaveri/ Semanur Ercan

İstanbul: Kızılay Kültür Sanat Yayınları, 2024.

128 s. ; resim, harita, tablo ; 12,5x19,5 cm.

Bibliyografya ve indeks var.

ISBN 978-625-94264-0-2

1. Abdurrahman Peşaveri (aka: Abdur Rahman Peshawari), 1886-1925. | 2. Medicine-Hospital- Türkiye. | 3. Indian Red Crescent. | 4. World War I. | 5. Balkan Wars. | 6. Turkish Independence War. | 7. Press-Anadolu Agency-Türkiye. | 8. NGO- Hilâl-i Ahmer-Kızılay (Turkish Red Crescent).
I. Ercan, Semanur, 1983-

DR436-605
DS401-(486.8)

**Hint Kızılayı'ndan Türk Askerî ve
Siyasi Hayatına Uzanan Bir Ömür
ABDURRAHMAN
PEŞAVERİ**

doğ. 1886, Peşaver
öl. 30 Haziran 1925, İstanbul

Abdurrahman Peşaveri
(1886-1925)

İnançlı, hilafet yanlısı ve İngiliz karşıtı bir genç olan Abdurrahman Peşaveri 1886'da İngiliz sömürgeci Hindistan'da, Müslüman zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Çocukluğundan itibaren eğitime önem verilmiş, dönemin Hindistan'ındaki ilk Müslüman üniversitesi Aligarh Kolejinde eğitim almıştır. Dünya Müslümanlarının durumunu yakından takip eden Peşaveri, Müslüman dünyasının lideri olarak gördüğü Osmanlı Devleti'nin sömürge olmadan ayakta kalabilme mücadelesine manen ve madden destek olmaya çalışmıştır. Aligarh öğrencisi Balkan Savaşları sırasında Hint Müslümanlarınca kurulan Hint Kızılayı'nın yardım heyetine de bu Türk ve Müslüman sevgisi sebebiyle ailesine haber vermeksizin elinde bulunan değerli eşyalarını satarak katılmıştır. Peşaveri'nin 1912'de başlayan Türkiye serüveni, sadece yardım heyetinde hasta bakıcılık yapmasıyla sınırlı kalmamış, Hint Heyeti'yle Hindistan'a dönmeyerek Osmanlı Devleti'nin XX. yüzyıldaki yeniden varoluş mücadelesinin bütün safhalarında en önde çalışmıştır. Türk ordusuna da katılan Peşaveri, Türk tarihinin önemli şahsiyetleriyle yakın bağlar kurmuş; Rauf Orbay'ın manevi kardeşi, Edip'ten Mustafa Kemal Atatürk'e Kurtuluş mücadelemizin mimarlarının mesai arkadaşı olmuştur. Atatürk'ün görevlendirmesiyle Afganistan'a Türkiye'nin Kabil elçisi vazifesiyle gönderilmiştir. Bu görevlerinin yanı sıra bildiği birçok yabancı dil sayesinde Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinde yurt içi ve yurt dışında önemli ve gizli görevlerde bulunmuştur. Türklerin özgürlük mücadelesinin mimarlarından biri olan Peşaveri, 1925'te failleri meçhul bir silahlı saldırı sonucunda İstanbul'da hayatını kaybetmiştir ve Maçka'da bulunan ebedî istirahatgâhına uğurlanmıştır.

Müslüman bir Hint genci olarak yirmili yaşlarında vatanından ayrılıp kardeşleri gördüğü Türklere destek amacıyla Türkiye'ye gelen Abdurrahman Peşaveri, Türklerin kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesinde bir Türk gibi çalışmıştır. Hint Kızılai'nın sağlık heyetiyle Osmanlı Devleti'ne gelip hasta bakıcı olarak başladığı bu mücadeledeki yardımlarına Türk ordusuna katılarak devam etmiştir. Yurt içi ve yurt dışında birçok önemli görevlerde bulunmuştur. Türkiye ve Türklere bağlılığı, Türkiye'nin Afganistan elçisi olarak görevlendirilmesine vesile olmuştur. Tarihimizdeki önemli şahsiyetler arasına, coğrafyamıza çok uzaklarda bulunan Hint yarımadasından katılan bu yürekli adam, XX. yüzyıl Türk tarihimiz için hatırı sayılır hizmetlerde bulunmuştur.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin herkesin bildiği bazı simgesel fotoğraflarında yer almalarına rağmen tarih kitaplarımızda adları yazılmayan, yaptıkları belleklerimizde yer tutmayan mühim tarihî şahsiyetler vardır. Sivas Kongresi'nin toplandığı lise binası önünde çekilmiş ve hemen bütün Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve İnkılap Tarihi kitaplarında kullanılan meşhur fotoğrafta, Mustafa Kemal Paşa'nın arkasında ayakta yer alanlardan Abdurrahman Peşaveri bu şahsiyetlerden biridir.

Abdurrahman Peşaveri Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey gibi Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarının en üst düzey komutan ve devlet adamlarının fotoğraflarında simasına sıkça rastlanan biridir. Buna rağmen ne fotoğraf altı yazılarda ne de ilgili satırlarda adı anılmaz, hatırlanmaz, bilinmez.

Atatürk, Rauf [Orbay] Bey ve Heyet-i Temsiliye üyeleriyle birlikte Abdurrahman Peşaveri. Peşaveri arkada ayakta duranlardan sağdan dördüncü sırada

Peşaveri, bir üniversite öğrencisiyken vatanını arkasında bırakarak Türk kardeşlerine yardım etmek amacıyla Balkan Savaşları döneminde İstanbul'a gelmiş ve kendinden, ailesinden, vatanından, kısacası her şeyden aziz gördüğü bir dava uğruna vazgeçerek, ömrünün sonuna kadar Türkiye'de kalarak cepheden cepheye koşup savaşmıştır. Bu dava, hilafet kavramının ve Müslüman birliğinin başköşede olduğu, fiilî olamasa da fıkri bir birlik-telik davası idi. Her ne kadar Osmanlı Devleti, tarihinin belki en zayıf dönemini yaşıyor olsa da bu idealin sembolize edilmiş haliydi ve Osmanlı Devleti'nin ayakta kalması dünya Müslümanları için ortak bir davaydı. Osmanlı, bir siyasal yapı olmanın ötesinde Müslümanların nazarında İslam'ın simgesiydi ve bu gücünü muhafaza etmeliydi. Abdurrahman Peşaveri de buna inanıyordu. Birçok çağdaşı gibi o da bu uğurda yapması gerektiğini düşündüğü ne varsa yaptı. Ailesinin "Artık dön!" ısrarları karşısında "Vatanım işgal altındayken dönemem!" diyen Hint Müslümanı bir genç hiç bilmediği bir coğrafyada, hiç bilmediği bir dil ve kültürdeki Müslüman kardeşlerinin davasını kendi davası, mücadelesini kendi mücadelesi gibi gördü. Müslüman bir Hint (Pakistanlı) gencin yaptıklarından bir miktar bahsedilince bile bu davanın sahibi Anadolu Türklerinin yalnız olmadığı hissedilir.

Abdurrahman Peşaveri, Enver Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya kadar Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde devletin en tepesindeki isimlerle yakın ilişkiler kurmuştur. Böylesine ehemmiyetli anlarda, kritik yerlerde bulunan ve ancak o milletin evlatlarının göstere-

“Osmanlı siyasal bir yapı olmasının ötesinde Müslümanların nazarında İslam'ın sembolüydü ve bu gücünü muhafaza etmeliydi.”

“Ancak o milletin evlatlarının gösterebileceği bir duyarlılık ve sadakatle hayati sorumluluklar üstlenen biri olmasına rağmen adeta hiç var olmamış gibi isimsiz kalmış ve yazık ki tarihimizde kendine ufaklık atıflar dışında yer bulamamıştır.”

bileceği bir duyarlılık ve sadakatle hayati sorumluluklar üstlenen biri olmasına rağmen adeta hiç var olmamış gibi isimsiz kalmış ve yazık ki tarihimizde kendine ufacık atıflar dışında yer bulamamıştır.

Genel bir Türkiye Cumhuriyeti tarihi kitabında, Kurtuluş Savaşı döneminde Atatürk ve yol arkadaşları anlatılırken Samsun'a çıkışla başlayan süreçte neler olduğu, bu davada kimlerin olduğu detaylarına kadar incelenirken bu davanın yoldaşlarından biri olan Peşaveri'nin adına rastlanılmaz. Onun ismi ancak dönemin hatıratlarında birkaç cümle içinde geçer. Kimi zaman Afganlı Abdurrahman Nihad olarak çıkar karşımıza, kimi zaman Hintli yedek subay, kimi zaman ise Balkan Savaşları'nda ülkemize gelip Birinci Dünya Savaşı'nda da hizmetlerde bulunmuş bir Hint genci...¹

“Hint Kızılayı'yla
ülkemize gelip Türk
ordusuna hizmet
ederek sonrasında
Hint Kızılayı'nın
diğer mensupları
gibi geri dönmesi bile
onu bir kahraman
yapardı. Peşaveri daha
fazlasını yaptığı hâlde
ne yazık ki Türk tarih
yazımında gereken vefayı
görememiştir.”

Hint Kızılayı'yla ülkemize gelip Türk ordusuna hizmet ederek sonrasında Hint Kızılayı'nın diğer mensupları gibi geri dönmesi bile onu bir kahraman yapardı. Tarih bu kadarını kaydetmeliydi, kaydedebilirdi. Peşaveri daha fazlasını yaptığı hâlde ne yazık ki Türk tarih yazımı ona gereken vefayı göstermemiştir. Bu çalışmayla Peşaveri'nin bugüne değin gün yüzüne çıkmamış hayat hikâyesinin tarih sayfalarında yerini alması ve değerli okuyucularına ulaşması için gayret edilmiştir.

Abdurrahman Peşaveri'nin Ailesi, Çocukluğu, Gençliği ve Eğitim Hayatı

Peşaveri'nin Soyu ve Ailesi

Peşaveri'nin Hint alt kıtasına gelen ilk atası Emced Şeyh Gulâm Sadık, XV. yüzyılın başlarında bir kafiyle Keşmir'e ulaşmıştır.² Bu kafilenin başında Şeyh Canbaz Vâli olarak bilinen Seyyid Muhammed Rifâi bulunmaktadır ve Keşmir'e İsfahan'dan gelmiştir.³ Canbaz Vâli kafilesiyle Keşmir'e gelen Emced Şeyh Gulâm Sadık eski Keşmir

Abdurrahman Peşaveri'nin babası ve erkek kardeşleri.

Oturanlar soldan sağa: Muhammed İshak, Hacı Muhammed Emin, Muhammed Said (kucaktaki bebek), Hacı Gulâm Samdâni, Muhammed Osman, Abdurrahman Peşaveri.

Ayaktakiler soldan sağa: Muhammed Hasan, Muhammed Ömer.

Yerde oturanlar soldan sağa: Muhammed Yusuf, Muhammed Yahya.

Şahcibanpuri, age., s.72.

Vezirî:

Vezirî oymaklar topluluğu, Hindistan'da az çok bağımsız yaşayan bir topluluktur. Pakistan'ın kuzeybatısında Afganistan sınırındaki dağlık bölge bugün "Veziristan" olarak adlandırılır ve bölgede hâlen yerel aşiretler yaşamaktadır

kayıtlarına göre buraya geldiğinde genç, yalnız ve bekârdır. Bunun dışında soyuyla ilgili başka bir bilgiye ulaşılamamaktadır.⁴ Abdurrahman Peşaveri'nin arkadaşlarından Zafer Hasan Aybek hatıratında Peşaveri ailesinin Keşmirli olduğunu ifade ederken⁵ Hikmet Bayur aslen bir "Vezirî" oymağından geldiğini belirtir.⁶

Şeyh Canbaz Vâli ve müridleri hakkındaki bir yazma eser daha sonraları çıkan bir yangın sonucu yok olmuştur. Bu sebeple kafiide yer alanların kökeni hakkında bir kesinlik bulunmamaktadır. Fakat isim yapısından yola çıkılarak yapılan tahminlere göre bu kafilenin Orta Asya'dan gelen Türklerden oluştuğu düşünülmektedir.⁷

Kafilenin Keşmir'e vardığı dönemde Hindistan'da I. Delhi Türk Sultanlığı hüküm sürmekte ve İslam'ın yayılması için Müslüman hükümdarlar çaba sarf etmekteydi. İslam'ı yayma amacıyla bölgeye gelenlerden biri olan Şeyh Canbaz Vâli bu vesileyle Keşmir'e yerleşmiş ve bölgeyi tebliğ merkezi yapmıştır. Kafide bulunan Peşaveri'nin atası Emced Şeyh Gulâm Sadık ise ahlakı ve düzgün karakteriyel Şeyh Canbaz Vâli'nin gözündeki ayrı bir yere sahip olmuştur. Öyle ki Şeyh Canbaz Vâli'nin vefatından sonra yerine Gulâm Sadık geçmiştir. Yörenin zengin ve saygıdeğer ailelerinden birinin kızıyla evlenerek Canbaz Vâli Tekkesini bu ailenin önderliğinde devam ettirmiştir.

Abdurrahman'ın dedesi Şeyh Rahmetullah da Keşmirli saygın bir ailenin kızıyla evlenir ve bu evlilikten beş oğlu, bir kızı olur. Kızının ismi bilinmezken oğullarının isimleri; Muhammed Sa-

bir, Gulâm Habib, Gulâm Samdânî, Gulâm Sadık ve Gulâm Resûl'dür. Bunlardan Gulâm Samdânî Abdurrahman Peşaverî'nin de babasıdır.

1852'de Keşmir'de karışıklıklar çıkmaya başlayınca durumun kötüye gideceğini gören dede Şeyh Rahmetullah ailesini Peşaver'e göndermiş, kendisi ise Keşmir'de kalmıştır.⁸

Peşaver; günümüzde Pakistan'ın kuzeybatısında, Afganistan'la sınır bir bölgedir. Bölge halkının çoğunluğunu MÖ I. yüzyılda bölgeye gelen Peştunlar oluşturur.⁹ Peşaverî'nin babası Hacı Gulâm Samdânî kardeşleriyle birlikte oldukça zorlu geçen yolculuğun ardından Peşaver'de yaşayan amcaları Abdurrahman'ın yanına varmıştır. Amca Abdurrahman, Peşaver'de pirinç ticareti yapmaktadır. Peşaverî'nin babası Gulâm Samdânî, bir terzinin yanında işe girmiştir. Diğer kardeşler de aynı şekilde ufak işlerde çalışmaya başlamıştır. Hacı Gulâm Samdânî ilk evliliğini amcasının kızıyla yapmıştır.¹⁰

“Peşaver; günümüzde Pakistan'ın kuzeybatısında, Afganistan'la sınır olan bir bölgedir. Bölge halkının çoğunluğunu MÖ I. yüzyılda bölgeye gelen Peştunlar oluşturur.”

Peşaver, Pakistan'ın kuzeybatısında, Afganistan'la sınır bir bölgedir.

Hacı Gulâm Samdânî zaman içerisinde müteahhitlik ve ticaretle meşgul olmaya başlamıştır.¹¹ O dönemde İngilizler Peşaver'de bir ordu karargâhı kurmuşlardır ve Gulâm Samdânî de onlarla iş yapmaktadır. İngilizler onunla çalışmaktan memnundurlar. Bu sayede işleri giderek büyüyen Samdânî zengin birisi hâline gelmiştir.¹² Esasen baba Samdânî, İngilizlerden hoşlanmazı ancak o zamanki şartlar sebebiyle ilişkilerini iyi tutmaya çalışırdı.¹³

Hacı Gulâm Samdânî tarikat ehli bir aileye mensup dindar birisiydi ve çocuklarını da bu şekilde yetiştirmişti. Dinî bilgisi çoktu ve İslami hizmetleri de fazlaydı.¹⁴ İngilizlerle yaptığı ticarete dinî hassasiyetlerinden taviz vermeyen Gulâm Samdânî inancına uygun olmayan işlerden daima uzak durmuştur. Örneğin alkol ve domuz eti gibi İslam'ın haram kıldığı şeylerin ticaretini yapmamıştır. İngilizlerle kurduğu ticari yakınlık sebebiyle kendisine teklif edilen çeşitli makamları ise kabul etmemiştir.

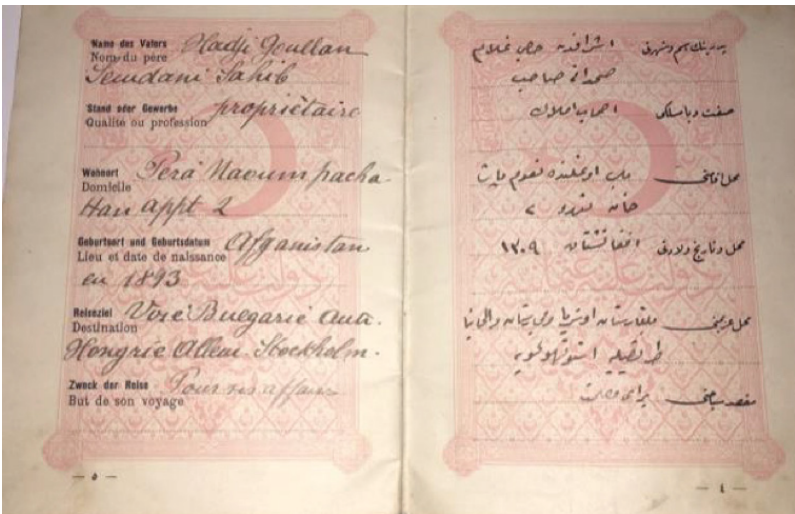
Hacı Gulâm Samdânî çeşitli evlilikler yapmıştır. Yapmış olduğu altı evlilikten dört kız, on üç erkek olmak üzere on yedi çocuğu olmuştur. Abdurrahman Peşaveri üçüncü eşinden dünyaya gelmiştir.¹⁵

Peşaveri'nin Doğumu, Çocukluk ve Gençlik Dönemi

Abdurrahman dünyaya gelmeden önce babası Gulâm Samdânî rüyasında gökten bir yıldızın inerek sarığına konduğunu görmüştür. Rüyasını bir âlime sorduğunda, dünyaya gelecek evladının üstün bir zat olacağı, ismini ve şanını yücelteceği cevabını almıştır.¹⁶

Abdurrahman Gulâm Samdânî (Peşaveri) 6 Aralık 1886'da Peşaver'de dünyaya gelmiştir.¹⁷ Ancak Peşaveri'ye Osmanlı Devleti tarafından verilen pasaportta doğum tarihinin 1893, doğum yerinin Afganistan yazıldığı görülmektedir.¹⁸ Pasaporttaki bilgileri Peşaveri'nin kendisi vermiş olmalıdır. Buna göre doğum tarihi diğer kaynaklarda 1886 şeklinde yanlış belirtilmiş olsa bile doğum yeri olarak Afganistan'ı vermesi ilginçtir. Ailesinin Peşaverli olduğu ve Abdurrahman'ın da orada doğduğu açıktır. Peşaver her ne kadar Afgan sınırında olsa bile Afganistan'a bağlı olmamıştır. Bölge demografik açıdan günümüze değin Afgan asıllıların yoğunlukla yaşadığı bir yer olmuştur. Bununla birlikte Afganistan, Peştun nüfusun yoğun olduğu bir bölgedir. Ancak Peşaveri'nin pasaportunda kullandığı bilgilerin farklı oluşunun nedeni hayatı incelendikçe açıklık kazanmaktadır. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere Peşaveri, bir sömürge olan Hindistan'ı vatani olarak dile getirmekten her zaman imtina etmiştir. Pasaportuna da muhtemelen aynı sebepten Afganistan doğumlu olduğunu yazdırmıştır.¹⁹

Babası Abdurrahman'ın eğitimiyle yakından ilgilenmiştir. Abdurrahman ilköğrenimine o dönem Müslüman ailelerinde olduğu gibi ailesinin gözetiminde kendi evlerinde başlamıştır.²⁰ İlk olarak Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenmiş ve on iki yaşına geldiğinde hafız olmuştur. 1905'te yedinci sınıf imtihanlarında başarılı olmuş ve bir okula gündüzcü olarak kaydolmuştur. Urduca, Farsça ve İngilizcesi çok iyidir. İngilizcesinin iyi olmasının sebebi sadece derslere olan yatkınlığı değil, özellikle tarihe olan düşkünlüğünün onu birçok farklı

eser okumaya yönlendirmiş olmasıydı. Diller, tarih ve coğrafya ilgi alanlarıydı. Sayısal ilimler ilgisini çekmese de genel olarak başarılıydı. Çocukluğunda oldukça yaramaz olan Abdurrahman, sporla da ilgilenmiştir. Özellikle futbol ve kriket oynamaktan büyük keyif almaktaydı. Ayrıca ata binmeyi de oldukça severdi. Efendi bir mizaca sahipti. Son derece saygılı ve yumuşak huyludur Kötü söz kullanmaz ve kullanılmasından da hoşlanmazdı. İslam ahlakını çok güzel taşır, çalışanlara karşı oldukça nazik ve hoşgörüyü davranırdı.

İngiliz düşmanlığının etrafı çevrelediği dönemlerden ve İngilizlerin müdahale alanlarını genişletmesinden ve toplumsal hayata karışmasından rahatsız olmaktaydı.²¹ Bir Müslüman olarak dinî görevlerini yerine getirmeye çalışır, namaz kılmaya özen gösterir, Kur'an'a bağlı bir hayat yaşayarak İslam ahlakını hakkıyla taşırdı. Gönlü cömert; iyi huy, güzel ahlak ve edep sahibiydi. Ayrıca son derece zeki ve açık fikirli birisiydi.

Fiziksel olarak ise sıhhatli bir bedene, boy pos ve güzel bir yüzü vardı. Uzun boylu, mütenasip yapılı ve Keşmirli bir aileden geldiği için de beyaz tenliydi.²² Parlak gözleri ve geniş bir alnı; ailesinden gelen ince ve narin bir burnu vardı. Çehresi uzunca ve dudakları daima tebessüm eder gibiydi. Yumuşak bir dille ağır ağır konuşur ancak kızdığı zaman kelimeler ağzından hiddetle çıkardı.

Giyim kuşamına özen gösterir, daima saat takardı. At arabası kullanır, arabasını da kendisi sürerdi. Çocukluğundan itibaren sabahları çok erken kalkar, sütü ısıtarak içer ve hangi mevsim olursa olsun dolaşmak için dışarıya çıkardı.²³

“Bir Müslüman olarak dinî görevlerini yerine getirmeye çalışır, namaz kılmaya özen gösterir, Kur'an'a bağlı bir hayat yaşayarak İslam ahlakını hakkıyla taşımaya çalışırdı. İyi huy, güzel ahlak ve edep sahibiydi. Son derece zeki ve açık fikirli birisiydi.”

Peşaveri'nin yukarıda bahsedilen yaşantısı ve alışkanlıkları göz önünde bulundurulduğunda, Hint alt kıtasında özellikle 1857 Hint İsyanı sonrası statü olarak güç duruma düşen birçok Müslüman aileye kıyasla Peşaveri ailesinin saygınlık ve zenginliğini koruyabilen üst sınıf Müslüman ailelerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Eğitim Hayatı: Aligarh Koleji Zamanları

Hindistan Müslümanları için önemli bir bilim merkezi ve sonraki zamanlarda da bir üniversite çevrilen Aligarh Kolejinde²⁴ fakir öğrencileri desteklemek gayesiyle Encümen el- Farz adında bir dernek kurulmuş ve bu dernek ülkenin çeşitli bölgelerine bağlı bulma amacıyla heyetler göndermiştir. 1905'te Peşaver'e giden bu heyetlerden birine Hacı Gulâm Samdânî, cömert bir yardımda

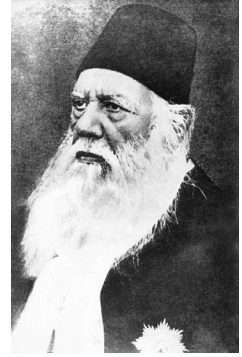
1857 Hint İsyanı

bulunmuştur. Bu sırada heyet başkanı olan Han Muhammed Hüseyin Han, Samdâni'den küçük oğlunu Aligarh Koleji'nde okutmasını istemiştir. Aligarh Koleji, o zamanlar Müslümanlar için namı olan bir eğitim merkeziydi. Dönemin en meşhur hocalarının çalıştığı okulu, saygın aileler çocuklarının eğitimi için tercih ekmekteydi. O sıra yedinci sınıfı bitiren Abdurrahman, Aligarh'ın methini çok duymuştu. 1906 senesinde sekizinci sınıfa Aligarh Kolejinde devam etmiştir.²⁵

Aligarh Koleji, kurulduğu ilk zamanlarda Batılı tarzda eğitim veriyor olması sebebiyle dinden dönmek, dine karşı gelmek veya İngiliz emperyalizmine hizmet etmek gibi çeşitli suçlamalara maruz kalmıştır.²⁶ Dindar bir aileye mensup olan baba Hacı Gulâm Samdâni'nin İngilizlerin gücünü kırmak için eğitimin şart olduğuna inanması ve Abdurrahman'ı bütün bu söylentilere rağmen Aligarh'a göndermesi Peşaveri'nin yettiği ailenin düşünce yapısı ve dünya görüşü hakkında bilgi vermektedir. Baba Samdâni, kolej hakkında dinsizliğe kadar varan ithamlara aldırış etmeksizin oğlunu Aligarh'a göndererek ileri görüşlülüğünü göstermiştir.²⁷

Abdurrahman Peşaveri, Aligarh Kolejindeki eğitimi esnasında önemli hocalarla yaptığı sohbet ve tartışmalarla ufkunu ziyadesiyle geliştirme fırsatı bulmuştur. Derslerinin yanı sıra tarihî olaylarla da çok ilgilenmiştir. Özellikle Napolyon'un hayatını tekrar tekrar okumuş ve onun hayatı hakkında sohbetler yapmıştır. Bu ilgisi yüzünden okulda "Hafız-i Napolyon" (Napolyon Hafızı) lakabıyla meşhur olmuştur. Aslında Peşaveri'nin Napol-

Seyid Ahmed Han

Seyid Ahmed Han, Aligarh Koleji ve Üniversitesinin kurucusudur.

“Aligarh Koleji, o zamanlar Müslümanlar için şöhretli bir eğitim merkezidir. Dönemin en meşhur hocalarının çalıştığı okulu, saygın aileler çocuklarının eğitimi için tercih etmektedirler. Bu sebeplerden ötürü Abdurrahman da eğitimine Aligarh'ta devam etmiştir.”

Seyyid Ahmed Han'n kurduğu Aligarh Koleji 1920'den sonra üniversiteye çevrildi.

yon tutkusu, Napolyon'un cesaret ve atılganlığıyla milletine beslediği sevgiye olan hayranlığından kaynaklanmaktadır. Abdurrahman da Napolyon gibi savaş meydanlarında silah gücünden ziyade inanç ve cesarete güvenmiş ve insanı zafere ancak bunların ulaştıracağına inanmıştır.²⁸ Napolyon'un İngilizlere düşmanlığıyla onlara karşı kazandığı zaferler de İngiliz sömürgesi olan Hindistan'da yaşayan Abdurrahman'ı Napolyon'a yaklaştıran unsurlardandır.²⁹ Ayrıca Abdurrahman, İngiliz sömürgesi olan Hindistan'ın bağımsızlığının İstanbul'dan geçtiğine de inanmaktadır.³⁰

“Peşaveri, tarihte nam yapmış büyük şahsiyetlere hususiyetle hayrandır: Büyük İskender, Cengiz Han ve Napolyon. Bu isimlerin hepsi zamanlarının önde gelen korkusuz liderleridir ve her biri tarihe isimlerini büyük başarılarla kazınmışlardır.”

Napolyon'un yanı sıra Peşaveri'nin severek okuduğu diğer liderler ise Büyük İskender ve Cengiz Han'dır. Napolyon Hafız lakabının yanına kardeşleri, Türklere karşı duyduğu sevgi ve hayranlık sebebiyle “Türkî Lala” (Türk ağabey) lakabını da eklemişlerdir.³¹

Peşaveri İngiliz ve Fars edebiyatına da son derece düşküdü. Firdevsi'nin *Şehnâme*'si ile Hafız-ı Şirazi'nin *Hafız Divanı*'nı okumuş ve çok beğenmiştir. Gerek Aligarh önceki yaşantısı ve gerekse Aligarh zamanlarında okuma yazmaya düşkünlüğünün yanında spor, gezi ve eğlenceye de zaman ayırdığı anlaşılmaktadır. Okulun hokey takımında yer almaktadır.³²

Peşaveri'nin öteden beri gelen tarih ilgisi, ülkesinde ve diğer İslam coğrafyalarındaki siyasi gelişmelere alakası, Aligarh Koleji yıllarında artmıştır. Bu dönemde gazete okuma alışkanlığının gelişmesi onun siyasetle, dolayısıyla ülkesindeki ve dünyadaki güncel haberlerle daha çok alakadar olmasını sağlamıştır. Dünya siyaseti o dönemler köklü imparatorluklardaki rejim değişikliklerine sahne olmaktadır. Türklerle yakından ilgili olan Peşaveri, Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber Jön Türk hareketi ve liderlerinden etkilenmiştir. Bu dönem Hindistan basını da yaptıkları yayınlarla hem meşruti idareyi hem de Jön Türkleri desteklemiştir. Napolyon hayranı Peşaveri için hürriyet mücadelesi, cesaret ve inanç çok önemlidir. Bu anlamda Jön Türkler'i hürriyet aşığı kahramanlar olarak görmüş olması muhtemeldir. Bütün bu atmosfer tabiatı itibarıyla cesur, hürriyet ve İslam sevdalı Peşaveri'yi de etkilemiş, kolonyal İngiltere'ye bulduğu her fırsatta karşı çıkmıştır.³³

Şubat 1907'de Aligarh Kolejinde Paşâveri'nin de katıldığı "Korkunç Grev" denilen bir boykot gerçekleştirilmiştir.³⁴ Grev olaylı geçmiş, polisle çatışma çıkmıştır. Abdurrahman da çatışanlar arasındadır ve eğitiminin sonlandırıldığı 1908'e kadar da okulda çıkan her olayla yakından ilgili olmuştur.

Napolyon Bonapart

*Abdurrahman Peşaveri
Napolyon'un hayatını
dikkatlice okumuş, onun
milletine beslediği sevgiye
hayran kalmıştır.*

Bu hadiseler Abdurrahman'ın şahsiyetinin gelişimi açısından önemlidir ve ondaki hürriyet ve İslam aşkıyla İngilizlere olan nefreti de pekiştirmiştir.³⁵

Hindistan'da İngiliz karşıtlığı çığ gibi büyümekteydi. Özellikle Aligarh Koleji öğrencileri İngilizlerin gerek Hindistan ve gerekse Osmanlı'ya yönelik politika ve tutumlarından çok etkilenecek İngilizlere düşmanlık beslemektedir. Yaşanan hadiseler üzerine İngiliz yönetiminin güvenini sarsmak istemeyen okul yönetimi inkılap hareketiyle ilişkili kişileri okuldan uzaklaştırma kararı aldı. Uzaklaştırılanlar arasında Abdurrahman Peşaveri de vardı.³⁶ Böylece Mart 1906'da başladığı Aligarh Kolejindeki eğitimi 1908'in ortasında okuldan uzaklaştırılmasıyla son bulmuştur.³⁷

Abdurrahman, Aligarh Kolejinden uzaklaştırılmasının ardından eğitimine arkadaşı Fazıl Emin ile beraber Kuzey Hindistan'daki Şimla (Shimla) şehrinde bir Avrupa kolejinde devam etmiştir.³⁸ Ancak buradayken bir kalbinden rahatsızlanmıştı. Tedavi için Hindistan'ın birçok şehrindeki doktorlara başvurulmuş, çeşitli tedaviler denenmişse de olumlu sonuç alınamamıştır. Pencap Eyaleti'ndeki Kadiyân'da ünlü bir doktor olan Hekim Nureddin'in özel tedavisi de işe yaramayınca Abdurrahman Delhi'ye dönmüş ve tedavisini burada sürdürmüştür. Bu hastalık Abdurrahman Hint Kızılayı'yla birlikte Türkiye'ye gelene kadar devam etmiştir.³⁹

Peşaveri arkadaşı Fazıl Emin'le beraber Aligarh Koleji'nden uzaklaştırıldıktan üç yıl sonra 1911'de koleje geri dönmüş ve Aligarh günleri tekrar başlamıştır. Bu dönemde Aligarh öğrencilerinin gün-

deminde İngilizlerin Müslümanlara karşı uyguladığı entrikalar ve fitne politikaları vardır. Ülke çapındaki Müslümanlarda fikrî bir inkılap meydana gelmiş ve İngiliz karşıtlığı her yere yayılmıştır.

Peşaveri'nin Aligarh'taki eğitim dönemi incelendiğinde onun koleje ilk girişinin 1907 senesindeki boykot öncesi olduğu görülmektedir. Aligarh'ın hararetli bir zamanında okula başlayan Peşaveri, İngiliz karşıtı olaylarda çekinmeden yer almıştır ve nihayetinde de okuldan uzaklaştırılanlardan biri olmuştur. Okula tekrar dönüşü ise Balkan Savaşları öncesine denk gelmektedir. Bu dönemde Aligarh Kolejindeki ortam daha da karışıktır.

“Yaşanan hadiseler üzerine İngiliz yönetiminin güvenini sarsmak istemeyen okul yönetimi inkılap hareketiyle alakalı kişileri okuldan uzaklaştırır. Uzaklaştırılanlar arasında Abdurrahman Peşâveri de vardır. Böylece Mart 1906'da başladığı Aligarh Kolejindeki eğitimi 1908'in ortasında okuldan uzaklaştırmasıyla biter.”

Aligarh Koleji

Başlayan Balkan Savaşları ve Türkiye'ye yardım amacıyla bir sağlık heyeti oluşturulması sonrasında Peşaveri, birçok zorluğu göze alarak bu heyete katılmaya karar vermiştir. Aligarh'taki eğitim hayatı üç seneyi bulmayan Paşâveri'nin ihtilalci bir ruha sahip olması, hayatındaki diğer şeyleri olduğu gibi eğitimi de geri planda bırakmasına sebep olmuştur.⁴⁰

Peşaveri'nin bu dönemde İslam birliğine giden yolun temeli kabul ettiği Osmanlı Devleti'nin akıbeti hususundaki hislerine Hint Kızılayı'na katılmadan önce kardeşi Muhammed İshak'a yazdığı bir mektubu tercüman olmaktadır. Mektubunda kardeşine şunlardan bahsetmiştir:

1900'lü yılların başında İngiliz sömürgesi olan Hindistan haritası

‘Azizim Muhammed İshak!

Türk saltanatının çöküşünün acı haberlerini duyarak mutsuz oluyoruz. Ancak üzülmeyin ne faydası var? Heyhat! Elimizden sabretmek dışında bir şey gelmiyor.⁴¹

42

Abdurrahman Peşaveri'nin Hindistan günleri bu şekilde sona ermiş, İslam'a hizmet gayesiyle inanç ve umutla ülkesinden ayrılmıştır. Türk saltanatının kötü gidişatıyla dertlenen, tarihin cesur liderlerine öykünen bu Hindistanlı Müslüman gencin herkes-ten gizleyerek vatanından ayrılmasındaki asıl mak-sadı ilerleyen zamanlarda ortaya çıkacaktır.

Hint Kızılayı ve Abdurrahman Peşaveri

Hindistan Müslümanlarınca Balkan Savaşları sırasında zor duruma düşen Osmanlı Devleti'ne yardım etmek amacıyla Türkiye'ye gönderilmek üzere farklı zamanlarda sağlık heyetleri kurulmuştur. Hint Müslümanları tarafından, aralarında Peşaveri'nin de yer aldığı heyetten önce iki kere Türk ordusuna yardım maksadıyla sağlık heyetleri gönderilmiştir. Heyetlerden ilki; Londra'da eğitim gören gençlerden oluşmaktadır ve Hindistan zen-ginlerinin himayesi altında, başlarında Dr. Mısırlı Selim Bey'in bulunduğu bir gruptur. Bu heyet, bir süre Haydarpaşa Askerî Hastanesinde kalmış, daha sonra Çatalca-Ömerli'de hizmet etmiştir.⁴³

İkinci gönderilen Hint Sağlık Heyeti, Bombay şehri camilerinde İslam Gençleri Cemiyeti ve Ziya-yı İslam Encümeni tarafından toplanan yar-

“Aralarında Peşaveri’nin de bulunduğu sağlık heyetini kurma fikri dönemin Müslüman önderlerinden Mevlâna Muhammed Ali tarafından ortaya atılmıştır. Muhammed Ali bu görevi Dr. Ensari’ye teklif etmiştir.”

Umum Hind Hilâl-i Ahmer Heyet-i Reisi Doktor Ensari Bey

dımlarla oluşturulan “Bombay Fukara-yı İslamiyesi Sağlık Heyeti”dir. Heyet, 17 Aralık 1911’de İstanbul’a ulaşmıştır. İlk önce “Hilâl-i Ahmer İstanbul Üniversitesi Hastanesi”nde misafir edilmiş, bir ay kadar bu hastanede çalışmışlardır. Oldukça iyi çadırları ve seyyar hastane takımları da bulunan heyet, 23 Ocak 1912’de Ömerli’de 100 yataklı bir hastane kurarak hizmet vermiştir.⁴⁴

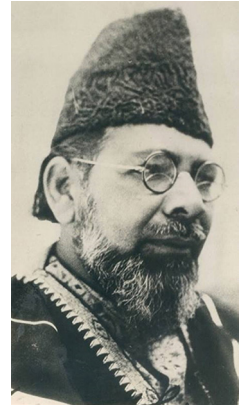
Aralarında Abdurrahman Peşaveri’nin de bulunduğu sağlık heyetini kurma fikri, dönemin Müslüman önderlerinden Mevlâna Muhammed Ali tarafından ortaya atılmıştır. Muhammed Ali bu görevi Umum Hind Hilâl-i Ahmer Heyet-i Reisi Dr. Muhtar Ahmed Ensari’ye⁴⁵ teklif etmiştir.⁴⁶ 12 Ekim 1912’de *Comrade* gazetesinde yayımlanan bir yazıda Müslümanlar “Balkan çetelerine karşı gönüllü birlikler oluşturmaya” davet edilerek “İslam yolunda şerefli bir ölümün şu anda birçok Müslüman’ın yaşadığı hayattan bin kat daha iyi” olduğu ifadeleri kullanılmıştır. Aynı yazıda Türkiye’ye bir heyet gönderme fikrinden de ilk defa bahsedilmiştir.⁴⁷

Tanınmış ve vatanperver bir doktor olan Muhtar Ahmed Ensari teklifi kabul etmiş ve başkanlığını yaptığı Hint Kızılayı tarafından “el-Vefd’üd Tıbbî min Bilâdü’l Hind” ismiyle heyet kurulmuştur.⁴⁸ Ancak ihtiyaçlar çok fazladır ve masrafları karşılamak güçtür. Bu sebeple Ensari, *Comrade* gazetesinde 26 Ekim 1912’de yazdığı yazısında Türklerin durumundan bahsederek bu savaşın ölüm kalım meselesi olduğunu vurgulamıştır. Türk düşmanlarının hemen her alanda güçlü oldukları gibi tıbbi alanda da üstün durumda olduklarını ifade etmiştir.⁴⁹ Bununla birlik-

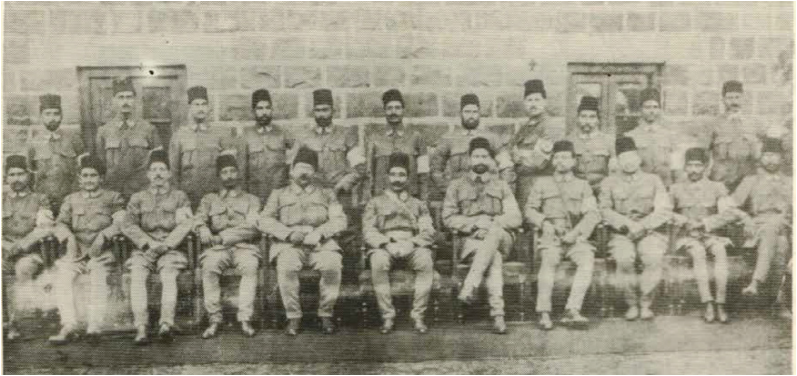
te Ensari, Aligarh Kolejine bizzat giderek öğrencileri sağlık heyetine katılmaya davet etmiştir. Dr. Ensari gibi hem heyetin oluşturulması hem de yardım malzemelerinin toplanması ve yerine ulaştırılması için Şeyh'ul Hind, Mevlâna Ebu'l Kelâm Âzâd ve özellikle Mevlâna Muhammed Ali gibi Hint Müslümanlarının önde gelen isimleri yoğun çaba harcamışlardır.⁵⁰

Hint Kızılayı tarafından bir sağlık heyetinin kurulması Türkiye'ye gönderme fikrinin ortaya atılması sonrasında süreç hızla işlemiştir. Gerekli ihtiyaçların karşılanması, gönüllülerin bulunması ve diğer tüm hazırlıklar kısa bir süre içerisinde tamamlanarak heyet yola çıkmıştır.

Balkan Savaşları'nın gidişatı sebebiyle mahzun olan Hint halkı sağlık heyetinin Türkiye'ye gidişine çok sevinmiştir. Heyet üyeleri Hindistan güzergâhı boyunca uğradıkları yerlerde sevinç gösterilerine tanık olmuşlar, geçtikleri şehirlerdeki

*Müslüman önderlerinden
Mevlâna Muhammed Ali*

Hint Sağlık Heyeti Üyeleri, Delhi'den ayrılmadan önce Muhammed Ali'yle çektiikleri fotoğraf.

Fotoğraflıklar: Oturanlar; sağdan sola üçüncü Abdurrahman Sıddıki, dördüncü Dr. Bari, beşinci Dr. Münir Ensari, altıncı, Dr. Ahmed Muhtar Ensari, yedinci Mevlâna Muhammed Ali, sekizinci Çodri Haliguzzaman. Ayaktakiler; soldan sağa birinci Abdulaziz Ensari, ikinci Şuayib Kureysi, altıncı Gazi Beşirüddin, sekizinci Abdurrahman Peşaveri, dokuzuncu, İsmail Şirâzi.

Şahcihanpûri, age., s.126.

“*Hint Sağlık Heyeti doktorlar, içinde öğrencilerin de bulunduğu hasta bakıcılar ve farklı bölgelerden gelen kişilerden oluşmaktadır.*”

istasyonlarda binlerce kişi tarafından karşılanmışlardır. Ekim’in son haftasında Bombay’a gitmek üzere Delhi’den ayrılan heyet üyeleri, bir gün önce bu heyetin hamisi Mevlâna Muhammed Ali’yle beraber fotoğraf çektirmişlerdir. Heyetin ayrılacağı gün, uğurlamaya gelen insan seli nedeniyle Bhopal İstasyonu o kadar kalabalıktır ki heyet üyelerinin trene güçlkle binmişlerdir.⁵¹

Heyet üyelerinden beşi doktor, on yedisi hasta bakıcıdır. Dr. Muhtar Ahmed Ensari, Dr. Muhammed Münir Ensari, Dr. Feyzî, Dr. Bârî, Dr. Mahmudullah heyetin doktorlarıdır. Üyeleriye Abdurrahman Sıddîkî, Abdulaziz Ensari, Manzûr Mahmûd, Muhammed Yusuf, Abdurrahman Peşaveri, Tevekkel Hasan, Tafazzâl Hüseyin, Beşîrüddîn, Vahidüddîn, Nur’ul Hasan, Çerâğ Ali, Gulâm Ahmed, Şuayib Kureyşî, Haliguzzaman, Rıza Hüseyin, İsmail Şîrâzî, Tevengir Hüseyin’dir.⁵² Üyelerden Abdurrahman Sıddîkî, Şuayib Kureyşî, Abdulaziz Ensari, Manzûr Mahmûd, Abdurrahman Peşaveri ve Çodrî Haliguzzaman ise Aligarh Kolejinin öğrencilerindendir.⁵³ Öğrencilerin dışındakilerse kuzeyden güneye Hindistan’ın bütün bölgelerinden toplanarak gelenlerden oluşmaktadır.⁵⁴

Daha sonra heyete İngiltere’den de birkaç kişi katılarak sayı yirmi yediye ulaşmıştır.⁵⁵ Başka bir kaynakta ise sayının başlangıçta yirmi iki olduğu sonrasında ise yirmi sekiz kişiye ulaştığı bilgisi verilmektedir.⁵⁶ Heyetin İstanbul’a gelişinden sonra bir Hindu olan Raja Mehendra Pratap da İstanbul’a gelerek heyete katılmış ve Balkan Savaşı boyunca hizmet etmiştir.⁵⁷

Abdurrahman Peşaveri'nin Hint Kızılayı'na Katılması

Hint Kızılayı tarafından kurulan sağlık heyeti-nin hazırlıkları hızla sürerken Peşaveri de ömrü boyunca İslam birliği davasının hamisi olduğuna inandığı Osmanlı Devleti'ne yardım etme arzusu içindedir. Ancak heyete katılmayı istemesine rağmen yeterli parası bulunmamaktadır. Zengin bir aileye mensup olan Peşaveri, ailesinden para isteyebilecek ve hiç sıkıntı çekmeden yolculuğa katılabilecekken ailesinin bu durumdan haberdar olmasını istememiştir. Şayet haberleri olursa ona gitmek için izin vermeyeceklerini düşünmüştür. Ailesinden para istemek yerine kıyafetleri, kitapları vb. tüm eşyalarını satışa çıkarmış ve bunlardan topladığı parayla da gizlice heyete katılmıştır.⁵⁸

Hindistan'dan ayrılmadan önce 3 Kasım 1912'de erkek kardeşine yazdığı mektupta, İstanbul'a gitme konusu henüz netleşmiş olmasa da satır aralarında gitmek istediği görülmektedir. Mektup incelendiğinde sağlık heyetine katılacağından kardeşi İshak'ın haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Ancak aile üyelerinin geri kalanının, kız kardeşine yazdığı mektuba kadar Abdurrahman'ın Hindistan'dan ayrılacağını bilmediği görülmektedir. Mektubun dikkat çeken bir özelliği de Farsça yazılmış olsa da içerisinde çokça Arapça ifadeler kullanılmasıdır. Peşaveri Peştuca, Urduca, Farsça ve İngilizce'yi iyi derecede bilmektedir. Yazdığı mektuplar incelendiğinde bildiği dillerin içerisinde Arapçanın da olması muhtemel görülmektedir. Kardeşi Muhammed İshak'a yazmış olduğu mektubu şu şekildedir:

Raja Mahendra Pratap

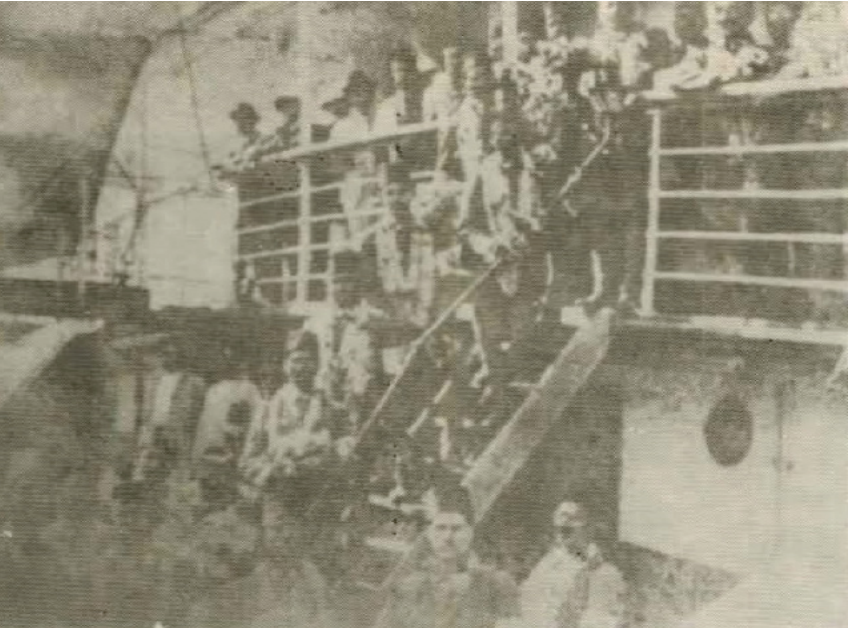
“Azizim Muhammed İshak!

Kendimle ilgili ne yazayım? Üzüntüm birinin yardım ya da vasıtasıyla gitmeyi nâ-münasip buluyor olmamdan kaynaklanıyor. Senin rehberliğin benim için çok önemli ve tavsiyene göre hareket edeceğim. Ümit ediyorum ki bazı güzel şeyler zuhur edecektir.

Mutmain ol. Bu durum ortaya çıktığında senin evdeki durumun öyle zor ki...

*Abdurrahman*⁵⁹

Ailesi, oğullarının gideceğinden ancak Abdurrahman'ın Bombay Limanı'ndan ayrılmadan önce yazdığı mektupla haberdar olmuştur. Abdurrahman heyete katılma sürecini 13 Aralık 1912'de kız kardeşine gönderdiği mektupta şu şekilde anlatmıştır:

Bombay Limanı'nda Sardinya Gemisi'ne binmeden önce. Altta sağdan ikinci kişi Abdurrahman Peşaveri. Şabcibanpûrî, age., s.127.

“Aziz kardeşim Bibi Can,

İfade etmek zorundayım ki Balkan Savaşı sebebiyle Türklere yardım etmek üzere oluşturulan Sağlık Heyeti’yle birlikte Türkiye’ye gidiyorum. Belirtmeliyim ki, heyete güçlkle topladığım parayla gönüllü olarak katıldım. Grubumuzda sadece dört doktor var. Geri kalan yirmi üç kişi içinde tıp ilmiyle alakalı olan başka kimse yok. On dokuz kişi yardım etmek üzere gidiyoruz. Yol masraflarımı kendim karşılayacağım. Yolculuk masrafı tahmini olarak kişi başı bin rupi olacak. Gitmem için bana ne babam izin verdi, ne abime (Hacı Muhammed Emin) haber verdim, ne de kimseden yardım istedim.

Benim sevgili kardeşim! Şimdi benim yanımda çok az para var, lâkin önemi yok. Çünkü aslan ormanda asla aç kalmaz. Ben sevgilime yani Balkanlar’a ulaşmanın sabırsızlığıyla yanıyorum. Hatta öyle ki kendi hastalığımı dahi unuttum.”⁶⁰

Peşaveri, İstanbul’a varışından aylar sonra yazdığı bir mektubunda (7 Mayıs 1913) ise Türkiye’ye gidebilmek için yaptığı hazırlıkları ve ailesinden bu durumu nasıl sakladığını şu şekilde anlatmıştır:

“Azîzem!

Balkanlar’a gideceğimi size haber vermediğim için sitem ediyorsun. Eyvah ki bu şikâyetlerin hepsine sebep benim. Azîzem, kızmayınız. Hindistan’dayken herhangi birine gitme durumumdan bahsetseydim buraya gelmem mümkün olmayacaktı. Ayrıca yolculuk masraflarını karşılayamayacağım için de son ana kadar gitme umudum yoktu. Lakin parayı izzetimle temin edebildim. O dönemler aklıma geldikçe ürperiyorum. Durum şuydu ki Kolej’den dost ve arkadaşla-

rim paranın çoğunu borç olmaksızın vermek istediler. Ancak ben bunu kabul edemezdim. Düşündüm ki Allah kendisi için çabalayana yardım eder. Hikâyesinin özü şu ki; O, her şeyin sahibi olan Allah benim de imdadıma yetişti.

Hâsıl-ı kelim bütün bu keşmekeş bittikten sonra ben nihayet reyhan cennetine ulaşacağım.”⁶¹

Enver Paşa ve Hint Kızulayı üyelerinin birlikte çektiikleri fotoğraf. Yerde oturanlar arasında sol taraftan ikinci sıradaki Abdurrahman Peşaveri. Şabcihanpûri, age., s. 134.

Hint Sağlık Heyetinin Türkiye’de Kabulü ve Çalışmaları

Hint Sağlık Heyeti yakasında “el-Vefdü’t-Tıbbiye min Bilâdi’l-Hind” (Hindistan Tıp Heyeti) yazan hâkî renginde yarı askeri bir üniforma giymiş üyeleriyle Bombay’dan hareket etmişti.⁶² Bir İtalyan gemisi olan Sardinya’yla Kasım 1912’de İstanbul’a doğru yola çıkmış, yolculuk esnasında Doktor Ensari herkese tıbbi yardım dersi vermişti. Heyet

Aden’de coşkuyla karşılanmıştı. Aynı şekilde Süveyş ve İskenderiye’de de. Buradan bir Romanya gemisiyle yola devam edilmiş, üç gün yolculuktan sonra Çanakkale Boğazı’na yaklaşıldığı sırada Yunan gemisi Averof⁶³ havaya ateş açarak geminin durması için emrini vermiş ve kısa bir süre sonra kontrol etmek için askerlerini kayıkla gemiye göndermişti. Yunanlar kamaraları kontrol edip geri döndükten iki üç saat sonra gemi Çanakkale Boğazı’na girmişti.⁶⁴

15 Aralık’ta *Comrade* gazetesi editörü imzasıyla Mevlâna Muhammed Ali tarafından Osmanlı Hilâl-i Ahmerine gönderilen telgrafla Hint Sağlık Heyeti’nin Dr. Ensari başkanlığında doktorlar, erkek hemşireler, hastane ekipmanları ve yüz yataklık seyyar hastanesiyle yola çıktığı bildirilerek heyetin karşılanması rica edilmiştir.⁶⁵

Heyet, 1912 Aralık ayının sonunda İstanbul’a ulaştığında coşkuyla karşılanmıştı.⁶⁶ Heyete hasta bakıcı olarak katılanlardan Haliguzzaman, otobiyografisinde İstanbul’da karşılaşmalarını şu şekilde aktarmıştır:

*“Gemimiz salına salına Boğaz’dan geçti. Gece olmuştuk ve sabaha doğru İstanbul yakınlarına ulaştık. Herkes hazırlanmaya başlamıştı ki İstanbul’un minareleri gemimiz limana girene kadar bize eşlik etti. Limanda Türk bandosu çalıyordu ve Türkler bizi karşılamak için ayaktaydı. Hilâl-i Ahmer’in başkanı Besim Ömer Paşa önce Doktor Ensari’yi sonrasında herkesi selamlayarak karşıladı. Ezandan sonra hepimiz kalacağımız yer olan Kadırga Hastanesi’ne geçtik.”*⁶⁷

İstanbul'a geldiklerinde aralarında Peşaveri ve diğer Aligarh mensubu heyet üyelerinin Enver Paşa'nın Pera'daki evinde ağırlandığına dair bilgiler de bulunmaktadır.⁶⁸ Yaklaşık bir buçuk ay İstanbul'da kalan heyet 8 Şubat 1913'te savaş alanına gitmek için payitahttan ayrılmıştır.⁶⁹

Heyete Kalküta'dan katılan Dr. Mahmudullah'ın günlüğünde yazdıkları İstanbul'a varış sonrası heyet üyelerinin faaliyetleri ve Osmanlı Devleti ve Türkler hakkındaki gözlemleriyle ilgili önemli bilgiler sunmaktadır:

"Kaldığımız hastane İstanbul Kadırga'daydı. Burada birkaç büyük hastane olmasına rağmen savaş için sadece bir tane hastane hasredilmişti. Buradaki hastaların durumları iyiydi. Belçikalı hemşire Barones Rosa ve bir Yahudi olan Doktor Suhami⁷⁰ buranın önemli simaları idi. Türkler bize son derece iyi ve misafirperver davrandılar.

Ertesi gün cuma idi ve camide cuma namazı kıldık. Bu namaza padişah da geldi. Padişahın süvarileri bizim yanımızdan geçti. Biz de selam vererek tezahürat yaptık. Padişah bize yaveri aracılığıyla selam gönderdi. Hepimiz padişahla beraber namaz kıldık. Buradan Hz. Ebu Eyyüb el-Ensari'nin türbesine gittik. Burası çok ünlü bir yapıydı. Burada Peygamber Efendimiz'in mübarek ayak izi var. Sonra Fatih Sultan Mehmed'in kabrine geçtik ve Peygamber Efendimiz'in mübarek hatıralarını ziyaret ettik. Mezar taşında son derece güzel bir yazıyla yazılmış kitabede İstanbul'un fethi hakkındaki hadis yazılıydı.

14 Ocak:

دوكتور انصارى بكك تحت رياستنده هندستاندن كان هلال احمر هيئتي وبلجىقالى مادام لا بارون دوروزدن

La baronne de Rosaine et les membres du Croissant Rouge Indien

Doktor Ensari Bey'in taht-ı riyasetinde Hindistan'dan gelen Hilâl-i Ahmer Heyeti ve Belçikalı Madam la Baron de Rozan (Serveti Fünun, 3 Kanunisanı 1328)

Dün Doktor Ensari birkaç doktor ve Türk askeriyle görüşmek için Çatalca'ya çok yakın olan Ömerli'ye gitti. Diğer herkes hastanede kaldı. Nazım Paşa heyeti burada son derece içten karşıladı ve savaş hakkında konuşuldu. Paşa ordunun durumu yüzünden çok üzgündü. Karargâhın yeri değiştirilecekti. Bir taraf savaşın devamını isterken diğeri barıştan yanaydı. Çok hassas zamanlar. Allah hepimize güç versin, İslam'ın adını daima yüceltsin. Türkiye'nin mali durumu hiç iyi değil. Çok yakın zamanda büyük bir savaş meydana gelecek. Edirne muhasarasında vaziyet iyi, Türk kaleleri ve tabyaları muha-

faza ediliyor. Selanik'in düşmesinden sonra Tahsin Paşa Yunanlılar tarafından serbest bırakıldı. Ertesi gün Selanik yakınlarında Türklerin çok büyük bir zaferi oldu. Ayın on altısında Besim Ömer Paşa sağlık heyetine davette bulundu.

Paşa'nın evi gayet güzel ve gösterişliydi. Davette Esad Paşa da vardı. Doktor Talat Bey ve bazı Türk doktorlar da. Doktor Ensari, Talat Bey'e Enver Paşa'yla görüşmek istediğimizi belirtti.

Talat Bey cevaben hemen onu bilgilendireceğini söyledi. 'O bizzat Çatalca'da. Ancak ümit ediyorum ki yarın sizinle görüşecek.' Nitekim ertesi gün saat üçe doğru Enver Bey yalnız olarak hastaneye bizimle görüşmeye geldi. Bu onu ilk görüşümüzdü. O son derece karizmatik ve gençti. Yaklaşık otuz yaşlarındaydı. Yüzünde tuhaf ve çekici bir tebessüm vardı. Askerler içinde ondan daha fazla sevilen kimse yoktu. Hepimiz sevinçle onu karşıladık ve milli duruşuyla yaptığı işlerden bahsettik. O da kalpten teşekkür ederek dostluk ve muhabbetimize iltifatta bulundu. Sonra bizimle birlikte hastaların yanına geçti. Her askerin yanına oturarak şefkatle dokundu ve onlara sevgiyle nasıl olduklarını sordu. Her sözüyle dertlerine ortak oluyor ve onları ümitle dolduruyordu. Onlara kederlenmemelerini ve dertlerini büyütmemelerini söyledi. 'Bakın bu kardeşleriniz ne kadar uzak mesafelerden zorlu yollar aşarak sizin belalarınızı defetmek ve dertlerinize ortak olmak için geldiler. Bu sebeple siz de bu kardeşlerinizin dertlerini düşünerek kendi dertlerinizi unutun. Her şey iyi olacak, yeter ki siz cesaret ve kahramanlığınızı dünyaya gösterebilirsiniz.' Böyle gönül alıcı ve sevgi dolu sözleri birer birer askerlere söyledi.

*Enver Paşa'nın Hint Kızılayı üyelerine verdiği imzalı fotoğrafı.
Şabcibanpûri, age., s. 135.*

Her asker onun bu sözlerine övgüyle karşılık verdi. Sanki dertlerinden uzaklaştılar. Bundan sonra hepimiz avluda kısa bir süre oturarak fotoğraf çektirdik.⁷¹ Bizim dışımızda bir de yaralılara yardımcı olmak

için Rusya'dan gelen bir grup Müslüman kadınla fotoğraf çekti. Ayrıca Enver Paşa gruptaki herkese imzalı birer fotoğrafını da hatıra olarak hediye etti.⁷²

21 Ocak:

Bütün Türkler onların dertlerine ortak olmamıza müteşekkik oluyorlar. Hindistanlı Müslümanların bu kardeşlik ve sevgisi onları mahcup ediyor. Saygıdeğer paşalar ve hatta diğer milletlerden olan yardım ekipleri bile bizim gerçek dostluk ve sevgimizden çok etkileniyorlar. Türkler bize sonsuz sevgi ve hürmetle davranıyorlar. Pazartesi günü ekibimiz Ömerli'ye gidecek.

Ayakta duran ilk sıradaki soldan ikinci Abdurrahman Peşaveri. Aybek, "Ordumuza Girmek İçin Ceketini Satan Müslüman Hintli", Taba Toros Arşivi, Dosya No: 39-Rauf Orbay.

Türkler Encümen-i Hilâl-i Ahmer'in kurulmasına son derece memnundur. Saltanat merkezindeki bütün hastaneler Hilâl-i Ahmer'in etrafında kurulmuş. Ülke genelinde seksen tane Hilâl-i Ahmer şubesi var.

Besim Ömer Paşa, Esad Paşa ve Talat Paşa'nın çabaları binlerce övgüye layıktır. Dört yüz muazzaz hanımın elleri gece gündüz bu musibettede Türklere yardım etmekle meşgul. Onların bu çabaları hükûmetten daha fazla övgüye layıktır."⁷³

Dr. Mahmudullah'ın günlüğünden özellikle Enver Paşa'ya olan hayranlığı açık bir şekilde görülmektedir. Hint Müslümanlarının gözünde Enver Paşa'nın nasıl bir kahraman olarak görüldüğü Dr. Mahmudullah'ın anılarında müşahade edilmektedir.⁷⁴

Heyet üyeleri İstanbul'a varıştan sonraki olayları ve Hint Sağlık Heyeti'nin faaliyetlerini genellikle yazdıkları mektuplarla hem aile ve akrabalarına hem de Hint Müslümanlarının önderlerinden Muhammed Ali'ye göndermişlerdir. Bu mektuplar ilk olarak *Comrade* gazetesinde İngilizce yayımlandıktan sonra Urducaya çevrilerek *Hemderd* gibi gazetelerde de yayınlanmaktaydı. Hindistan'da bu mektuplar ilgi ve merakla takip ediliyordu.⁷⁵ Peşaveri de kız kardeşine yazdığı bir mektubunda *Zemindar* gazetesinde Abdurrahman ismiyle bir mektubunun yayımlandığını ve fırsat bulduğu takdirde ileride *el-Hilâle* yazılar göndereceğini ifade etmektedir.⁷⁶

Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra Hint Sağlık Heyeti Ömerli'ye geçer. Balkan Savaşları'nın sebep olduğu kayıplar giderek artmakta ve Osmanlı'nın vaziyeti gün geçtikçe kötüleşmektedir. Hint Müslümanları Osmanlı'nın durumunu yakından takip etmeye devam etmekte ve yaşanan yenilgiler karşısında duydukları derin üzüntüleri daha da artmaktadır. Çok uzun süren çaba ve uğraşlara rağmen 26 Mart 1913'te Edirne Bulgarların eline

“Dr. Mahmudullah'ın günlüğünden özellikle Enver Paşa'ya olan açık bir şekilde görülmektedir. Hint Müslümanlarının gözünde Enver Paşa'nın nasıl bir kahraman olarak görüldüğü Dr. Mahmudullah'ın anılarında müşahade edilmektedir.”

“Çatalca Ömerli'deki hastanenin bulunduğu yer ‘Hint Köyü’ ismiyle anılmaktadır. Peşaveri ise Ömerli'de kalanlar arasındadır.”

geçmiştir.⁷⁷ Bu haberi Abdurrahman Peşaveri de yazdığı bir mektubunda kız kardeşine aktarmıştır:

“Evet Azizem, Edirne elimizden çıktı. Allah selamet nasip eylesin. Şu günlerde bu bahtsız haberi duydum. Ancak takdir-i ilâhiye kim karşı gelebilir ki! Giden gitti. Geride Gazi Şükrü Paşa’nın düşmanlarla yaptığı mücadelesi kaldı. Şunu bil ki bu vakitlerde düşman askerleri Türkleri bıkmaksızın katlediyorlar ve onlar açlık ve susuzluk içinde top atışları arasında son nefeslerini veriyorlar. Allah en büyüktür. Onun rahmeti böyle cesur insanların üzerine olsun. Keşke bütün Türklerde böylesi bir duygu meydana çıksa. Ah! Yazık ki ne yazık! Birkaç Türk’ün gafleti, uzlaşmazlığı ve milletini satan davranışları yüzünden bu cesur insanlar yok yere öldüler.”⁷⁸

Peşaveri’nin Balkan Savaşları’ndaki yenilginin sebebi olarak görülen sivil ve askerî bürokrasideki anlaşmazlık ve bölünmelerden muzdarip olduğu anlaşılmaktadır. Bir “yabancı” olarak Peşaveri’nin hadiselerle bakışı ise tarafsız bir bakış olmayıp itihatçıların perspektifini yansıtmaktadır. Peşaveri’nin sonraki kariyeri de bu perspektifin bir sonucudur.⁷⁹

Hint Sağlık Heyeti, Türkiye’ye geldikten bir süre sonra ikiye ayrılarak farklı cephelerde hizmet vermiştir. İlk olarak Çatalca Ömerli’de bir hastanede bulunan heyet, ilerleyen zamanlarda yeni katılan doktorların da olması sebebiyle bölünerek yarısı Çanakkale’de kurulan bir hastaneye gönderilmiştir.⁸⁰ Çatalca Ömerli’deki hastanenin bulunduğu yer “Hint Köyü” ismiyle anılmıştır.⁸¹ Peşaveri ise Ömerli’de kalanlar arasındadır.⁸² O, bir yandan hasta bakıcılık yaparken diğer yandan cephenin

durumunu takip etmiş, savaşı seyretmekle yetinmeyip bazen cepheye kadar giderek bulduğu yaralı Türk askerlerini sırtına alıp hastaneye kadar taşımış ve onlarla ilgilenmiştir.⁸³

Peşaveri kardeşi Zübeyde Begüm'e yazdığı bir mektubunda gördükleri ve hisleri hakkında şunları yazmıştır:

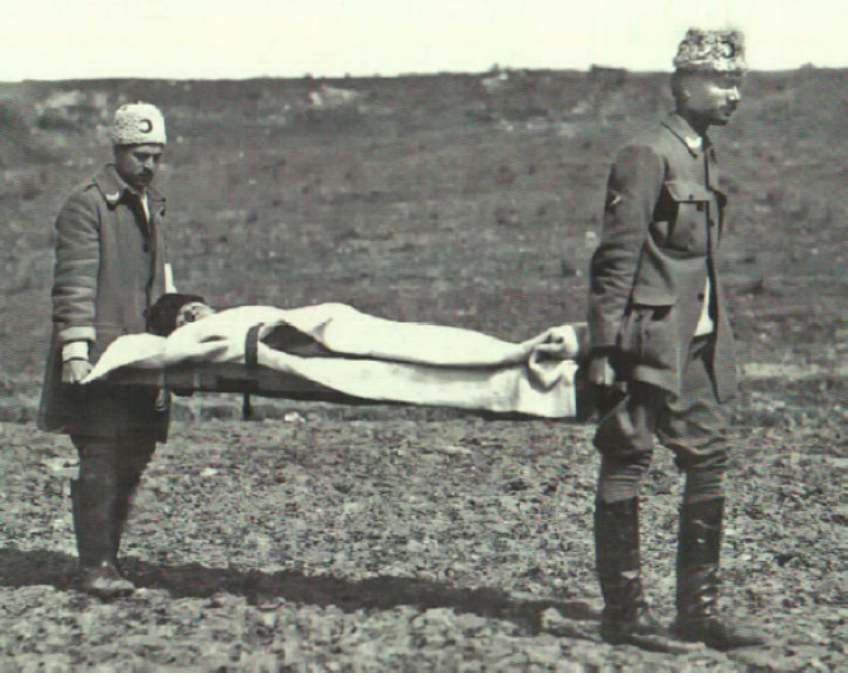
"Benim çiçek kardeşim! İnşallah iyisin. Ben savaş alanında fetih haberini beklemekle meşgulüm. İnan ki

Ayakta duran ilk sıradaki soldan ikinci Abdurrahman Peşaveri. Aybek, "Ordumuza Girmek İçin Ceketini Satan Müslüman Hintli", Taba Toros Arşivi, Dosya No: 39-Rauf Orbay.

canım umurunda değil. Buraya geldiğimizden beri kendimizden bihaberiz. Ne zaman fırsat bulursam savaşın durumunu görmek için koşuyorum. Zavalhı Enver Bey dahi bizden üç-dört mil uzaklıktaki çatışma bölgesinde bulunuyor. İlk defa o, Bulgar askerlerine yaptığı hamleyle onları geri püskürttü. Ancak iş iştenden geçti. Kaybedilene yeniden ele geçirmek kolay değil...

*Benim canım! Çatalca dağlarında biz çok alt üst olduk. Yükseklerde bele kadar kar ve bataklık var. Ancak yine de Allah'ın dediği olur. Bu acıları duyduğunuzda kulaklarınızı kapayınız kardeşim, zira bizim duymamamız imkânsız.*⁹⁸⁴

Abdurrahman Peşaveri'nin (soldaki) Çatalca Ömerli Hastanesi'nde hasta bakıcılık yaptığı dönemden bir fotoğraf.

“Peşaveri geldiği ilk andan itibaren kendisini bir yabancı gibi görmemiş, düşünce ve inanç noktasında Türk kardeşleriyle bütünleşerek onların dert ve acılarını kendi dert ve acısı saymıştır.”

Mektubuna bakıldığında Peşaveri'nin Türk askerlerinin durumundan bahsederken “biz” lafzını kullanması altı çizilmesi gereken bir ayrıntıdır. Özellikle o dönemler düşünüldüğünde dünyanın bir ucundan çıkıp gelen bu Müslüman genç, geldiği bu uzak ve yabancı diyarda kendisini bir yabancı gibi görmemiş, ilk anlarından itibaren düşünce ve inanç noktasında Türk kardeşleriyle bütünleşerek onların dert ve acılarını kendi dert ve acısı saymıştır.

Kardeşi Muhammed İshak'a yazdığı mektubunda ise Çatalca'daki hastanelerinden bahsederek genel durum, yaralılar ve Türklerin kendilerine karşı olan tavırlarını şu şekilde anlatmıştır:

"Bizim heyetimizin ve üyelerimizin İngiliz, Alman ve Fransızlardan daha iyi olduğu aşikârdır. Şimdiye kadar yaklaşık dört yüz kişiyi sıbhatine kavuşturduk. Bu sayı içinde sadece bir kişi hayatını kaybetti. Bu dört yüz kişi bizim hastanelerimizden biri olan Çatalca'da sıbhatlerine kavuştu. Diğer hastanemizde de savaş sonuna kadar durum aynıydı. Bir ay önce havanın soğukluğu ve acımasızlığına rağmen sınıra ulaşıldı. Soğuk ve kar o derecedeydi ki sapasağlam, güçlü kuvvetli adamları donduruyordu. Bu kadar sıkıntıya, karlı ve fırtınalı havaya rağmen Allah-u Teâlâ bizi korudu ve bu kadar olanaksızlık ve imkânsızlık içinde dahi hizmet etmemize fırsat verdi. Bu savaşta diğer Avrupalı kuruluşlara elli hasta geliyorsa bunların içinde soğuktan ve hasta bakıcıların dikkatsizliği yüzünden ölenler oluyordu. Onlar Hristiyan hastabakıcılardı. Osmanlı askerleri arasında bizim hastanenin mucizevi devasının şöhreti yayıldı. Ağır hastalar 'Bizi Hint hastanesine götürün' diyorlardı. Bazı Türkler hastaların durumunu öğrenmek için geldiğinde hastalar hoşnut bir dille 'Burada bize kendi evimizde gibi bakıyorlar, hastabakıcılar bize kendi anne babamız gibi özen gösteriyorlar ve tedavimizi yapıyorlar.' diyorlar.⁸⁵ Bütün Türklerin dilinde şu kelime var افندم هند خستہخانہسی چوق ایی (Efendim Hint hastanesi çok iyi) Türk askerleri de Hint hastanesini ziyarete geldiklerinde son derece şefkatle ve iyilikle yaklaşıyorlar ve yüksek rütbeli askerlerle diğer Türk yetkililer büyük muhabbet göstererek içten tokalaşıp tebrik ediyorlar. Buraya yazmaya fırsat bula-

*mayacağım sayısız olaylar ve uzun bir hikâye var.*⁸⁶ Ömerli ve Çanakkale'deki hastanelerde hizmet veren heyet üyeleri İstanbul'a döndükten sonra Hindistan'a gidiş tarihi belirlenmişti. Çanakkale'deki ekip Nisan'ın sonunda, Çatalca'dakiler de 1913 yazında İstanbul'a dönmüşlerdir.⁸⁷ Sultan Mehmed Reşad heyet için Dolmabahçe Sarayı'nda bir davet düzenleyerek Dr. Ensari ve grup üyeleriyle görüşmüştür. Sultan, heyetin hizmetlerinden bahsederek her üyeyle tokalaşarak onlarla vedalaşmıştır.⁸⁸ Ayrıca Sultan Reşad 5 Ağustos 1913 tarihli bir beratla Dr. Ensârî'ye dördüncü rütbeden bir Mecidiye nişanı takdim etmiştir.⁸⁹

Birkaç gün sonra Sağlık Heyeti Hindistan'a dönmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır. Ancak Abdurrahman Peşaveri heyetle birlikte Hindistan'a geri dönmeyerek Türkiye'de kalmayı tercih etmiştir.⁹⁰ Vatanına dönmeyerek Osmanlı Devleti'nin eski gücü ve bağımsızlığına ulaşması için çalışan Abdurrahman Peşaveri, Türklerin akıbetiyle kâh üzüлүp kâh sevinmiş ömrünün kalan kısmında bu düşünceyle Türkiye'de kalarak mukaddes bildiği bu vatani korumaya çalışmıştır. Osmanlı'nın içinde bulunduğu sıkıntılı durum, Balkan Savaşları'nın hezimet ve kaybedilen onca toprak endişeleri giderek artırırken Edirne'nin kurtuluşu Türklerde olduğu kadar Hindistan'da da sevince ve ümitlerin artmasına sebep olmuştur. Abdurrahman, Edirne'nin kurtuluşunu kız kardeşine yazdığı bir mektupla anlatarak duygularını şu şekilde paylaşmıştır:

"Aziz kardeşim, mektubunda bu yolcu kardeşin için Hakk'a dualar ediyorsun. Benim nazarımda buna kıymet biçilemez.

Sevgili kardeşim! Bundan önce de bazı durumları yazmıştım. Şimdi daha da iyisi Edirne yani Adrianople'in kurtuluşunu yazacağım. Tek bir kıvılcım uyuşmazlık ve ihtilaf meydana getirerek intikam doğurdu. Sırbistan, Yunanistan ve Romanya bu yırtıcı Bulgarları çevreledi ve onun elini kolunu bağlayarak 'Dur, nereye gidiyorsun?' dedi. Osmanlı'nın yenilgisi üzerine Bulgaristan'ın fazla ganimet isteyerek tek başına işgal hareketine girişmesi huzursuzluk doğurdu. İkinci seferde ise Balkan askerleri onun bu işgalini delmek istedi. Bu intikam ateşi onu yakıp kül etti. Daha önceki yenilginin olduğu yer olan Lüleburgaz'a İslam askeri yerleşti. Bu vesileyle de aniden Temmuz'un 15'inde Edirne'ye hamle yapıldı ve 22 Temmuz'da Ahmed İzzet Paşa mantıklı olarak tedbir sebebiyle kendi askerlerini dostu En-

Hind Hilâl-i Ahmer Seyyar Hastabanesinde bir çadır

Hind Hilâl-i Ahmer Heyeti Sıbbiyesi yemekte

ver Bey'in emrine vererek ayrıldı. Bu mert mücahit aynı tarihte Edirne'ye gelerek orada ne kadar Bulgar kaldıysa hepsini tutukladı. Aynı akşam İzzet Paşa da kalan askerleri alarak Edirne'ye ulaştı ve sadece bir günde askerî alayla elli mil giderek Kırkkilise'yi (Kırklareli) fethetti. Sevgili kardeşim bilmelisin ki bu melun bozgunun kaynağı kralı Ferdinand olan Bulgaristan'dır.

Bu şeytan, fetih kibriyle gelerek (ki İslam askerinin yenilgisi onun eliyle gelmişti) bütün İslam bayrağını ve o bayrağın üzerindeki pak ayet-i kelâmı ezerek Kırkkilise'ye girmişti. Onlar, bu ilahi ayete olan hürmetsizlikleri, isyan ve zulümle dolu hisleri

sebebiyle yenilgi üstüne yenilgi yaşıyorlar. Şimdi ise onların kadınları neler oldu ve bundan sonra neler olacak diye oturup ağlıyorlar. Bundan üç yıl önce Bulgaristan, Türk saltanatının bir parçasıydı. O zamanlar Ferdinand saygınlıkla Konstantiniye'ye gelerek Türk âdetlerine uygun şekilde dönemin sultanının elini öpen bir eyalet beyiydi. Ancak bugün birkaç fethin sarhoşluğuyla mağrur ve mest olarak kendini Tanrı sandı.

Hind Hilâl-i Ahmer İkinci Heyet Seyyar Hastabanesi

نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ ذٰلِكَ ⁹¹

يَا رَبِّ بِنَا وَ اَنْ كِهْ كَدَا مَعْتَبِرْ شُود ⁹²

Bugünkü haberlerde Edirne'de, Gazi Şükrü Paşa'dan yüz elli top ve elli bin silahın gasp edildiği yayımlandı. Bunların hepsi Enver Bey tarafından getirtilmişti. Osmanlı Sultanlığı Avrupa fütubatına başladığı zamanlarda ilk olarak Edirne ve daha sonrasında ise İstanbul'u fethetti. Ancak son dönemde Türk komutanların pervasızlıkları ve gafletleri sebebiyle Edirne onların elinden çıktı. Şimdi ise Allah ikinci kez bize bu yeri hediye etti. Bugün burada üç yüz bin asker meydan savaşı için hazır.

Ahmed İzzet Paşa

Allah-u Teâlâ'nın işinin ne kadar eşsiz olduğu bir kez daha görülmüş oldu benim canım. Nefes, ölümün dermanıdır. Tüm dünya bugün ne olduğuna ve nasıl bu kadar çabuk olduğuna şaşkın. Hristiyan Avrupa, Türklerin cenaze namazını Lüleburgaz'da kılmişti. Ancak şimdi mezardan nasıl çıktıklarına şaşkın bakıyor. Bilmedikleri şey şu ki; onların Müslüman göğüslerinde savaş kabiliyeti baki kaldı. Gerçi bu yenilgi düşmanın kalbindeki intikam ateşini arttırdı. Ancak bizim için önemli değil. Bakalım bundan sonra neler olacak?"⁹³

Osmanlı'nın Hizmetinde

Abdurrahman Peşaveri, İngiliz sömürgeciliği karşıtı, Türklere derin bir muhabbet besleyen, ihtilalci ruhlu ve cesur bir karakterdi. Hindistan'ın bir İngiliz sömürgesi olması ve İngilizlerin bu ülkedeki haksız uygulamaları Peşaveri'yi her zaman rahatsız etmişti. Doğup büyüdüğü Hindistan'da karışıklık ve memnuniyetsizlik had safhadaydı. Artık Müslüman-Hindu halk İngiliz yönetimine boyun eğmek istemiyordu.

Abdurrahman, Aligarh'ta yetişen Müslüman aydın gençlerden biriydi ve yaşadıkları, gördükleri karşısında İngiliz idaresine olan düşmanlığı giderek artmış, İngiliz karşıtı protestoların içinde yer almıştı. Bu uğurda cezalandırılmaktan çekinmemiş ihtilalci ve emperyalizm karşıtı ruhunun emarelerini her fırsatta göstermişti.

Türkiye'ye geldikten sonra şahit olduğu manzarlalar, cephedeki yaralı askerlerin hâlleri, İngilizlerden ve İngiliz siyasetinden onu daha da nefret ettirmişti. İngilizlerle birlikte diğer Batı ülkelerinin Osmanlı'ya karşı tavırları, gelecek hakkındaki

Gazi Şükrü Paşa

endişe ve korkularını arttırmıştı. Cepheye silah taşıyarak Türk askerine yardım ettiğini yazdığı mektubunda, o silah kendisinde olmadığı için hayıflanmaktaydı. İslam birliği davasına inanıyor ve bu birliğin gerçekleşebilmesi için Osmanlı Devleti'nin parçalanmaması gerekiyordu.

Peşaveri'nin öz vatanı Hindistan da şüphesiz zor bir durumdaydı. Ancak bir sömürge olduğu için Hindistan'a geri dönmek istemeyen Peşaveri, İslam'ın ayakta kalan tek kalesi gördüğü Osmanlı Devleti için savaşmayı istedi. Hayalin hakikat olacağına sonsuz bir güvenle inanan bu genç adam Hint Kızılai'yla vatanına geri dönmeyerek hayalindeki İslam birliği uğrunda savaşma arzusuyla İstanbul'da kalıp, kendine yeni vatan olarak Türkiye'yi seçti.⁹⁴

Peşaveri'nin Türk Ordusu'na Katılışı

Abdurrahman Peşaveri'nin İstanbul'da kaldıktan sonra Türk ordusuna nasıl katıldığı bilinmemektedir. Hint Kızılai'nin dönüş yolunda olduğu sırada, Süveyş'te Rauf Bey [Orbay] ile tanıştıkları ve bu esnada da Dr. Ensari'nin heyetten geri dönmeyenler olduğunu söyleyerek Rauf Bey'den onlarla ilgilenmesini istediği şeklinde rivayetler olsa da bunun doğruluğu bilinmemektedir.

Öte yandan Abdurrahman'ın duygu dünyası, Türklere beslediği muhabbet ile İslam sevdası gibi durumlar düşünülünce onun Türk ordusuna girmek için elinden gelen her şeyi yaptığı tahmin edilmektedir. Hasta bakıcıyken yaptıkları, "Aslan ormanda aç kalmaz." diyerek çıktığı bu yolda

açlık, susuzluk gibi şeyleri önemsememesi, savaş meydanındaki dehşetten ürkmemesi gibi yönleri Peşaveri'yi diğer hastabakıcılardan ayırmaktaydı. Başta askerler olmak üzere herkesin üzerinde etki bırakmıştı. Türk askerleri kendi dilini anlayamayan bu fedakâr Hint'e övgü dolu sözlerle teşekkür ediyorlardı.

“Peşaveri'nin Hasta bakıcıyken yaptıkları, “Aslan ormanda aç kalmaz.” diyerek çıktığı bu yolda açlık, susuzluk gibi şeyleri önemsememesi, savaş meydanındaki dehşetten ürkmemesi gibi yönleri Peşaveri'yi diğer hastabakıcılardan ayırmaktaydı.”

Peşaveri'nin Türkler tarafından sevilmesi, cesareti, yardımseverliği gibi vasıflarının yanı sıra Osmanlı Devleti ve siyaseti hakkındaki fikirleri de onun geri dönmeyerek orduya katılmasının sebeplerinden olmuştur. Ayrıca Abdurrahman, Türkiye'de ülkelerinin geleceği için uğraşan, çalışıp çabalayan

Abdurrahman Peşaveri'nin yöresel kıyafetleriyle bir fotoğrafı

bir kesimin bulunduğunun farkındadır ancak Türkiye'deki Müslüman âlimlerin görüşlerini İslam için faydalı bulmamaktadır. Abdurrahman'a göre en önemli şey fiilî siyasettir ve geniş bir İslam mil-

Abdurrahman Peşaveri ve Rauf Orbay.

leti tasavvuruyla Türk siyaseti içerisinde kendisi de yer almak istemektedir. Türkiye’de bu görüşlere sahip olan cemaat ve kişilerle tanışıp Türkiye ve İslam’a hizmet etmek gibi düşünceleri vardır. Abdurrahman bu düşüncelerle orduya katılmaya karar vermiş ve harbiyeye girmiştir.⁹⁵

Birinci Dünya Savaşı’nda Abdurrahman Peşaveri

Hindistan’a dönmeyerek Osmanlı Ordusu’na girmeye karar veren Abdurrahman’ın bir süre Beyrut’ta askeri eğitim almış olması muhtemeldir.⁹⁶ Birinci Dünya Savaşı başladığı sırada eğitim gördüğü Beyrut’tan Gelibolu’ya teğmen rütbesiyle gönderildiği şeklinde bilgiler olsa da bunlar net değildir.⁹⁷ Çünkü Birinci Dünya Savaşı çıktığı sırada Rauf Bey [Orbay] başkanlığında bir görevle Afganistan’a gittiği bilinmektedir.⁹⁸

Birinci Dünya Savaşı sırasında çeşitli görevlerle birçok bölgede bulunmuştur. Teşkilat-ı Mahsusa bağlantısıyla yaptığı gizli görevlerin yanı sıra bizat cephelerde de bulunmuştur. Bu görevleri sırasında kimi zaman ölümle burun buruna gelmiştir. Savaş süresince çeşitli defalar yaralanan Peşaveri hakkındaki bir olay Rauf Bey’den şu şekilde nakledilmiştir:

“Hindistan’a dönmeyerek Osmanlı Ordusu’na girmeye karar veren Abdurrahman’ın bir süre Beyrut’ta askeri eğitim almış olması muhtemeldir. Birinci Dünya Savaşı başladığı sırada eğitim gördüğü Beyrut’tan Gelibolu’ya teğmen rütbesiyle gönderildiği şeklinde bilgiler olsa da bunlar net değildir.”

“Birinci Dünya Savaşı zamanlarında bir kere tuzığa düştük. Gece vaktiydi ve Abdurrahman enfeksiyon kapmıştı. Yanımızda fazla adam olmadığı için gözetim çok önemliydi. Bir bölge diğerlerinden daha tehlikeliydi ve çok temkinli olmak gerekiyordu. Abdurrahman o tarafta kendisinin nöbetçi olduğunu söyledi. Fakat hastaydı ve dinlenmesi gerekiyordu. O

bir iki gün kadar dinlendiyse de tehlikeyi atlatamadı. Buna rağmen kimseyi dinlemeyerek ve sıhhatini önemsemeyerek birkaç askerini yanına alıp görev yerine yola çıktı. Sağlığı kötü olmasına rağmen bunu kendine hiçbir şekilde dert edinmiyordu. Onlar git-tikten sonra o taraftan silah sesleri duyuldu ve sonra sessizlik oldu. Bunun üzerine biz de endişelendik. Sabaha kadar haber almak için bekledik. Ancak hiçbir haber alamayınca biz de Abdurrahman ve yanındakilerin şehit olduklarını düşündük. Fakat öğleye doğru bir adam geldi ve 'Sizin bir adamınız hastanede yaralı.' dedi. Aklıma Abdurrahman geldi ve hemen hastaneye koştuğumda Abdurrahman'ı yaralı olarak buldum. Beni gördüğünde gülümsedi ve "Üzülme Rauf, ben iyiyim sadece basit bir yara" dedi. Ancak Zakir 'Karnının sağ tarafından mermi çıkardık, durumu çok tehlikeli değil ancak yine de yarası ağır' dedi." ⁹⁹

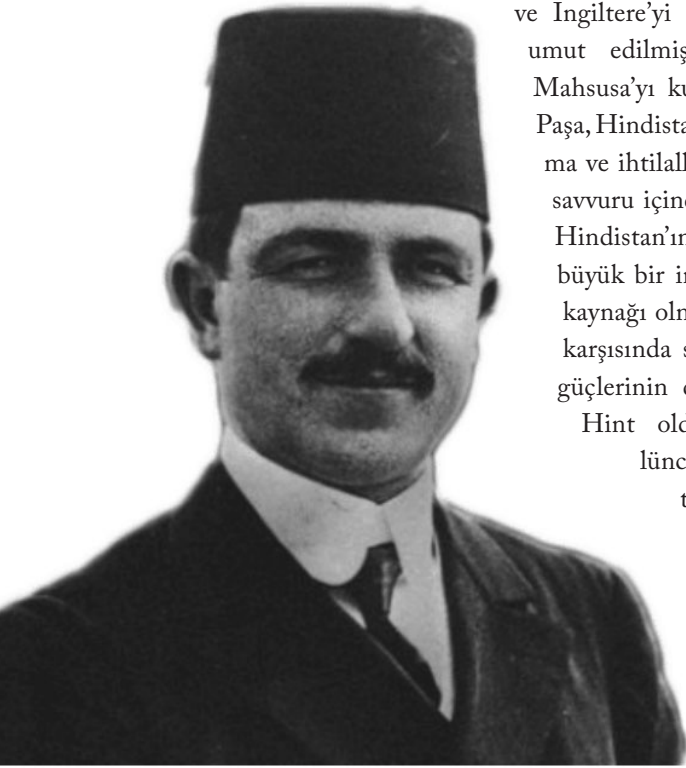
Teşkilat-ı Mahsusa Faaliyetleri ve Abdurrahman Peşaveri

Teşkilat-ı Mahsusa, Birinci Dünya Savaşı'yla beraber hız kazanan İttihad-ı İslam söylemiyle Orta Asya ve Hindistan başta olmak üzere birçok bölgede ihtilaller çıkararak İtilaf devletlerine karşı üstünlük sağlamak için çeşitli planlar yapmıştır.

Cihan Harbi'nde Orta Asya ile beraber Afganistan ve Hindistan'ın, savaşın gidişatını Osmanlı Devleti'nin lehine çevirmek hususunda büyük önem taşıdığı düşünülmüştür. Rus tahakkümü altındaki Orta Asya'da ve İngiliz sömürgesi olan Hindistan'da ihtilal çıkarmak suretiyle Rusya

Teşkilat-ı Mahsusa:

Enver Paşa tarafından kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin siyasi birliğini korumayı ve ayrılıkçı hareketleri önleyerek yabancı devlerin istihbari faaliyetlerine karşı koyabilmeyi amaçlamıştır. Kafkasya, Yakın Doğu, Orta Asya, Kuzey Afrika ve Orta Asya gibi geniş bir coğrafyada istihbari faaliyetler yürütülmüştür. Teşkilat'ın ilk başkanı Süleyman Askeri Bey'dir. Osmanlı Harbiye Nezaretine bağlı çalışan Teşkilat, I. Dünya Savaşı sonrasında lağvedilmiştir. (MİT Müzesi, "Teşkilat-ı Mahsusa" <https://www.mit.gov.tr/emuze/tarihboyunca.html>)

Rauf Orbay

ve İngiltere'yi meşgul etmek umut edilmiştir. Teşkilat-ı Mahsusa'yı kurduran Enver Paşa, Hindistan'a kadar ulaşma ve ihtilaller çıkarma tasavvuru içinde olmuştur.¹⁰⁰ Hindistan'ın İngilizler için büyük bir insan ve imkân kaynağı olması ve Türkler karşısında savaşan İngiliz güçlerinin dörtte üçünün Hint olduğu düşünülünce burada ihtilal çıkarma fikri daha da önem kazanmaktadır.¹⁰¹

Teşkilat-ı Mahsusa üyeleri esasen 1911'den itibaren yurt içi ve yurt dışında istihbarat çalışmaları yapmaya başlamışlardı. 5 Ağustos 1914'te resmî olarak kurulduğu açıklanan Teşkilat'ın üyeleri Birinci Dünya Savaşı esnasında cephelerde ve cephe aşırı bölgelerde propaganda yapmış ve düşman devletlerin faaliyetleri hakkında istihbarat sağlamaya çalışmışlardır.¹⁰² Abdurrahman Peşaveri de bu zaman zarfı içerisinde aşağıda ayrıntıları verilmeye çalışılan bazı görevlerde Teşkilat'la bağlantı içerisinde olmuştur.

Afganistan Heyeti

Teşkilat-ı Mahsusa'nın bahsi geçen amaçları doğrultusunda Afganistan'a gönderilmek üzere bir heyet tertip edilmiştir. Bu heyette Abdurrahman da yer almaktadır. Heyet, İngilizlere karşı taarruz etmesi için Afganistan Emiri'yle görüşerek müşterek bir strateji oluşturmayı sağlamak amacıyla kurulmuştu. Bu gayeyle Alman imparatoru, vaktiyle İran konsolosluğu yapan ve Farsça bilen Von Vas Muss'u bir sandık dolusu altınla İstanbul'a yollamıştır. Sultan Reşad da bir nâme-i mahsusla murassa kılıçlar ve kıymetli hediyeleri Afgan Emiri Habibullah Han'a göndermiştir. Asıl gaye Afganistan'ı İngilizlere karşı savaşımaya ikna etmektir.¹⁰³ Böylelikle kuzeyden İngilizlere cephe açılarak Hindistan'daki Hindu ve Müslümanların ayaklanması hedeflenmektedir.¹⁰⁴ İran, Afganistan ve Hindistan'da İngilizler aleyhine ihtilaller çıkarmak üzere Alman Genelkurmaylığı tarafından planlanıp Enver Paşa tarafından tertip edilen bu heyetin başında Rauf Bey'in bulunması kararlaştırılmıştır.¹⁰⁵

Rauf Bey'in isminin ihtiyatla gizli tutulduğu bu heyete görünürde Ömer Fevzi Mardini başkanlık etmiş ve her şeyi Fevzi Bey yürütmüştür.¹⁰⁶ Rauf Bey'in heyete başkanlık ettiği anlaşılırsa İngilizlerin Afganistan planını fark edebilecekleri düşünülmüştür.¹⁰⁷ Harbiye Nazırı Enver Paşa bu görevin hayati önem taşıdığını defaatle tekrarlamıştır. Bu heyete Abdurrahman Peşaveri'yi "Dil bilir, işine yarar" diyerek Rauf Bey'in yanına veren de bizzat Enver Paşa'dır.¹⁰⁸

“Harbiye Nazırı Enver Paşa Afganistan görevinin hayati önem taşıdığını defaatle tekrarlamıştır. Bu heyete Abdurrahman Peşaveri'yi “Dil bilir, işine yarar” diyerek Rauf Bey'in yanına veren de bizzat Enver Paşa'dır.”

Rauf Bey en başından bu göreve pek sıcak bakmamışsa da Enver Paşa'nın ısrarlarıyla temsilciliği kabul etmiştir. Dönem şartları itibarıyla Afganistan'a güvenli bir şekilde gitmek çok zordur. Halep'ten sonra yanında Ömer Fevzi Bey ve Abdurrahman olduğu hâlde Bağdat'a geçip Cavit Paşa'yla görüşen Rauf Bey, gidişatın olumsuzluğundan ve endişelerinden Enver Paşa'yı haberdar etmişse de Enver Paşa Tahran sefiriyle temas ederek yola devam etmelerini istemiştir. Rauf Bey, bu sırada Alman Von Van Muss'un tavırlarından rahatsız olmuş, yanındaki altınları almak suretiyle Alman murahhası kovmuştur. İran'ın içinde bulunduğu karışıklığı Enver Paşa'ya bildirerek Afganistan'a gitmenin imkânı olmadığını söylemiştir. Enver Paşa cevaben, bulunduğu yerde kalmasını ve Güney İran başkumandanı olduğunu söyleyerek o bölgeyi aşiretlerle müdafaa edip İngilizleri oradan kaçırmayı görevini vermiştir. Rauf Bey bu sıfatla bölgede (Mendeli) bulunduğu sırada Rus ve İngilizler sınır civarındaki İranlı Sencanî Aşireti'ni üzerlerine saldırtınca onlarla çarpışmak durumunda kalmıştır.¹⁰⁹ Yaşananlar üzerine Rauf Bey, Afganistan'a gitme yolunun kalmadığını Enver Paşa'ya kati bir şekilde anlatmış ve bunun üzerine İran'ı boşaltma kararı verilmiştir.¹¹⁰

Bazı kaynaklara bakıldığında Afganistan seferi sırasında da Abdurrahman'ın cesur karakterinin ortaya çıktığı müşahade edilmektedir. Bu kaynaklardan birine göre heyet İran sınırında İngilizler tarafından durdurulduğu esnada Abdurrahman hacca gitmek üzere toplanmış bazı Afganları örgütleyerek önemli bir geçişi tutmalarını sağlamış ve heyetin İngilizlere esir düşmesini engellemiştir. Hatta bu sırada çıkan çatışmada yaralanmıştır da.¹¹¹

Ömer Fevzi Mardini ve Rauf Orbay.

Enver Paşa

Afganistan, coğrafi konumu ve stratejik önemi nedeniyle Birinci Dünya Savaşı sürecinde Türklerin üzerinde planlar kurduğu bir yer olmuştur. Hem Hindistan'a yönelik stratejik bir geçiş noktası olması hem de tarafsız kalma eğilimi, bölge üzerinde büyük hayaller kurulmasına yol açmıştır. Ancak Afganistan'ın görünürde tarafsızlığı aslında İngilizlerle yaptığı savaşa dâhil olmama anlaşmasının neticesidir. Türkler ve Almanların yukarıda izah edilmeye çalışılan yoğun uğraş ve çabaları sonucu değiştirmemiş ve Afgan emiri ülkesini savaştan uzak tutmayı tercih etmiştir.¹¹²

Diğer Faaliyetler

Peşaveri'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında yukarıda ayrıntıları zikredilen Afganistan görevi dışında aldığı çeşitli görevler de Teşkilat-ı Mahsusa bağlantısını düşündürmektedir. Bazı kaynaklarda bu görevlerden birinin 1916 senesinde diplomatik bir görevle Bağdat'a gönderilmesi olduğu ifade edilir. Abdurrahman'ın buradaki görevi İngilizlerin bölge üzerindeki oyunları ve gidişat hakkında Irak'taki ileri gelenleri uyarmak ve İngiliz siyasetinin entrikalarını bozmaktır. Bu görevle Abdurrahman İslam ve Müslümanların bekası için Bağdat'ın ileri gelenleriyle görüşmüş, onlara İslami görev ve sorumluluklarını hatırlatarak uyarılarda bulunmuştur. Ayrıca görev sonucunda hazırladığı raporları Türk yetkililere sunmuştur. O tarihte Türkçeyi iyi bir şekilde anlayıp konuşabilen Abdurrahman, fiziken Türklere benzediği için muhaptaları onu Türk sanmışlardır.¹¹³ Yine bazı kaynaklarca Peşaveri'nin Irak Cephesi'nde Halil Paşa'nın [Kut] emri altında bir askerî birliği komuta ettiği ve önemli görevlerde bulunduğu da ifade edilir.¹¹⁴

mürur tezkiresi:

Osmanlı Devleti'nde seyahatlerde bir ülke sınırından geçmek için gösterilmesi gereken resmî geçiş belgesi için kullanılan tabir

Peşaveri diğer diplomatik görevler sebebiyle Avrupa ülkelerine de çeşitli defalar seyahat etmiştir. Osmanlı Devleti tarafından verilen izin belgeleriyle savaş süresince bazı yolculuklar yaptığı görülmektedir. Avrupa'nın muhtelif şehirlerine seyahatleri için Peşaveri'ye Mürur Tezkiresi verilmiştir.¹¹⁵ Ayrıca Stockholm Konferansı'na¹¹⁶ katılması için de 3 Kasım 1917 tarihinde Berlin Sefareti Askerî Ataşeliği tarafından seyahat izni verilmiştir.¹¹⁷ Stockholm'de bulunduğu süre içerisinde görevinin yanı sıra çeşitli Avrupalılarla iyi ilişkiler de kurmuştur.¹¹⁸

“O tarihte Türkçeyi iyi bir şekilde anlayıp konuşabilen Abdurrahman, fiziken Türklere benzediği için muhatapları onu Türk sanmışlardır.”

Bu bilgilere ilaveten Rauf Bey de 1917 yılı içerisinde Cemal Paşa ve Müsteşar Vasıf Bey'le birlikte Alman imparatoru Wilhelm'e ziyarette bulunmuştur. Aynı sene içerisinde Kopenhag'da Rusların savaş esirlerini değiştirme isteği üzerine bir konferans düzenlenmiştir. Rauf Bey bu konferansa Türk heyeti başkanı olarak katılmış, Brest Litovsk Barış Konferansı'nda da bahriye temsilcisi olarak yer almıştır.¹¹⁹ Rauf Bey'in Birinci Dünya Savaşı döneminde Avrupa'daki bu faaliyetleriyle Peşaveri'nin aynı dönemde sık sık Avrupa'ya seyahatleri göz önünde bulundurulduğunda ikilinin Avrupa seyahatlerinde de birlikte bulunmuş olmaları muhtemeldir.¹²⁰

1918'de ise “Hariciye Nezareti Kuryesi” sıfatıyla Lahey'e gönderilmiştir.¹²¹ Bu seyahat kapsamında Hariciye Nezareti tarafından Almanya, Avusturya, İsviçre ve Hollanda'ya gitmesi için de izinler verilmiştir.¹²² Abdurrahman'a aynı bölgelerdeki seyahatleri kapsamında İstanbul'daki Alman Askerî Temsilciliği ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu İstanbul Büyükelçiliği tarafından da seyahat izinleri verilmiştir.¹²³

Halil Kut Paşa

Birinci Dünya Savaşı döneminde Peşaveri'nin resmî görev ve yetkilerinin ne kadar geniş olduğu, 9 Ocak 1918 tarihinde verilen askerî ve yasaklı mıntı-kalara giriş izin belgesiyle de anlaşılmaktadır.¹²⁴

Abdurrahman'ın Almanya seyahatlerinden birinde yaşadığı bir hadise ise savaş dönemini ve yaşanan güçlükleri anlamak açısından önemlidir. Buna göre Abdurrahman sokakta yürürken bir dükkânın önündeki büyük şişelerde süt görür ve dükkâna girerek süt almak ister. Ancak sonrasında bunların süt değil beyaz boya katılarak süt görünümü verilmiş su olduğunu anlar ve hayal kırıklığına uğrar. İki yıl boyunca süt içmediğini dile getiren Abdurrahman, bu olayın o sıra içine dert olduğunu ve unutamadığını anlatır.¹²⁵

Hint Kızılâyı'yla ülkesine dönemeyip İstanbul'da kalan Peşaveri, Türk Ordusu'na katılarak İslam'a hizmet misyonunu yukarıda ayrıntıları aktarılan

görevleriyle yerine getirmeye çalışmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında yurt içi ve yurt dışında birçok hizmette bulunmuştur. Teşkilat-ı Mahsusa'ya bağlı olan gizli görevlerinin yanı sıra cephelerde de bulunarak yaralanmış ve savaş süresi boyunca Türk devlet ve milletine hizmet etmiştir.¹²⁶

Kurtuluş Savaşı Dönemi

Birinci Dünya Savaşı'nın nihayetinde galip devletlerin Osmanlı Devleti'ne ödetmek istedikleri ağır bedeller Milli Mücadele'yi tetiklemiştir. Geç Osmanlı döneminin önde gelen asker, devlet adamı ve aydınlarının öncülüğündeki bu mücadelede Abdurrahman Peşaveri de aktif bir rol üstlenmiş, başlangıçta Milli Mücadele'nin iki numarası sayılabilecek olan Rauf Bey'le birlikte hareket etmiştir.¹²⁷

“Rauf Orbay Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında Milli Mücadele'yi örgütleyecek İttihatçı askeri elitin bir üyesiydi. Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evinde Ali Fuat [Cebesoy] Bey, Kazım Karabekir, Fevzi [Çakmak], Refet [Bele] Bey, Rauf [Orbay] Bey, Fethi [Okyar] Bey, İsmet [İnönü] Bey sık sık bir araya gelerek istişarelerde bulunmaktaydılar. Milli mücadele üzerine planlar yapan bu kadro aynı zamanda kurulacak yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin de yönetici kadrosuydu.”

Rauf Bey Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında Milli Mücadele'yi örgütleyecek İttihatçı askeri elitin bir üyesiydi. Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evinde Ali Fuat [Cebesoy] Bey, Kazım Karabekir, Fevzi [Çakmak], Refet [Bele] Bey, Rauf [Orbay] Bey, Fethi [Okyar] Bey, İsmet [İnönü] Bey sık sık bir araya gelerek istişarelerde bulunmaktaydılar. Milli mücadele üzerine planlar yapan bu kadro aynı zamanda kurulacak yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin de yönetici kadrosuydu.¹²⁸ Bu toplantılar neticesinde Anadolu'da çalışma kararı almışlardı. Heyetten Ali Fuat Konya'ya, Kazım Karabekir Erzurum'a kolordu komutanı olarak tayin edileceklerdi. Mustafa Kemal de ordu müfettişi olarak Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçecekti. Rauf Bey İstanbul'da kalmak istemese de bahriye miralayını olduğu için Anadolu'ya tayini mümkün

değildi. Bu sebeple de görevden ayrılmaya karar verdi¹²⁹ ve Şubat 1919'da Bahriye Nezareti'ndeki askerlik hizmetinden istifa etti.¹³⁰ Mustafa Kemal'in Samsun'a giderek Kurtuluş Savaşı'nı başlatmasından hemen önce Rauf Bey'in de Ege Bölgesi'ne gitmesi kararlaştırılmıştı. Rauf Bey Bandırma yoluyla Ankara'ya geçecek buradan da Samsun'da Mustafa Kemal'e katılacaktı.¹³¹

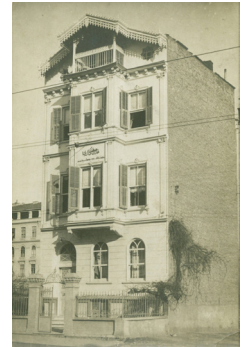
Abdurrahman Peşaveri, Rauf Bey'le birlikte 24 Mayıs 1919'da, yanlarında Topçuoğlu Nazmi, İbrahim Süreyya, Yüzbaşı Osman Tufan'la Rauf Bey'in eniştesi Bahriye Binbaşı Aziz Bey olduğu hâlde İstanbul'dan Bandırma'ya hareket etmişlerdir.¹³²

Rauf Bey ile Peşaveri ve beraberindekiler Bandırma'ya geçerek daha önce Mustafa Kemal Paşa'yla kararlaştırmış oldukları İzmir Cephesi'ne yakın mıntıkaya hareket etmiş; Balıkesir, Manisa, Alaşehir ve havalisini dolaşarak Afyonkarahisar'a uğramışlar ve bu bölgelerde önemli temaslar yaparak bilgiler toplamışlardır.¹³³ Ege'deki temaslarından sonra ise önce Ankara'ya geçip Ali Fuat [Cebesoy] Paşa'yla buluşacak sonrasında da Mustafa Kemal'e katılmak üzere Samsun'a geçeceklerdir.¹³⁴

Ali Fuat Paşa, 1919 Haziran başlarında Rauf Bey ve beraberindeki üç kişiyi karşıladı.¹³⁵ Bu üç kişiden biri olan Abdurrahman Peşaveri hakkında Ali Fuat Paşa, hatıratında şu bilgileri verir:

*"Hintli ihtiyat zabiti Abdurrahman, Balkan Harbi'nden beri ordumuzda gönüllü olarak muharebelere iştirak etmiş dirayetli ve lisana aşına bir askerdi. Milli Mücadele'de de hizmeti geçmiştir."*¹³⁶

“Abdurrahman Peşaveri hakkında Cebesoy, hatıratında şu bilgileri verir: “Hintli ihtiyat zabiti Abdurrahman Balkan Harbi'nden beri ordumuzda gönüllü olarak muharebelere iştirak etmiş dirayetli ve lisana aşına bir askerdi. Milli Mücadele'de de hizmeti geçmiştir.””

Mustafa Kemal Paşa'nın
Şişli'deki evi

“Bu dönemde hilafete gönülden bağlı olan Abdurrahman, Sultan Vahdeddin’in İngiliz yanlısı tutumundan rahatsız olarak ülkenin kurtuluşu için Mustafa Kemal’in yanında yer almayı tercih etmiştir. Daha önce Enver Paşa aracılığıyla İttihat ve Terakki’ye üye olan Peşaveri, Milli Mücadele döneminde ise Mustafa Kemal’in itimat ettiği birisi hâline gelmiştir.”

Rauf Bey ve beraberindekiler takip edildikleri için Mustafa Kemal Paşa’yla yapılan görüşmenin gizli kalması sağlanmıştır. Gizliliğe oldukça ehemmiyet verilerek Amasya’ya ulaşan heyet, Mustafa Kemal’le buluştuktan sonra Amasya Tamimi yayınlanmıştır. Sivas’taki kongre öncesi Kâzım Karabekir Paşa Erzurum’da bir kongre tertip edilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Rauf Bey ve heyeti, Mustafa Kemal Paşa’yla birlikte Amasya’dan ayrılarak önce Sivas’a uğramış, ardından Erzurum’a geçmişlerdir.¹³⁷

Millî Mücadele döneminde Samsun’a giden ekibin içinde yer alan Peşaveri, Sivas’taki kongre binası önünde çekilmiş olan meşhur fotoğrafta Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye üyeleriyle beraber yer almaktadır.¹³⁸

Bu dönemde hilafete gönülden bağlı olan Abdurrahman, Sultan Vahdeddin’in İngiliz yanlısı tutumundan rahatsız olarak ülkenin kurtuluşu için Mustafa Kemal’in yanında yer almayı tercih etmiştir. Daha önce Enver Paşa aracılığıyla İttihat ve Terakki’ye üye olan Peşaveri, Millî Mücadele döneminde ise Mustafa Kemal’in itimat ettiği birisi hâline gelmiştir.¹³⁹

Erzurum ve Sivas Kongrelerinin ve Heyet-i Temsiliye’nin faaliyetleri ertesinde İstanbul’da son Osmanlı Mebusan Meclisi toplanmıştır. Rauf Bey meclistedir ve bu dönemde Abdurrahman da yeniden Rauf Bey’le beraber İstanbul’da bulunmaktadır. İstanbul’un İngilizlerce işgal edilmesi üzerine İngilizlerin eline düşmemek için bir süre gizlenen Abdurrahman’a gönderdiği haberde Rauf Bey; İngilizlerin meclisi dağıtmak istediklerini ve gizlice Ankara’ya giderek Mustafa Kemal’in emri altına girmesini söylemiştir.¹⁴⁰

Anadolu Ajansı'nın Kurulması ve Abdurrahman Peşaveri

İstiklâl Harbi döneminde, Ankara hükûmeti-
nin gayelerini yurt içinde ve yurt dışında duyur-
mak, halkı olaylardan haberdar etmek ve İstanbul
hükûmetiyle işgal kuvvetlerinin propagandalarına
karşı koymak maksadıyla Anadolu Ajansı 6 Nisan
1920'de kurulmuştur.¹⁴¹

İstanbul'dan Ankara'ya geçen Abdurrahman Peşa-
veri de Anadolu Ajansı'nın kuruluş çalışmalarında
yer almıştır. Ajansı'nın ilk çalışanı olan Peşaveri'nin
yabancı dillere olan hâkimiyeti onun bu süreçte-
ki hizmetlerini değerli kılmıştır. Mükemmel de-
recede İngilizce ve biraz da Fransızca bilgisiyle
İzmir'in işgaliyle başlayan dönemde Yunan or-
dusunun Anadolu'da yaptığı katliamların Avrupa
kamuoyuna duyurulması için çalışmıştır.¹⁴²

Atatürk, Rauf Orbay ve Heyet-i Temsiliye üyeleriyle birlikte Abdurrahman Peşaveri. (arkada ayakta duranlardan sağdan dördüncü sırada.)

Atatürk, Rauf Orbay ve Heyet-i Temsiliye üyeleriyle birlikte Abdurrahman Peşaveri.

İstanbul'un işgaline müteakip Ankara'ya geçen Halide Edip, Ankara'ya varışının beşinci gününden itibaren İngilizce gazetelerin siyasi kısımlarını tercüme etmekle meşgul olmuştur. Ajansın çalışmalarına başladığı bu yer Millî Mücadele'nin ilk karargâhı Ziraat Mektebidir.¹⁴³

Anadolu Ajansı ve *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi için gerekli kısımları seçen ve Mustafa Kemal Paşa'nın yazışmalarına dair kısımları hazırlamakla uğraşan Halide Edip'e bu görevinde Abdurrahman Peşaveri yardım etmiştir. Beraber çalıştıkları Peşaveri hakkında Halide Edip şunları yazmıştır:

“Anadolu Ajansı ve *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi için gerekli kısımları seçen ve Mustafa Kemal Paşa'nın yazışmalarına dair kısımları hazırlamakla uğraşan Halide Edip'e bu görevinde Abdurrahman Peşaveri yardım etmiştir.”

“Abdurrahman, Balkan Harbi esnasında Türkiye'ye gelmiş, tâbiyetimize girmiş, Birinci Dünya Savaşı'nda bizim orduda hizmet etmişti. Ondan sonra da Rauf Bey'le beraber Erzurum'a gitmiş ve artık Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhından ayrılmaz olmuştu.”

Bunların dışında Halide Edip'in, Peşaveri hakkın-
da bir takım şahsi izlenimleri de bulunmaktadır.
Bahsi geçen gözlemlerinde Halide Edip, Peşave-
ri'yi şöyle anlatmıştır:

panislamizm:

Bütün Müslümanları
aynı yönetim altında
toplama amacını güden
politik akım ve hareket.

*"Bir parmağıyla fakat başarıyla, yazı makinesini
kullanır, bundan başka da iş görmezdi. Bununla
beraber çok idealist, aynı zamanda Pan-İslamist
olduğu için her şeyi o bakımdan muhakeme ederdi.
Benim için onu tetkik faydalı oldu. Çünkü Hin-
distan'da Aligarh Üniversitesi'nin mahsulü olan bu
adam, bana Hint psikolojisinin nasıl sabit bir fikir
hâlinde her şeye Müslümanlık noktasından baktığını
gösterdi."*¹⁴⁴

*"Sabit bir fikir hâlinde her şeye Müslümanlık nok-
tasından bakmak..."* Halide Edip'in Peşaveri öze-
linde bütün Hint Müslümanlarının psikolojisine
yapmış olduğu bu yorum, 1935'te Hindistan'a
yaptığı seyahatiyle değişecek olsa da Osmanlı
Devleti'nin parçalanmaya başladığı ve giderek
yalnızlaştığı dönemlerde Hint Müslümanlarının
bütün olumsuzluklara rağmen neden yılmadan
Osmanlı Devleti'ni desteklediklerinin bir izahı
olması açısından önemlidir. Osmanlı Devle-
ti'nin kilometrelerce uzağında yer alan, din kar-
deşliği dışında Osmanlı toplumuyla ortak özel-
liği bulunmayan bu millet her şeye değilse bile
bazı hassasiyetlerine Müslümanlık noktasından
baktığı için Osmanlı hilafetini çözümsemiş ve
Osmanlı'yı dinî hamisi kabul etmiştir. Yine aynı
sebeple Osmanlı Devleti'nin bekasını İslam için
elzem görmüş, maddi manevi desteğini eksik et-
memiştir.¹⁴⁵

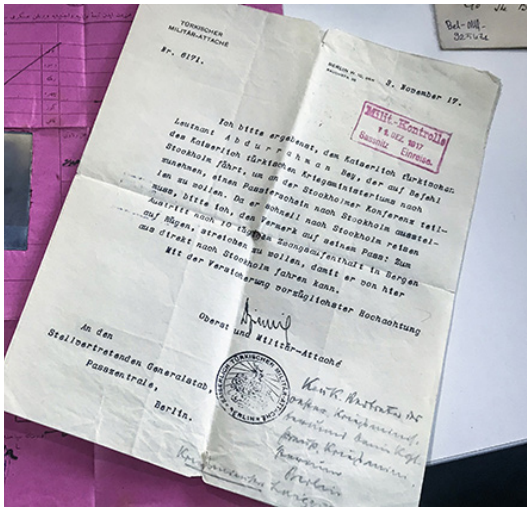

Anadolu Ajansı'nın ilk muhabiri Peşaveri'nin Rauf Orbay Arşivi'nden çıkan belgeleri

Afganistan Sefaret Görevi

23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM açılmış, yeni bir hükûmet kurulmuştu. Yeni hükûmetin dış politikasında Doğu ülkeleri öncelikliydi. Rusya'ya heyet gönderilirken Azerbaycan ve Afganistan'a da temsilciler gönderilmişti.

Ankara'da kurulan yeni Türk hükûmetini ilk tanıyan ülke Afganistan'a gönderilmek üzere; 18 Ağustos 1920 tarihli kararla Abdurrahman Peşaveri temsilcik görevine uygun görülmüştür. Yıllardır Türk ordusunda subaylık yapan Peşaveri, Atatürk'ün güvendiği bir adam olması hasebiyle onun tarafından resmî Murahhas olarak atanmıştır.¹⁴⁶ Abdurrahman'a verilen itimatname yani güven mektubunda ondan "Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin millî ordusuna mensup zabitanı Abdurrahman Bey" şeklinde bahsedilerek Afganistan nezdinde mutemet temsilci olduğu

Rauf Orbay Arşivi'nden çıkan Peşaveri belgeleri

belirtilmiştir. Türkçe ve Fransızca olmak üzere iki nüsha hâlinde hazırlanan itimatnamede Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Bey'le Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal'in imzaları bulunmaktadır.¹⁴⁷ Peşaveri, 20 Ağustos 1920'de Kabil'e gitmek üzere Ankara'dan yola çıkmıştır. Erzurum ve Nahcivan'a uğrayarak Moskova üzerinden Kabil'e geçmiştir.¹⁴⁸ Yolculuğa çıkarken yanında güven mektubunun yanı sıra Mustafa Kemal Paşa tarafından Emir Amanullah Han'a yazılmış özel bir mektup da gönderilmiştir. Bu mektup Sevr Antlaşması'nın akabinde kaleme alınmıştır. İngiltere'ye karşı düşmanlık duyguları ve ortak bir tavırda birleşmek gayesinin vurgulandığı mektupta özet olarak şunlara değinilmiştir:

“İngiltere, Hindistan'a el koyduğu günden beri bütün Asya'ya boyun eğdirmiş ve özellikle de İslam halklarına büyük zulümlerde bulunmuştur. Ancak Müslüman halklarda son yıllarda meydana gelen uyanış

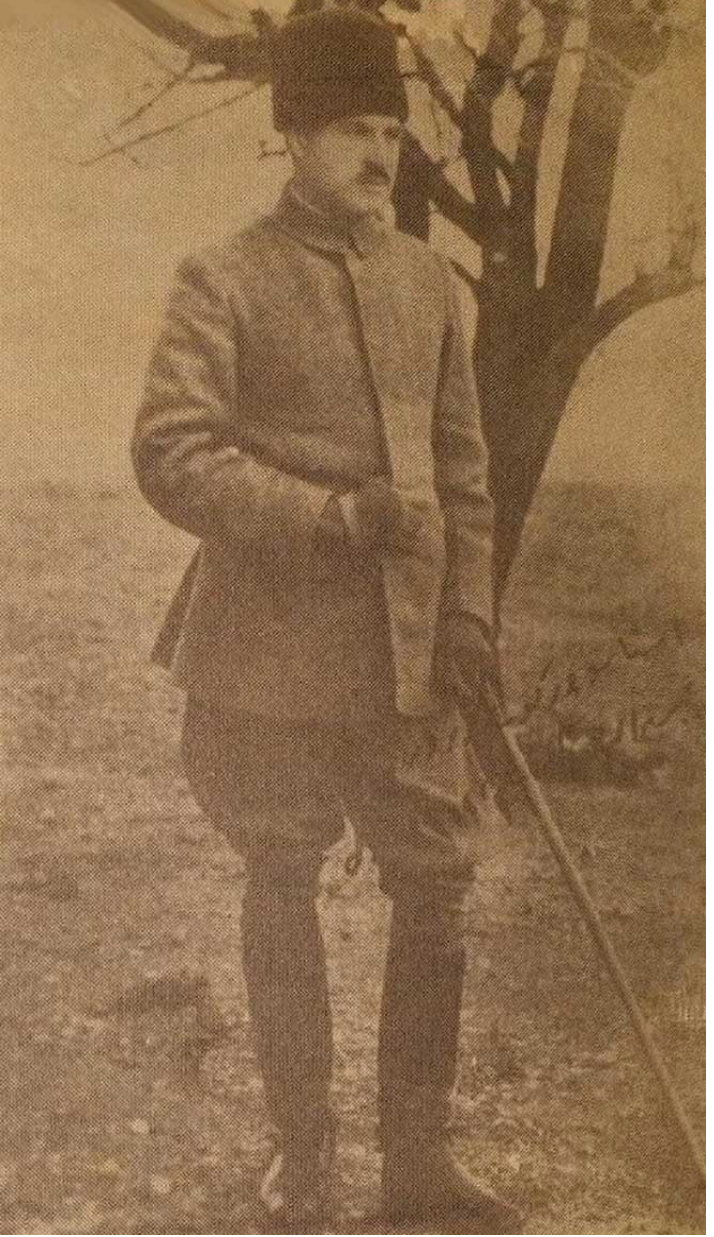
“Ankara'da kurulan yeni Türk hükümetini ilk tanıyan ülke Afganistan'a gönderilmek üzere; 18 Ağustos 1920 tarihli kararla Abdurrahman Peşaveri temsilcilik görevine uygun görülmüştür. Yıllardır Türk ordusunda subaylık yapan Peşaveri, Atatürk'ün güvendiği bir adam olması hasebiyle onun tarafından resmi murahhas olarak atanmıştır.”

İngilizleri rahatsız ederek saldırılarını şiddetlendirmesine sebep olmuştur. İngilizler, İslam'ın kılıcı durumundaki Osmanlı Türklerini yok etmek istemiştir. Türk milleti İngilizlerin bu emeline başkaldırmış ve zafer uğrunda Afganistan'la iş birliği yapmak istemiştir. Bu gayeyle Türk Ordusu subaylarından Abdurrahman Bey'i güvenilir temsilcisi olarak Emir Amanullah Han'a göndermiştir.”¹⁴⁹

Aynı dönemde, Cemal Paşa Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı bir mektup ile Afgan sefiri olarak bölgede görevlendirilmeyi talep etmiştir.¹⁵⁰ Ancak Afganistan'a Cemal Paşa'yı değil Abdurrahman Peşaveri'yi göndermeyi uygun bulan Mustafa Kemal Paşa, Abdurrahman'ın Afgan asıllı olup beş seneden beri Türk ordusu zabitanından olduğu ve TBMM tarafından Afganistan'a temsilci tayin olunduğunu bildirmiştir. Abdurrahman yayında Emir'e verilmek üzere bir name-i mahsusla yola çıkmıştır bulunmaktadır.¹⁵¹

Abdurrahman'ın sefir olarak Afganistan'a gönderilmesinden hemen önce İngiliz İstihbaratı tarafından hazırlanan bir raporda, Peşaveri'nin 1920 senesinde Afganistan'a yapılacak sevkیاتları düzenleyerek Hindistan'a silah, patlayıcı ve çeşitli mühimmatların geçirilmesi için görevlendirilen Hint Müslüman Mirza Azim ud-Din'e yardımcı olduğu belirtilir. 25 Temmuz'da Ankara'ya gelen Mirza'nın masraflarının Abdurrahman Peşaveri tarafından karşılandığı belirtilirken Peşaveri için “Nihad lakaplı, meşhur Hint Abdurrahman Peşaveri” ifadeleri kullanılır.¹⁵² Kaynaklar incelendiğinde İngiliz İstihbaratı'nın Peşaveri'yi Hindistan bağımsızlığına dair faaliyetleri konusunda takipte tuttuğu anlaşılmaktadır.

“Kaynaklar incelendiğinde İngiliz istihbaratının Peşaveri'yi Hindistan bağımsızlığına dair faaliyetleri konusunda takipte tuttuğu anlaşılmaktadır.”

Abdurrahman Peşaveri Kabil Sefareti görevindeyken

“Bölgeye vâkıf,
 ülkeler arası ilişkileri
 iyi kurabilecek,
 konuşulan dillere hakim,
 bölgenin ahvali ve
 psikolojisini yakinen
 bilen Peşaveravi’nin
 bu özelliklerinden
 dolayı Afganistan’da
 Ankara’nın tercümanı
 olması ve mefaatlerini
 gözetmesi için seçilmesi
 anlaşılabilir. ”

Afganistan, devam eden Bağımsızlık Savaşı’nda Türkiye için önemini korumaktadır. Hindistan Müslümanlarının Türklere olan desteği düşünülünce sınır komşusu Afganistan’da yürütülecek faaliyetler daha da önem kazanmıştır. Afganistan’da Ankara’nın tercümanı olması ve menfaatlerini gözetmesi için bölgeye vâkıf, Hindistan ve Afganistan’la iyi ilişkiler kurabilecek, aynı zamanda Türkiye’yi de bilen birisi olarak Abdurrahman Peşaveri’nin seçilmesi anlaşılabilir. ¹⁵³ Afganistan’da yaygın konuşulan dilleri (Peştuca ve Farsça) biliyor olması Peşaveri’yi bölgede avantajlı kılan unsurlardan olarak düşünülebilir. Ayrıca Peşaveri, Afganistan’a sınır olan Peşaverli olması sebebiyle bölgenin ahvali ve Afgan psikolojisini de iyi bilmektedir. Türkiye’ye geldikten sonra yaptıkları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı boyunca aldığı görevler ve inandığı düşüncelere bağlılığı göz önünde bulundurulunca o, bir Türk kadar vatanperverdir. ¹⁵⁴ Halide Edip’in ifadelerine göre Atatürk’ün karargâhından çıkmaz olmuştur. Peşaveri’nin sefaret görevi için tercih edilmesinde bütün bunlar göz önünde bulundurulmuş olmalıdır.

İngiliz raporlarında da Hint isyancı olarak ifade edilen Peşaveri’nin Afganistan’a görevlendirildiği belirtilmektedir. ¹⁵⁵ İngilizler Peşaveri’yi “Afganistan’a gönderilen ilk Kemalist temsilci” olarak tanımlamışlardır. ¹⁵⁶

Peşaveri’nin Kabil’e varış süreci oldukça meşakkatli geçmiştir. Ankara’daki yeni hükûmet tarafından İran yoluyla Kabil’e gönderilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası her yerde kol gezen asayişsizlik, taşıt kıtlığı ve o dönem hükûmetin içinde bulunduğu mali imkânsızlıklar sebebiyle çıktığı

bu zorlu yolculukta yanına verilen iki görevli de onu yarı yolda bırakarak kaçmıştır. Çetin geçen yolculuğun sonlarına doğru yürümek zorunda kalan Peşaveri yalnız olarak Gazne'ye ulaşmıştır. Burada Gazne valisi tarafından Kabil'e telefon açılarak Afganistan Hariciyesi'ne Peşaveri'nin geldiği iletilir. Bu haber üzerine Amanullah Han'ın emri uyarınca Peşaveri izzet ve ikramla Kabil'e yollanır.¹⁵⁷ Peşaveri'nin babası Gulâm Samdâni'nin evliliklerinden birinin Afgan hanedanlığından olması sebebiyle Afgan Emiri Amanullah Han ile yakınlıkları bulunmaktadır. Amanullah Han, Abdurrahman'ın Türkiye'ye gidişi ve yaptıklarından da çok etkilenmiştir. Bu sebeple de Afganistan'a Abdurrahman'ın gelişine ayrıca memnun olmuştur.¹⁵⁸ Peşaveri, 1921 yazında Kabil'e ulaştığında büyük bir törenle karşılanır. Fakat buna rağmen Afgan hükûmeti'ne Abdurrahman'ın Ankara sefiri olduğuna dair herhangi bir haber gelmediği

“Peşaveri'nin babası Gulâm Samdâni'nin evliliklerinden birinin Afgan hanedanlığından olması sebebiyle Afgan Emiri Amanullah Han ile yakınlıkları bulunmaktadır. Amanullah Han, Abdurrahman'ın Türkiye'ye gidişi ve yaptıklarından da çok etkilenmiştir. Bu sebeple de Afganistan'a Abdurrahman'ın gelişine ayrıca memnun olmuştur.”

Halide Edib'e göre Peşaveri, Atatürk'ün karargâbından ayrılmaz olmuştur.

Afgan Emiri Amanullah Han

için itimatnamesine şüpheyle yaklaşılır ve sefirliği teslim etmek konusunda çekimser davranılır.¹⁵⁹ Abdurrahman, Ankara'dan haber gelinceye kadar daha önce Cemal Paşa'nın da kalmış olduğu ve Türk Sefarethanesi olarak düzenlenen Aynü'l İmare Kasrı'na yerleştirilir.

16 Şubat 1922'de Afgan Emiri Amanullah Han, Mustafa Kemal Paşa'ya bir Türk temsilcisinin ulaştığına dair bir mektup göndermiştir.¹⁶⁰ Mecliste okunan mektupta Emir, Abdurrahman Peşaveri'nin Kabil'e vardığını haber vererek uzun zamandan beri süregelen bekleyişin sona ermesinden duyduğu sevinci dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın yazmış olduğu mektuba cevaben Emir, kardeşim dediği Mustafa Kemal'e teşekkür etmiş ve iki ülke arasındaki bağların sarsılmaz olduğunu vurgulayarak İslam birliği için dualarda bulunmuştur.¹⁶¹

Amanullah Han'ın mektubuna Mustafa Kemal Paşa tarafından 18 Mayıs 1922'de cevap verilmiştir. Mektupta Afganistan'a mümessil olarak gönderilen Abdurrahman Bey'in iki kardeş ulus arasındaki dostluk ilişkilerini güçlendirmek adına Emir'in güven ve takdirini kazanmasından duyulan mutluluk ifade edilmiştir.¹⁶²

Abdurrahman'ın Kabil'deki görevine başladığı sırada Cemal Paşa da Kabil'de bulunmaktadır.¹⁶³ Abdurrahman, Cemal Paşa'nın Afganistan'daki çabalarına destek olmuş¹⁶⁴ ve ikili bir süre birlikte çalışmışlardır. Sonrasında Cemal Paşa, 6 Temmuz 1921'de Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı bir mektup ile Abdurrahman'ın değiştirilmesini istemiştir.¹⁶⁵ Peşaveri'nin Kabil'de oldukça geniş bir ar-

kadaş çevresi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Eğitim Bakanı Ağa Muhammed Hüseyin, Seyyid Ali Abbas Baharî, Gazi Muhammed Veli Han, Mevlâna Bereketullah Bopali, Mevlâna Ubeydullah Sindi, Doktor Nur Muhammed ve Zafer Hasan Aybek'tir.¹⁶⁶

Peşaveri'nin zikredilen arkadaşlarından biri olan (aslen Hint asıllı ve sonradan Peşaveri gibi Türk Ordusu'na girerek Türk vatandaşlığı alan) Zafer Hasan Aybek o dönem Hint Müslümanlarının önde gelen liderlerinden Ubeydullah Sindi'nin¹⁶⁷ yardımcılığını yapmaktadır. Peşaveri'yle Sindi'nin samimi olduklarını belirten Aybek, Kabil'de bu-

Peşaveri Kabil'de bulunduğu süre içinde Ankara hükümeti tarafından maddi olarak desteklenmiştir.¹⁶⁹

Amanullah Han'ın mektubu hakkında Şubat 1922 tarihli Hakimiyet-i Milliye'de yayımlanan haber.

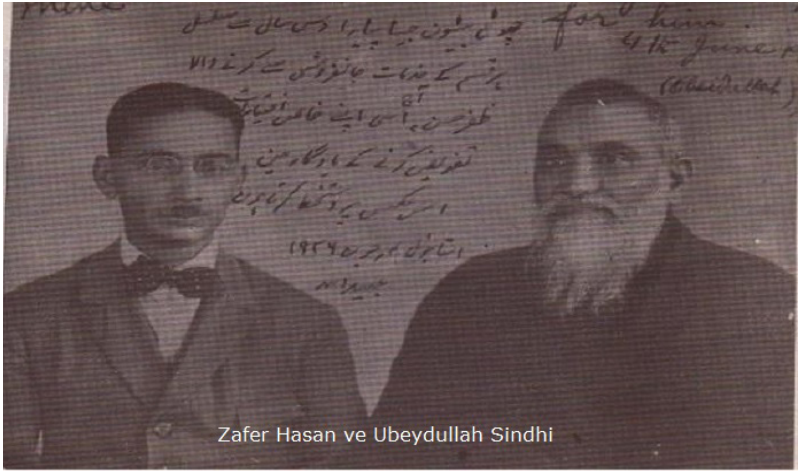
“Peşaveri Kabil’de elçilik görevinde bulunduğ u sırada babası ve kardeşleriyle de görüşmüştür. 1922 senesinde Hacı Gûlam Samdâni iki oğ lu Muhammed Hüseyin (Câmi) ve Muhammed Yahya Han’ı (Aliğ) yanına alarak Afganistan’a gitmiştir.”

lunduğ u süre zarfında sıkça görüştüğ ü Peşaveri hakkındaki şahsi gözlemlerini ve Peşaveri’nin elçilik dönemine dair bazı bilgileri hatıratında nakletmiştir. Aybek hatıratında Peşaveri’yi ş u şekilde anlatmıştır:

“Abdurrahman Bey, o sıralar Afganistan’da bulunan Ubeydullah Sindî ve Dr. Nur Muhammed ile samimi olmuşt u ve birbirleriyle teklifsiz görüşüyorlardı. Ben de onların hizmetinde bulunuyordum. Abdurrahman Bey’in aslında Keşmirli olmasına rağmen Afgan olduğ unu söylemesi bizi ş aşırtmıştı. O Peştuca konuşabiliyordu. Neden sonra onun Hindistan’ın köle olması sebebiyle kendisine Hindistanlı denmesinden hoşlanmadığ ını anladık. Bu sebeple o kendini Afgan olarak tanıtıyordu. Afgan çevrelerde önce Afgan sonra Müslüman olduğ unu söyleyerek itibarını korumak isterdi. O halkla daima Peştuca konuşmasına rağmen Türk reayasından olması sebebiyle kendisine Türk denirdi.

O dönemlerde Türk ve Rus ilişkileri oldukça dostane idi. Yine de Abdurrahman Bey, Rus sefiriyle görüşmelerini sınırlı tutardı. Türk hükümeti birkaç ay sonra onun yerine Medine Kahramanı Fabred din Paşa’yı sefir olarak Kabil’e gönderdi. Bunun üzerine Abdurrahman Bey’in Aynü’l İmare Kasrı’ndan çıkması gerekti. O, Türkiye’ye dönene kadar Serdar Emin ed-Devle’nin Kabil Nehri kenarındaki konasında kaldı. Biz Afganistan’dan ayrıldığ ımız sırada o hâlâ Kabil’de kalmaktaydı.”¹⁶⁸

Bunlarla birlikte Aybek Peşaveri’yi çok zeki, liberal fikirli ve ateşli bir genç olarak tarif eder. Türkiye ve Afganistan arasında kültürel ve askerî bağlar kurmak istediğ ini de ekler.¹⁶⁹

Zafer Hasan ve Ubeydullah Sindhi

Hint Müslüman Lider Ubeydullah Sindi ve Zafer Hasan Aybek

Peşaveri Kabil'de elçilik görevinde bulunduğu sırada babası ve kardeşleriyle de görüşmüştür. 1922 senesinde Hacı Gûlam Samdânî iki oğlu Muhammed Hüseyin (Câmî) ve Muhammed Yahya Han'ı (Alîg) yanına alarak Afganistan'a gitmiştir. Sene-ler önce bir öğrenciyken vatanından ayrılan evlat-larını Afgan elçiliği görevinde bulan baba Sam-dânî ve kardeşleri onunla gururlanmıştır. On yıllık hasret son bulmuş, Abdurrahman ve aile fertleri kavuşmuştur. Gönlü anne-babasına hizmet ede-mediği için buruk olan Abdurrahman bu vesileyle babasının hizmetinde bulunarak duasını almıştır.

Hacı Gulâm Samdânî bir miktar parayı Abdurrah-man'a vermek için yanında getirmiş ve Abdurrah-man'a "Ben diğer evlatlarıma mal mülk sahibi biri olarak haklarını verdim. Ancak sen ülke dışında ol-duğun için payını alamadın. Senin için ben bu elli bin rupiyi¹⁷⁰ yanımda getirdim. Bunu al" demiştir. Abdurrahman babasına cevaben "Siz bana eğitim ve terbiye verdiniz, bu eğitim ve terbiye sayesinde

Abdurrahman Peşaveri'nin üniformalı bir fotoğrafı

ben İslam ve Müslümanlara hizmet gücü buldum. Sonra dualarınız beni her zaman destekledi, zor zamanlarımı kolaylaştırdı. Bundan başka bana hiçbir şey gerekmez. Benimse sizin üzerinizde hiçbir hakkım yok. Ben size hizmet etmek istedim fakat yapamadım. Bunun için çok üzgünüm ve sizden beni affetmenizi diliyorum. Benim her şeyden çok istediğim budur. Bana para kesinlikle lazım değil” diyerek mukabele etmiştir. Babasının ısrarı üzerine bu parayı Müslümanlar için harcamak üzere kabul ederek Türk ve Hint öğrenciler arasında paylaştırmıştır. Abdurrahman'ın babası ve kardeşleri, 15 Temmuz 1922'ye kadar Kabil'de kalmış ve sonra

Peşaver'e dönmüşlerdir. Ekim 1922'de de Abdurrahman'ın büyük abisi Hacı Muhammed Emin o sıralar ticaret yaptığı Burma'dan Kabil'e gelerek Abdurrahman'la görüşmüştür. Abisinin gidişinden sonra Abdurrahman da Türkiye'ye dönüş hazırlıklarına başlamıştır.¹⁷¹

Paşaveri'nin Afganistan'da bulunduğu süre içerisinde çok yakın bir mesafede olmasına rağmen doğup büyüdüğü ülkesine, evine gitmemesi oldukça ilginçtir. Öyle ki babası ve erkek kardeşleri onu görmek için Kabil'e gelmişlerdir. Ancak sürekli mektuplaştığı kız kardeşleri, özlemini çektiği sütannesi ve kim bilir daha nice tahmin edemeyeceğimiz özelliklerine rağmen on yıl önce ayrıldığı ülkesine gitmemiştir. Yukarıda Hindistan'ın sömürge olmasından duyduğu ızdırap ve İngilizlere olan düşmanlığı açıklanmaya çalışılsa da herhâlde bu konudaki hassasiyetini en iyi anlatan şey vatanının sınırına ulaştığı hâlde sevdiklerinden uzak kalma pahasına ülkesine ayak basmaması olsa gerektir.

Abdurrahman'dan sonra Kabil'e tam yetkili Türk elçisi olarak Ömer Fahreddin [Türkkan] Paşa atanmıştır.¹⁷² Üç aylık bir yolculuğun ardından 25 Haziran 1922'de yanındaki personel ile beraber Kabil'e ulaşan Fahreddin Paşa görevi Abdurrahman'dan teslim almıştır.¹⁷³ Abdurrahman'a askerî rütbesinin yükseltilerek yarbaylığa getirildiğini ileten Fahreddin Paşa, Peşaveri'yi tebrik etmiştir. Peşaveri bundan sonra Amanullah Han'ın amcası Serdar Emin ed-Devle'nin konağına yerleşerek Türkiye'ye dönünceye kadar burada kalmış ve dostlarıyla görüşerek kitap yazmakla meşgul olmuştur.¹⁷⁴

“Hint Müslümanlarınca Türkiye’ye yapılan yardımlar bu dönemde de devam etmiştir. Abdurrahman, sefirlikten ayrılmış olsa da Kabil’de bulunduğu zaman zarfında Hint Müslümanlarından gelen altınları Türk sefaretine ulaştırma görevleriyle alakadar olmuştur.”

Görevi devretmesinden sonra Kabil’de kalmaya devam eden Abdurrahman, bu süreçte Fahreddin Paşa’yla de görüşmeye devam etmiştir. Fahreddin Paşa’nın Abdurrahman’a gönderdiği 20 Eylül 1922 tarihli yemek davetinden Abdurrahman’ın Eylül 1922 sonunda hâlâ Kabil’de olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁵

Hint Müslümanlarınca Türkiye’ye yapılan yardımlar bu dönemde de devam etmiştir. Abdurrahman, sefirlikten ayrılmış olsa da Kabil’de bulunduğu zaman zarfında Hint Müslümanlarından gelen altınları Türk sefaretine ulaştırma görevleriyle alakadar olmuştur.¹⁷⁶

Peşaveri’nin Afgan sefaretindeki görevinin fazla uzun sürmeyip yerine Fahrettin Paşa’nın elçi olarak atanmasıyla alakalı Peşaveri’yi tanıyanların çeşitli yorumları olmuştur. Abdurrahman’ın İslam birliği arayışlarıyla inkılapçı kişiliğinin onun salt bir devlet adamı olarak hizmet etmesini engellediği, sefaret görevi gereği üstlendiği bazı sorumlulukların tabiatına aykırı oluşu gibi nedenler bu yorumlardan bazılarıdır. Hindistan bir İngiliz sömürgesi olduğu için kendisini Hint olarak tanımlamaktan imtina eden Peşaveri, İngiliz Sefareti’nin Afganistan’daki ayrıcalıklı konumundan da oldukça rahatsızlık duyar. Ayrıca emirin ailesiyle olan yakınlığı da bazı diplomatik zorluklara sebep olur. Bunlarla beraber Abdurrahman’ın bağlantılı olduğu birçok inkılapçı Hint o sıralar Afganistan’da bulunmaktadır. Hindistan’ı İngiliz sömürgesinden kurtarmak isteyen bu isimler Hindistan’da kalamadıkları için Afganistan başta olmak üzere çeşitli ülkelere dağılmışlardır. İngiltereyle arasını düzelten Afganistan da artık Hin-

distan'ın özgürlüğünü isteyenler için çok güvenli değildir. Peşaveri'nin Hint özgürlüğüyle bağlantılı bu isimlerle olan yakınlığının Ankara hükûmeti ve Mustafa Kemal Paşa'nın o dönemki siyasetine uygun olmadığı ve bu sebeple de Afganistan Sefareti'nde görev değişikliğine gidildiği düşünülmektedir.¹⁷⁷

Bunlarla birlikte önemli olan diğer bir husus ise liberal bir görüşe sahip olan Abdurrahman'ın o zaman mutlakiyet ile yönetilen Afganistan'a iyi nazarla bakmamasıdır. Ahbaplarıyla yaptığı konuşmalarında hükûmetin icraatlarını tenkitten geri durmaz. Söylediği bu sözlerin Emir'in kulağına gitmesiyle de Afgan hükûmetinin Abdurrahman'a göstermiş olduğu itibar azalmaya başlar. Bu sebepler yüzünden Peşaveri'nin sefırlığının ancak bir sene sürdüğü düşünülmektedir.¹⁷⁸

Peşaveri'nin yukarıda zikredilen tavır ve tutumları düşünüldüğünde siyasî ve diplomatik görevlerin içerisinde olsa bile açık sözlü olmaktan çekinmediği, birtakım protokol kurallarına önem vermediği ve inandığı şeyleri sakınmadan ifade ettiği aşikârdır. Her zamanki yüksek ideal ve fikirlerinin Kabil maslahatgüzarlığı döneminde de devam ettiği ancak siyasi incelikler konusunda dengeleri fazla gözetemediği anlaşılmaktadır.¹⁷⁹

Abdurrahman'ın Türkiye'ye dönüş tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 30 Kasım 1922'de Kabil'den ayrılmıştır. Rusya tariki üzerinden hareket eden Peşaveri'ye Rus hududunda bir suikast tertip edilmiştir. Ancak aynı dönemde Kabil'den Türkiye'ye dönmekte olan Kabil Harp Okulu öğretmeni Yüzbaşı Hayri Bey'in Abdurrahman zannedilerek

Ömer Fabreddin Paşa

“Peşaveri'nin Afgan sefaretindeki görevinin fazla uzun sürmeyip yerine Fabrettin Paşa'nın elçi olarak atanmasıyla alakalı Peşaveri'yi tanıyanların çeşitli yorumları olmuştur. Abdurrahman'ın İslam birliği arayışlarıyla inkılapçı kişiliğinin onun salt bir devlet adamı olarak hizmet etmesini engellediği, sefaret görevi gereği üstlendiği bazı sorumlulukların tabiatına aykırı oluşu gibi nedenler bu yorumlardan bazılarıdır.”

“Abdurrahman’ın Türkiye’ye dönüş tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 30 Kasım 1922’de Kabil’den ayrılmıştır. Rusya tarihi üzerinden hareket eden Peşaveri’ye Rus hududunda bir suikast tertip edilmiştir. Ancak aynı dönemde Kabil’den Türkiye’ye dönmekte olan Kabil Harp Okulu öğretmeni Yüzbaşı Hayri Bey’in Abdurrahman zannedilerek öldürülmesiyle Peşaveri bu suikastten kurtulmuştur.”

öldürülmesiyle Peşaveri bu suikastten kurtulmuştur.¹⁸⁰ Peşaveri’nin Afganistan’dan ayrıldıktan sonra direkt olarak Türkiye’ye gelmeyip önce Almanya’ya geçerek bir müddet orada kalmış olması muhtemeldir. Türkiye’ye Ekim 1923’te ulaşmıştır.¹⁸¹

Peşaveri’nin sefirliğe başlama, Kabil’de kalma ve görev süresinin sona ermesi hususundaki tarihler incelendiğinde kaynaklarda bir karışıklık görülmektedir. Şahcihanpûrî, Abdurrahman’ın sefirlik görevi için yola çıkış tarihini Mart 1921 olarak verir ve dört buçuk aylık bir yolculuk sonunda Kabil’e vardığını nakleder.¹⁸² Yani 1921 Temmuz veya Ağustos ayında Kabil’e varmış olmalıdır. Aybek de hatıratında Peşaveri’nin Kabil’e varışını 1921 yazı olarak verir.¹⁸³ Bunlarla birlikte Hikmet Bayur da Peşaveri’nin Kabil’e varış tarihini Temmuz 1921 olarak belirtir.¹⁸⁴ Türkiye Kabil Büyükelçiliği resmî sitesinde verilen bilgide ise görev süresi 1 Ağustos 1920- 25 Haziran 1922 olarak görülür. Sitede ayrıca Peşaveri için “maslahatgüzar” (temsilci) tanımı kullanılmıştır.¹⁸⁵ Kazım Karabekir, *Günlükler*’inde 6 Eylül 1920 tarihinde Erzurum’da bulunduğu sırada Erzurum Mebusu Hüseyin ile Celalettin Beylerin yanında Afgan’a gidecek olan

maslahatgüzar:

Bir büyükelçinin temsilci olarak bulunduğu ülke dışına çıkması durumunda veya o ülkeye gelmesinden önce ona vekâlet eden diplomat; işgüder.

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz

 Abdurrahman Bey (Temsilci) Maslahatgüzar 1.08.1920-25.06.1922	 Korg. Fahrettin Türkkan Büyükelçi 26.06.1922-12.05.1926	 Yusuf Hikmet Bayur Büyükelçi 30.06.1928-1.08.1931
---	---	---

Türkiye Kabil Büyükelçiliği sitesinde Abdurrahman Bey’in göreve başlama tarihi 1 Ağustos 1920 olarak görülüyor.

Abdurrahman Bey'in de geldiğini ve güzel bir karşılama yapıldığını aktarır. Ayrıca 11 Eylül'de de diğer bazı kimselerle beraber Afgan mümessili Abdurrahman Bey'le toplanıp program üzerine görüşüklerini kaydeder.¹⁸⁶

Peşaveri'nin Afgan sefaretindeki görev süresi hakkında ise Aybek hatıratında bir seneyi bulmayan

Albay Abdurrahman Peşaveri göğsünde İstiklal Madalyası ile.

müessil: temsilci

bir görevden sonra Afgan sefiri olarak Fahreddin Paşa'nın atandığını belirtir. Şahcihanpûrî de 1922 ortalarına kadar görev yaptığını ifade ederek Aybek'in verdiği bilgiyi doğrular.¹⁸⁷ İngiliz raporlarında Fahreddin Paşa'nın 1922 Nisan ayının ikinci yarısında göreve başladığı ifade edilir.¹⁸⁸ T.C. Kabil Büyükelçiliği resmî internet sitesinde de Fahreddin Paşa'nın göreve başladığı tarih 26 Haziran 1922 olarak görülmektedir.¹⁸⁹ Rauf Bey ise hatıratında Malta sürgününden döndükten sonra 15 Kasım 1921'de akşam yemeğini Mustafa Kemal Paşa'yla Çankaya köşkünde yediklerini bu esnada Cemal Paşa'nın yanından gelmiş, Abdurrahman isminde bir gençle tanıştığını ve bu gencin Afganistan müessili olduğunu öğrendiğini ifade eder.¹⁹⁰ Bu bilgilere ek olarak Ali Fuat Cebesoy Moskova Hatıraları'nda Mustafa Kemal Paşa'nın, Afganistan'da çalışmalarda bulunan Cemal Paşa hususunda 26 Kasım 1921'de kendisine gönderdiği telgrafında "Medine Muhafızı Fahreddin Paşa'yı Afganistan sefiri yaptık" dediğini zikreder.¹⁹¹ Bahsi geçen kaynaklarda görüldüğü üzere Peşaveri'nin Afganistan müessilliliğinin tarihi net olarak anlaşılamamaktadır.

Abdurrahman Peşaveri'nin Son Günleri ve Ölümü

Peşaveri'nin Türkiye'ye döndüğü 1923 senesinde, Türk siyaseti oldukça aktiftir. Türk milleti, tüm dünyanın adeta kırılıp yıkıldığı Birinci Dünya Savaşı sonrası yenilgiyi ve kendine biçilen kaderi kabul etmemiş, bekası için hürriyet mücadelesi vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu yerini cumhuriyete bırakmış, ülkede cumhuriyete geçişin heyecan ve

karmaşası yaşanmaktadır. Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Paşa ve birkaç yıl öncesine kadar dava arkadaşı olduğu isimlerin arası açılmış ve nihayetinde görüş ayrılıkları bir muhalefet partisi kurulmasına kadar gitmiştir. Vuku bulan bu görüş ayrılıkları Kurtuluş Savaşı'nın lider kadrosundan Rauf Bey, Kazım Karabekir, Ali Fuat Bey gibi isimlerin 17 Kasım 1924'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmalarıyla sonuçlanmıştır.¹⁹²

“*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları arasında Rauf [Orbay] Bey, Kazım Karabekir, Ali Fuat [Cebesoy] Bey ve Adnan Bey [Adıvar] gibi isimler vardır.*”

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulması üzerine Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından muhalefet partisi aleyhine saldırılar başlamış, kurucu isimlere hücum edilmiştir. Terakkiperver Fırka'nın kuruluşundan iki ay sonra çıkan Şeyh Sait isyanı üzerine Başbakan Fethi Bey [Okyar], Terakkiperver Fırka'nın programındaki “Dinî itikatlara hürmetkârdır” maddesinin Şeyh Sait İsyanı'nı tahrik ettiği gerekçesiyle Rauf Bey, Kazım Karabekir, Ali Fuat Bey ve Adnan Bey'e [Adıvar] partiyi kendi elleriyle kapatmalarını teklif etmiştir.¹⁹³ Fethi Bey'in bu teklifi kabul edilmemiştir. Hükûmet, isyanın çıktığı doğu illerinde sıkıyönetim ilan etmiştir. Terakkiperver Fırka'nın da doğudaki şubelerinde irticai eylemler yapıldığı gerekçesiyle kapatılması istenmiştir. Çıkan Kürt isyanı sonrası Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda “Dini siyasi amaçla kullanmak” vatana ihanet suçlarının arasına eklenmiş, hükûmete iki yıl boyunca sınırsız yetkiler veren Takrir-i Sükûn Kanunu kabul edilmiştir. Takrir-i Sükûn ve İstiklal Mahkemeleri'nin kurulması aşırı otoriter bir döneme girilmesine sebep olmuş, muhalif gazeteler kapatılmış, çok sayıda Terakkiperver Fırka üyesi tutuklanmıştır.¹⁹⁴

“Abdurrahman Peşaveri Afganistan'daki Türk sefaretinden döndükten sonra Rauf Bey'in evinde yaşamaya başlamıştır, öyle ki Rauf Bey'in annesi Abdurrahman'ı kendi oğlu gibi görmüştür.”

Abdurrahman Peşaveri Afganistan'daki Türk sefaretinden döndükten sonra Rauf Bey'in evinde yaşamaya başlamıştır, öyle ki Rauf Bey'in annesi Abdurrahman'ı kendi oğlu gibi görmüştür.¹⁹⁵ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu dönemlerde Rauf Bey'in evinde yaşayan Peşaveri Rauf Bey'le birlikte siyasi işlerinin de yanında yer almıştır.¹⁹⁶ Terakkiperver Fırka, hilafetin ilgasına razı olmakla birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'nin her gün yürürlüğe koyduğu ıslahatlara karşı eleştirel durmuş, bu sebeple de gericilikle suçlanmıştır. Abdurrahman Peşaveri, Ubeydullah Sindî'nin İstanbul'da kaldığı Hindiler Tekkesi'ne sık sık giderek ülke meseleleri ve bu iki partinin ihtilafları hakkında Sindî'ye malumat aktarmaktadır. Sindî'nin maddi zorluklarına çözüm olarak o dönemde Esad Fuad'la [Tugay] tanıştıırıp Fuad'ın ilmî hizmetler için harcadığı bir fondan Sindî'ye aylık bir gelir sağlamıştır.¹⁹⁷ Ubeydullah Sindî hilafetin kaldırılmasından sonra hiç olmazsa uluslararası bir İslam üniversitesinin Türkiye'de kurulmasını istemektedir. Sindî bu sayede İslami

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları arasında Rauf [Orbay] Bey, Kazım Karabekir, Ali Fuat [Cebesoy] Bey ve Adnan [Adıvar] Bey gibi isimler vardır

nizamın bir yere kadar korunacağına inanarak yeni Türk hükûmtinden bu girişimi için izin almayı amaçlamaktadır. Rauf Bey'le görüşmek isteyen Sindî, bu talebini Abdurrahman aracılığıyla iletmiştir. Rauf Bey'in evinde yapılan mülakatta Kazım Karabekir de hazır bulunmuştur. Konuşma sırasında Sindî, Rauf Bey'den parti programına İstanbul'da bir uluslararası İslam üniversitesi kurulmasının dâhil edilmesini istemiştir. Bu teklif karşısında Rauf Bey, şayet parti programına böyle bir mevzu eklenecek olursa hâlihazırda gericilikle itham edilen yeni partinin İslamcı olmak ve eski-

“*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 15 Mayıs 1925'te İstanbul'da bölgesel bir kongre düzenlemiştir. Kongrenin içeriği bilinmemekle beraber iktidar basını tarafından büyük bir sorumsuzluk olarak nitelendirilmiş ve ağır eleştiriler almıştır. Sonuç olarak hükûmet, Haziran 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kapatmıştır.*”

İstanbul Aksaray Horbor'da bulunan Hindiler Tekkesi'nin günümüzdeki bali

yi idame ettirmekle suçlanacağını ve partinin zor duruma düşeceğini söylemiştir. Bu cevap üzerine oldukça üzülen Sindî, Hindîler Tekkesi'ne geri dönmüştür.¹⁹⁸

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 15 Mayıs 1925'te İstanbul'da bölgesel bir kongre düzenlemiştir. Kongrenin içeriği bilinmemekle beraber iktidar basını tarafından büyük bir sorumsuzluk olarak nitelendirilmiş ve ağır eleştiriler almıştır. Sonuç olarak hükûmet, Haziran 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kapatmıştır.¹⁹⁹

15 Mayıs'ta İstanbul'da gerçekleştirilen bu kongrenin bardağı taşıran son damla olduğu anlaşılmaktadır. Bahsi geçen kongrede Peşaveri'nin oldukça hararetli bir konuşma yaptığı ve bu cüretkâr konuşmanın birçok kesimin hoşuna gitmediği bazı kaynaklarca ifade edilmektedir.²⁰⁰ Peşaveri'nin gözü kara ve lafını çekinmeden söyleme mizacı düşünüldüğünde yaptığı konuşmanın İslam birliği ve hilafet eksenli olmasını muhtemel kılmaktadır. Bu ise içinde bulunduğu hassas dönemde Türk siyasetince hoş karşılanmamış olmalıdır.²⁰¹

Bahsi geçen konuşmasının ardından yaklaşık bir hafta kadar sonra Abdurrahman Peşaveri gece geç vakitte Rauf Bey'in Nişantaşı'ndaki evine gittiği sırada İhlamur Mahallesi'nden geçerken kimliği belirsiz kişi ya da kişiler tarafından vurulmuştur. Vurulduktan sonra orada birkaç saat kaldığı için oldukça kan kaybetmiştir. Sonunda gece devriyesini gezen mahalle bekçisi onu görerek polise haber vermiş ve akabinde hastaneye kaldırarak tedavi altına alınmıştır. Ancak mermi omurga kemiğine isabet ettiği için iki bacağı da tutmaz hâldedir.²⁰²

Abdurrahman'ın vurulma haberi Hindistan gazetelerinde de yer almıştır. 24 Mayıs'ta Bombay gazetelerinde yayınlanan haberler şu şekildedir:

*“20-21 Mayıs 1925 gece yarısında Abdurrahman Peşaveri adında bir Hindistanlı İstanbul'da üç saldırgan tarafından ağır yaralandı. Peşaveri, Doktor Ensari'nin sağlık heyetiyle 1912'de Türkiye'ye gitmişti. Akciğerinden girerek omurga kemiğinden çıkan kurşun sebebiyle hayatta kalırsa bile bedeninin alt kısmı felçli kalacak. Şu anda İstanbul'un en iyi doktorları onu tedavi etmeye çalışıyorlar.”*²⁰³

Bu haberleri gören Peşaveri'nin ailesi onunla ilgili ayrıntılı bilgi almaya çalışmışlardır. Rauf Bey'den bir haber bekleyen ailenin üzüntüsü haber gelmemesi üzerine daha da artmış, baba Gulâm Samdânî, Rauf Bey'e telgraf çekerek oğlunun durumunu öğrenmeye çalışmıştır. Bu esnada Esad Fuad 25 Mayıs 1925'te o dönem Londra'da bulunan Peşaveri'nin Aligarh'tan arkadaşı Abdurrahman Sıddıkî'ye gönderdiği bir mektup ile Peşaveri'nin durumunu anlatmıştır. Fuad bu mektubunda Sıddıkî'den Abdurrahman'ın ailesini haberdar etmesini istemiştir. Sıddıkî de Peşaveri'nin ailesine bir mektup göndererek durumu açıklamıştır. Esad Fuad'ın Sıddıkî'ye yazdığı mektup şu şekildedir:

“Size son derece üzücü bir haber vereceğim. Aziz dostumuz Abdurrahman Peşaveri, 20-21 Mayıs gecesi saldırıya uğramıştır. Eve döndüğü sırada üç şahsın Nişantaşı muhitinde ıssız bir sokakta üzerine saldıran ateş açması sonucu yaralanmıştır. Bu şekilde yağmur altında dört saat kaldıktan sonra polis gelmiş, onu alarak Şişli hastanesine götürmüştür. Araştırma şubesinin tahkikatından önce bu saldırının sebebini bilmemiz ne yazık ki mümkün görünmemektedir.

“Abdurrahman Peşaveri gece geç vakitte Rauf Bey'in Nişantaşı'ndaki evine gittiği sırada Ihlamur Mahallesi'nden geçerken kimliği belirsiz kişi ya da kişiler tarafından vurulmuştur. Vurulduktan sonra orada birkaç saat kaldığı için oldukça kan kaybetmiştir. Sonunda gece devriyesini gezen mahalle bekçisi onu görerek polise haber vermiş ve akabinde hastaneye kaldırarak tedavi altına alınmıştır.”

mecruh: yaralı;
incinmiş olan (kimse)

Abdurrahman'ın durumu çok hassas bulunmakta. Bir kurşun sol akciğerinden geçerek omurga kemiğine kadar ulaşmış ve ağır hasar vermiş. Şayet hayatı tehlikeyi atlattırsa vücudunun bir kısmını kullanamayacak. Ülkenin en iyi doktorları onunla ilgileniyorlar ancak doktorların düşüncesine göre tamamen iyileşme ihtimali sadece yüzde beş. Omurga kemiğindeki baskı sinirlerinin iyileşmesini engelliyor. Dolayısıyla Abdurrahman'ın durumu ciddi ve tamamen tedavisi mümkün değil. Doktorların ilk amacı daha karmaşık durumlar meydana gelmeden onu hayatta tutmak.

Ben hastaneye giderek onu ziyaret ettim. Durumun güçlüğüne rağmen cesaretinizi yitirmeyin. Sizden ricam Doktor Ensari'yi ve eğer mümkün ise Abdurrahman'ın ailesini haberdar etmeniz. Rauf Bey Abdurrahman'ı kendi kardeşi gibi sever. Çok perişan oldu.”²⁰⁴

9 Haziran'da Rauf Bey tarafından Abdurrahman'ın ailesine gönderilen telgrafla da durumunun ciddi olduğu bildirilmiştir. Bundan sonra Rauf Bey'le karşılıklı telgraflaşmalar devam etmiştir.

25 Haziran'da Bombay kaynaklı bir gazetede Abdurrahman'ın vurulmasıyla ilgili ayrıntılar İstanbul *Vatan* gazetesinin 24 Mayıs'ta yayınladığı habere dayandırılarak aktarılmıştır. Bu habere göre küçük bir ihtimal de olsa intihar şüphesi bulunmaktadır. Abdurrahman ise bu iddialara cevap verebilecek durumda değildir.²⁰⁵

24 Mayıs 1924 tarihli *Vatan* gazetesinde “Cinayet mi, İntihar mı?” başlığıyla yayınlanan haber ise şu şekildedir:

‘Afganlı Abdurrahman Bey sokakta mecruh olarak bulundu.

Evvəlki gece sabaha qarşı saat beş raddelerinde Nişantaşı mevkii dâhilinde devriye vazifesini ifa eden polis memurları, İhlamur Caddesi'nin ortasında bir şahsın arka üstü yattığını görerek yanına yaklaşmışlardır. Evvela uykuda bulunduğu veya sarhoşlukla sı-zıp kaldığı zannedilen bu şahsın muayene neticesinde ağır surette mecrub düştüğü anlaşılmış ve yanında bir de parabellum tabancası bulununca mumaileyhin ya bir cinayet yahut intihara kurban gittiğine ihtimal verilmiştir. İfadeye gayr-ı muktedir bulunan mecrubun isticvabından evvela hiçbir netice çıkmamış ve keyfiyetten telefonla Pangaltı Polis Mervkii haberdar edilmiştir. Bir taraftan da müdde-i umumiye malumat verilmiştir.

Vürüd eden zabıta tabibi ve birinci müstantik Tervfik Tarık Bey tahkikata ibtidar eylemişlerdir. Mecruhun yapılan muayenesinde kalbi üzerinden nüfuz eden bir kurşunun dâhilde tahribat yaparak arkasından çıktığı ve zayi ettiği kanın tesiriyle ahval-i sıbhiyesi vahim olduğu görülerek mecrubun derhâl bir sedyeyle Şişli Sıbhat Yurdu'na nakline mecburiyet hâsıl olmuştur. Mecruhun hüviyeti ancak üzeri taharri edildiği zaman anlaşılabilmiştir. Mecruh İstanbul mebusu Rauf Bey'in Nişantaşı'nda kâin evinde ikamet eden Afganlı Abdurrahman Bey isminde biridir. Son saatin beyanına göre kendisi evvelce askeryken nevraste-ni hastalığından dolayı açığa çıkarılmıştır.

Zabıtaca yapılan iptidai tahkikat mecrubun yanı başında bulunan parabellum tabancasından çıkan boş kovanların dalaletiyle intihar ettiği kanaati hâsıl etmiştir. Mamefih Şişli Sıbhat Yurdu'nda mecrub Abdurrahman Bey'in ifadesine müracaat edilince mecrub, ifadeye gayr-ı mukadder bir halde bulunmasına rağmen intihar ettiği hakkındaki ihtimali red-

nevrasteni: Baş ağrıları, sindirim güçlükleri vb. fiziksel rahatsızlıklar ve ruhsal görevlerde gevşeme ve bitkinlik biçiminde görülen, sinirsel güçlerin zayıflamasından doğan nevroz; sinir argınlığı

detmiştir. Gece saat ikiye doğru apartmandan dışarı çıktığı bir sırada üç şahs-ı meçhulün tecavüzüne maruz kaldığını ve bunlar tarafından üzerine ateş edildiğini ve o sırada kendisinin de müdafaa maksadıyla silahını istimal eylediğini, mecrubiyetine sebebiyet veren kurşunların kendi silahından çıkıp çıkmadığını bilmediğini söylemiştir. Zabıtaca tahkikata devam edilmektedir."²⁰⁶

Vatan gazetesinin verdiği haberde Peşaveri'nin bir çeşit sinir hastalığı olan nevrasteni sebebiyle açığa alındığı bilgisini paylaşması oldukça ilginçtir. Peşaveri'nin geçmişten gelen bir kalp rahatsızlığı olduğu bilinmektedir. Ayrıca 1924 senesinde bir mineral tedavisi gördüğü de doktor reçeteleriyle bellidir. Ancak bunun dışında sinirsel bir hastalığa işaret eden herhangi bir kaynağa rastlanılamamıştır. Bununla birlikte askerlikten açığa alınması da bu gazete haberi dışındaki kaynaklarda geçmeyen bir bilgidir. Fahreddin Paşa Afgan Sefareti görevini devralırken Abdurrahman'ın rütbesinin yükseltildiğini söylemiştir. 1923 senesinde Türkiye'ye dönen Peşaveri'nin dönüşüyle vurulması arasında fazla zaman bulunmamaktadır. Hilafet ve İslam birliği hassasiyetiyle muhalif tavırları, açık sözlülüğü ve korkusuzluğu göz önüne alınınca nevrasteni teşhisiyle açığa alınması düşündürücüdür.²⁰⁷

Bir ay süren sancılı bekleyiş ve tedavi sonucunda Abdurrahman Peşaveri, 30 Haziran 1925'te ne yazık ki hayatını kaybetmiştir. Abdurrahman'ın vefat haberini ailesine ulaştıran Abdurrahman Sıddıkî olmuştur. Baba Gulâm Samdâni'ye gönderdiği telgrafi şu şekildedir:

24 Mayıs 1925 tarihli Vatan gazetesinin Peşaveri'nin vurulması hakkındaki haberi

“30 Haziran’a mutabık 8 Zilhicce 1343 senesinde Salı günü öğle vakti Abdurrahman vefat etti. Kalbi üzüntülerimi kabul ediniz.”

Bu acı haberle beraber ailesi başta olmak üzere Hindistan Müslümanları derin bir keder duymuşlardır. Abdurrahman’ın şehadet haberleri Hindistan gazetelerinin baş sayfalarında çıkmış, Hindistan’ın önde gelen şahsiyetleri üzüntü ve acılarını dile getiren taziyelerini sunmuşlardır.”²⁰⁸

Abdurrahman’ın vefatı sonrası Rauf Bey de bir mektup yazarak ailesine göndermiştir. Bu mektup şu şekildedir:

“Bir ay süren sancılı bekleyiş ve tedavi sonucunda Abdurrahman Peşaveri, 30 Haziran 1925’te ne yazık ki hayatını kaybetmiştir. Abdurrahman’ın vefat haberini ailesine ulaştıran Abdurrahman Sıddıki olmuştur.”

“İsterdim ki size sıhhat mutluluğuyla yazarak yaralı gönlünüze merhem olayım. Ancak ilâhi kudret beni bu mektubu yazmaya mecbur bıraktı. İslam tarihinde Abdurrahman gibi büyük bir insan az bulunur. Abdurrahman sizin oğlunuz, ciğerpareniz. Onu hatırlayınca mutlu oluyorsunuz ama nasıl öldüğünü düşününce içinizin dert ve ıstırapla dolduğunu hissediyorum. Abdurrahman benim arkadaşım değil aziz kardeşim, elim kolumdu. Bu ayrılık sizin ciğerinizi yaktığı kadar beni de bu acı ölünceye kadar kıvrandıracak.

Abdurrahman, Doktor Ensari ile birlikte İstanbul’a Hilâl-i Ahmere yardım için gelmişti. Sadece hayır için bunu yaparak insanî vazifesini tamamladı. Sonra buranın askeri okuluna dâhil oldu ve oradan başarılı bir asker olarak çıktı. Birinci Dünya Savaşı zamanında sayısız çatışmada görevlerini en iyi şekilde yerine getirdi. Aynı şekilde komutanları da ona hayrandı. O daima, son derece cesurdu. Her zaman özenli ve severek görevlerini yerine getirirdi.

Merhum, vatan ve millet hizmetinde gelecekte de çokça ümit vadediyordu. Defin hazırlıklarından sonra cenaze büyük hürmet gösterilerek Maçka Kabristanı’na defnedildi. Bu kabristanda Allâme Cemaleddin Afgani’nin de mezarı bulunur.”²⁰⁹

Peşaveri’nin vurulma haberini aldıktan sonra onu hastanede ziyaret edenlerden biri de Zafer Hasan Aybek’tir. Aybek otobiyografisinde vurulmasından ölümüne kadar olanları şu şekilde aktarır:

“Abdurrahman Peşaveri’nin vurulduğu ertesi gün hastaneye giderek onu gördüğümde bilinci yerindeydi fakat belden aşağısını hareket ettiremiyordu. Sonrasında kendisini iyi hissetmesi için her gün hastaneye gittim. Yarı felçliydi, buna rağmen iyileşme ümidi

vardı. Bu haber üzerine onu görmeye gün aşırı gitmeye başladım. Hastaneye her gidişimde kendisini daima neşeli bulurdum. Ancak son gidişimde durumu ağırlaşmıştı ve aynı gün bütün çaba ve uğraşlara rağmen kurtarılamayarak 30 Haziran 1925'te hayata gözlerini yumdu. Bu vefat üzerine biz sadık bir dostumuzu kaybetmiş olduk. İnnâ Lillâh ve innâ ileyhî raciün. Kerim olan Allah ona rahmet eylesin."²¹⁰

Peşaveri'nin vurulmasından yaklaşık iki hafta sonra Terakkiperver Fırka kapatılmıştır. Türkiye'nin siyasi ortamı hayli karışıktır. Muhalefet partisi olarak kurulduğu günden itibaren gericilik, hali-fecilik gibi çeşitli ithamlara maruz kalan Terakkiperver Fırka'nın kurucu ve mensupları sıkıntılı bir süreçten geçmektedir. Bu sırada muhalefetin tepesindeki Rauf Bey'in en yakınında bulunan, evinde kardeşi gibi yaşayan Peşaveri'ye düzenlenen bu saldırı beraberinde çeşitli tartışmaları da getirmiştir. Abdurrahman'ın öldürülmesi üzerine yapılan yorumlar Rauf Bey zannedilerek vurulmasından, gözdağı vermek için bu suikastın tertip edilmesine, bunun ötesinde adi bir hırsızlık, hatta bir intihar teşebbüsü olduğuna kadar çeşitlilik arzeder. Bu konu hakkındaki tartışmalar incelendiğinde Peşaveri'nin arkadaşı ve öldüğü sırada İstanbul'da bulunan Aybek aşağıdaki ilginç bilgileri verir:

"Bazı kimseler Peşaveri'nin muhalif partinin aktif bir üyesi ve ayrıca Rauf Bey'in de dost ve yardımcısı olması sebebiyle Cumhuriyet Halk Partisi tarafından öldürüldüğünü düşünüyorlardı. Ancak bu doğru olsaydı o günlerde Rauf Bey veya yandaşlarından biri de öldürülmeye çalışılırdı. Şimdiye kadar böyle bir olay gerçekleşmedi. Gazetede bu cinayetin hırsızlık sebebiyle olduğu yazıldı. Cinayetin işlendiği İhlamur

“Suikast konusundaki kimi iddialarda ise bu tür olaylarda asıl muhalife zarar vermek yerine onun en yakınındaki kişileri hedef almanın ve bu sayede muhalif tarafa gözdağı vermenin daha etkili olduğu belirtilir.”

Maballeşi'nden Nişantaşı'na giden yol o vakitlerde oldukça ıssız ve gelen gidenin olmadığı bir yerdi. Bazı serserilerin o vakitte iyi giyimli bir adamın yalnız olduğunu görerek parasını almak için ona saldırmış olmaları mümkündür. Ancak Abdurrahman Bey'in mali durumu o kadar iyi değildi. Öyleyse hırsızların doğru dürüst para elde edemeyeceği de bir gerçektir.”²¹¹

Aybek'in verdiği bu bilgiler Peşaveri'yi vurulduktan sonra günlerce ziyarete giden biri için karışık ve şüpheli durmaktadır. Şayet Aybek, Peşaveri'nin bilincinin yerinde olduğunu ifade etmemiş olsaydı o zaman bu farazi izahlar anlamlı olabilirdi. Bir aydan fazla hastanede yatan arkadaşından olayın esasına dair malumat edinmiş olması beklenirdi. Aybek hem bazı şüpheleri dile getirmiş hem de başka türlü izahlar yaparak konunun siyasi mecra-ya taşınmasına uğraşmış gibi görünmektedir.

Ayrıca bu bilgilere ilaveten yine Aybek tarafından dile getirilen Peşaveri'ye Afganistan temsilciliği görevi dönüşünde Rusya sınırında suikast teşebbüsünde bulunulması malumatını da hatırlamak yerinde olacaktır. Bu suikastı kimin tertip ettiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Peşaveri'nin Afganistan'da bulunduğu sıradaki kimi bağlantılarının Hindistan'ın özgürlüğü için mücadele eden önemli isimlerle olduğu düşünüldüğünde bu bağlantıların bazı kesimlerce hoş karşılanmadığı aşikârdır. Bununla birlikte İngiliz istihbaratının Peşaveri'yle ilgili öteden beri bilgi toplamakta olduğu ulaşılabilen kaynaklarca malumdur. Bu kaynaklar, İngiliz arşivlerinde Peşaveri'ye dair daha tafsilatlı malumatın olabileceği izlenimini uyandırmaktadır. Ölümü üzerine yapılan tartışmalarda o dönem herhangi birileri tarafından dile getirilmese de İngiliz bağlantısı da düşünülmelidir.²¹²

Suikast konusundaki kimi iddialarda ise bu tür olaylarda asıl muhalife zarar vermek yerine onun en yakınındaki kişileri hedef almanın ve bu sayede muhalif tarafa gözdağı vermenin daha etkili olduğu belirtilir. Abdurrahman'ın cinayetinde siyasi izlerin olduğu ve Peşaveri'nin Rauf Bey'le olan yakınlığıyla Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası bağlantısının göz ardı edilemeyeceği ifade edilir.

Abdurrahman Peşaveri'nin kabrinin restore edilmeden önceki hali.

Bir diğerk ihtimal olarak ise Peşaveri'nin Rauf Bey sanılarak vurulduğı iddiaları dile getirilir. Peşaveri'nin fizikî olarak Rauf Bey'e çok benzediğı ve bu sebeple Rauf Bey olduğı düşünülerek bu cinayetin işlendiğı belirtilir.²¹³

Dr. Ensari, Peşaveri'nin ölümünden kısa bir süre sonra Türkiye'ye gelmiş ve Peşaveri'nin cinayeti hakkında arkadaşı Esad Fuad'la görüşerek düşüncelerini öğrenmiştir. Fuad'la görüşmelerini ise Londra'da bulunan Abdurrahman Sıddıkî'ye yazdığı mektupla bildirmiştir. Dr. Ensari, Sıddıkî'ye yazdığı mektubunda Esad Fuad'ın konu hakkındaki görüşlerini şöyle aktarmaktadır:

“Esad Fuad'ın düşüncesine göre bu olay bir komplo değil. Pek çok işsiz ve aç insan etrafta yatıp kalkıyor. Sadece biraz para veya birkaç kıymetli şey almak maksadıyla birkaç kere yalnız insanlar üzerine saldırı olayları oldu ve bazı defalar motorlu araçla giden misafirler üzerine de böyle saldırılar yapıldı. Ayrıca çoğı insan bilir ki Abdurrahman'ın orada bir düşmanı da yoktu. Rauf Bey'i ya da onun adamlarını öldürme komplosu veya ihtimali yoktu.”

Fuad'ın bu görüşlerini paylaşan Ensari kendi görüşlerini ise şu şekilde açıklar:

“Rauf Bey de Esad Fuad'ın bu düşüncesine katılıyordu ama onun siyasi sebepleri göz ardı etmesi de mümkün değildi. Ancak bir konu bana çok tuhaf geldi o da, öğrendim ki Rauf Bey'e karşı bu kadar baskı varken polis bu konuyla doğru dürüst ilgilenmemiş. Bunun üzerine içimde birçok şüphe belirdi.

Rauf Bey bu olaya çok üzölmüştü. Onunla birlikte merhumun kabrine giderek çiçek koyduk ve ben

gördüm ki o hüznünü kontrol edemiyor. Rauf Bey merhum Peşaveri'nin yanındaki özel insanlardandı ve Peşaveri'nin İslami konulardaki kahramanlık ve saygınlığını en iyi bilenlerdendi."²¹⁴

Rauf Bey'le tanışan Hoca Abdülvahid ise Rauf Bey'in Abdurrahman'ın kendisi zannedilerek öldürüldüğü fikrine katıldığını ve bu ölümden şahsını mesul tuttuğunu ifade etmektedir.²¹⁵

Rauf Bey'i tanıyan kişiler tarafından Peşaveri suikastını kendine düzenlenmiş bir suikast olarak algıladığı bilgileri aktarılmaktadır. Peşaveri'nin ölümü üzerine Rauf Bey'in görüşleri ancak onu tanıyanlar vasıtasıyla müşahade edilebilmektedir. Bunun sebebi ise birincil kaynak olarak Rauf Bey'in hatıratının Peşaveri'yle ilgili yeterli veri içermemesindendir. Hatıratında Peşaveri'den ismen bahsettiği kısımlar çok az ve hatta birbiriyle tutarsızdır. İkili arasında zikredilen kardeşlik derecesine varan yakınlık Rauf Bey cephesinde adeta bir sır olarak kalmıştır. Bununla birlikte şahsi arşivinde Peşaveri'yle alakalı yüzlerce belgenin bulunması ve bunları ölünceye dek saklamış olması dile getirilmeyen bazı gerçekleri göz önüne serer niteliktedir. Bu arşiv Atatürk Kitaplığı tarafından erişime açıldığında sır perdesinin aydınlanması beklenir.²¹⁶

Abdurrahman Peşaveri, bütün bu anlatılan ve burada anlatılamayan daha birçok yaptıkları sonrasında kendi tabiriyle "İslam hizmeti" için geldiği bu topraklarda ebedi istirahatgâhı Maçka Kabristanı'na defnedilmiştir. Nisan 2014'te TBMM Protokol Görevlileri tarafından oluşturulan "Abdurrahman Peşaveri Kardeşlik Platformu" tarafın-

“Rauf Bey'i tanıyan kişiler tarafından Peşaveri suikastını kendine düzenlenmiş bir suikast olarak algıladığı bilgileri aktarılmaktadır.”

Abdurrahman Peşaveri'nin kabrinin restore edilmiş hali

dan gün yüzüne çıkarılan kabri oldukça harap bir hâlde bulunmuştur. Kabrin restorasyonu için Kardeşlik Platformu İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile irtibata geçerek girişimlerde bulunmuştur. İBB Mezarlıklar Müdürlüğü tarafından Peşaveri'nin kabrinin temizliği yapılmış, ayrıca restorasyon çalışmasıyla de mevcut Osmanlıca mezar taşının önüne günümüz Türkçesiyle hayatının kısa bir özeti yazılmıştır.²¹⁷

Bahsi geçen Osmanlıca kitabeyi Peşaveri'nin kadirşinas arkadaşı Esad Fuad Bey yazdırmıştır ve şu şekildedir:

“Osmanlıca mezar taşı kitabesinin okunuşu *Balkan Harbi'nde Hint Hilâl-i Ahmeriyle İstanbul'a gelerek Balkan ve İstiklal Harplerinde Türkiye için kanını akıtan ve 1341'de meçhul bir şabıs tarafından şehit edilen esbak-ı Türkiye Afgan Mümessili Abdurrahman Gulâm Samdâni Bey Rubuna Fatıha.*”

بلقان حربندهندھال الحمراء

استانبولہ گلرک بلقان و

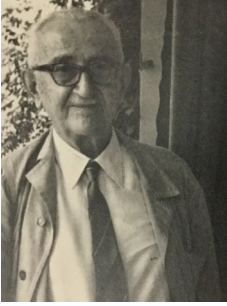
استقلال حربلرندہ تورکیہ ایچون

قاننی آقیتان و ۱۴۳۱ دە

مجهول برشخص طرفندن شهید ایدیلن

اسبق تورکیہ افغان ممثلی

²¹⁸ عبدالرحمان غالم صمدانی بک روحنه فاتحه

Esad Fuad Tugay

*Peşaveri'nin mezar taşını
Hariciyeci Esad Fuad
Tugay yaptırmıştır.*

Tanıdıklarının Gözünden Abdurrahman Peşaveri

Türk toplumunun yakından tanıdığı Rauf Orbay ve Halide Edip Adivar, Peşaveri'nin Türkiye'de bulunduğu zaman zarfı içinde mesaisini geçirmiş olduğu iki mühim isimdir. Bu iki ismin Peşaveri hakkında paylaştıkları da onu tanımak açısından son derece önemlidir. Aşağıda Rauf Bey ve Halide Edip'in Peşaveri hakkındaki gözlemlerinden bir kısmı bulunmaktadır.

Rauf Bey'in kendisinin anlattığını ifade ettiği bir olay şu şekilde aktarılır:

*"Abdurrahman'ı Türkiye'deki herkes, Enver Paşa ve Mustafa Kemal dâhil severdi. Savaş mahkemesinin yüksek komutasındakilerden her biri Abdurrahman'ı yanında tutmak istiyordu ancak yüce Allah bu gururu benim nasibime yazdı ve o benim kardeşim olarak öz kardeşim gibi evimde kaldı, benimle yaşadı. Evde ona karşı büyük bir saygı vardı hatta annem benden ziyade onu severdi ve bir dediği iki olmazdı. Öyle ki bu durum benim için bir gıpta sebebiydi. Ben evde onun önünde kaç kere 'Keşke ben Abdurrahman olsaydım' demişimdir."*²¹⁹

Peşaveri'nin ölümünden sonra Hindistan'a giden Rauf Bey, Mart 1933'te Camia-yı Millîye-i İslamiye'de Türkler hakkında bir konferans vermek üzere Delhi'de bulunmuştur. Bu konferansta Dr. Ensari, Şuayib Kureyşi, Abdurrahman Sıddıkî, Çodri Haliguzzaman gibi Hint Kızılayı'na katılanlar ile Riyazü'l Hasan da iştirak etmişlerdir. Konferans sırasında Aligarh'tan gelen bir genç "Ben Abdurrahman Peşaveri'nin kardeşiyim" de-

diğinde Rauf Bey aniden yerinden fırlayarak onun yanına gitmiş, tokalaşarak sarılmış ve sonra ona tek tek Peşaveri'nin aile fertlerinin hatırını soruştur. Orbay, yine aynı dönemlerde Delhi'de bulunduğu sırada Aligarh'da Abdurrahman Peşaveri anısına bir kitabe açmak için davet edilmiştir. Bunun üzerine yanında Abdurrahman Sıddıkî olduğu hâlde Delhi'den bir posta treni vasıtasıyla Aligarh'a gitmiş, Aligarh Üniversitesinde Abdurrahman'ın kaldığı odanın girişine "Bu odada bir zamanlar Aligarh öğrencisi olan merhum Abdurrahman Peşaveri kalmıştır" yazılı bir levha asarak aynı akşam Delhi'ye dönmüştür. Rauf Bey Hindistan'da bulunduğu süre içerisinde Peşaver'e de giderek Abdurrahman'ın ailesinin evinde dört gün geçirmiş, bu süre zarfında da Abdurrahman'ın odasında kalmıştır."²²⁰

1953 senesinde Pakistan Ankara Konsolosluğu'nda görev yapan Riyazü'l Hasan, bu dönemde İstanbul'a giderek Hindistan'da tanıştığı Rauf Bey'in evine ziyaretlerde bulunur. Abdurrahman'ın dindar bir adam olduğunu belirten Hasan, Rauf Bey'le ortak fikirde olduklarını, ikisinin de yüksek ideal ve emelleri olduğunu ifade ederek fikir ve duyguda bir olan bu iki adamdan Abdurrahman'ın oldukça cesur ve gözü kara olduğunu Rauf Bey'in defalarca dile getirdiğini aktarmaktadır.²²¹

1935'te senesinde çeşitli konferanslar yapmak üzere Hindistan'a davet edilen Halide Edip, Aligarh'a gittiği zaman ziyaret ettiği Aligarh Kolejinde Hint Kızılayı Heyeti'nin fotoğraflarıyla Abdurrahman Peşaveri'nin bir portresini duvarda asılı olarak gördüğünü zikreder. Her öğretim üye-

Halide Edib Hanım

sinin Peşaveri'den hassasiyetle bahsettiğini belirtir. Halide Edip, Hintlerin Abdurrahman'a karşı gösterdikleri tutkulu hayranlığın ne Türk sempatisinin bir işareti ne de Birinci Dünya Savaşı'ndaki cesareti sebebiyle olduğunu bu aşırı duyarlılığın Hintlerdeki bağımsızlık dürtüsünün bir göstergesi olduğunu ifade eder. Peşaveri'ye karşı duyulan bu hayranlık, bağımsızlıklarını tehdit eden güçlerin karşısında durduğu içindir.

Bu malumattan sonra yazdığı dipnotta bir müddet beraber de çalıştığı Peşaveri hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra öldürülmesine değinerek bu çirkin cinayetin ne sebebinin ne de faillerinin aydınlatılamadığını ekler. Peşaveri için "Kendisi sadece bir asker değil aynı zamanda sevilen bir insandı" ifadelerini kullanır.²²²

Aynı dönemde Peşaver'e de ziyarette bulunan Halide Edip'in bu ziyareti, mesai arkadaşı Abdurrahman'la arasında geçen diyalogların öğrenilmesine vesile olur. Peşaver'de Abdurrahman'ın ailesinin evinde konuk olan Halide Edip, Peşaveri'yle ilgili anılarından bahseder. Bu evi önceden de gördüğü hissini duyduğunu belirten Halide Edip, Peşaveri'nin Ankara'dayken vatan hasreti içerisinde anlattığı çocukluk anıları ve gösterdiği fotoğraflardan birinin aklında kaldığını, bu sayede evin kendisine aşına geldiğini zikreder. Abdurrahman o anılarını insanın hafızasında derin izler bırakan bir ses tonuyla anlatmıştır. Peşaveri, ergenliğinde erkek kardeşleriyle yaptığı tartışma ve kavgalarından bahsederken kız kardeşlerinden ise garip korumacı bir tonla bahsettiğini ancak sesinin özlem ve hassasiyetle dolduğu anın sütannesinden bahsettiği zamanlar olduğunu belirtir.

Halide Edip, Peşaveri'nin aile üyeleriyle ilk tanışmasının biraz gergin geçtiğini belirtir. Bu tanışma esnasında trajik bir şekilde yitirdikleri kardeşlerinin acısı, Türkiye'den gelen bu misafirin evlerindeki varlığıyla tekrar uyanmıştır. Edip, bastırdıkları gözyaşlarının kalplerine doğru yürüdüğünü hissettiğini zikreder. Abdurrahman'la bir dönem beraber çalıştığı için onu evin bir ferdi gibi gördüklerini ve tek kelime etmeksizin birden hepsinin ablası olduğunu ekler. Peşaverli kadınları, erkekleri gibi cesur, yalın ve duygularını belli etmeyen bir mizaca sahip olarak tanımlar.

Abdurrahman'ın küçük kız kardeşi Naz-Perver'den de bahseden Edip, Naz-Perver'in Abdurrahman'ı hatırlayamayacak kadar küçük olduğunu ancak engin hayal gücünde ağabeyini bir kahraman olarak hafızasına kazıdığını belirtir. Naz-Perver, çok akıcı İngilizce konuşmaktadır. Anadili olan Peştuca ile birlikte Urduca ve Farsça da bilmektedir. Farsça şiirler yazan bu kız kültürü, saygısı ve güzelliğiyle Halide Edip'i kendine hayran bırakmıştır.

Bu bilgilere ilaveten Halide Edip, evde birkaç defa gördüğü uzun boylu orta yaşlı bir kadının garip bir şekilde Abdurrahman'a benzerliğini fark eder. Onu cildi ve bazı kuvvetli hassasiyetleri sebebiyle Abdurrahman'a benzetmiştir. Hiç konuşmayan bu kadının kim olduğunu Abdurrahman'ın küçük kız kardeşi Naz-Perver'e sorar ve karşılığında o kadının Abdurrahman'ın sütanesi olduğu cevabını alır. O zaman zavallı Abdurrahman'ın Ankara'nın zor şartlarında kalbinde taşıdığı kadının bu kadın olduğunu anlamış ve onu yürüyen bir mezara benzetmiştir.

Rauf Orbay

“Halide Edip, Hintlerin Abdurrahman'a karşı gösterdikleri tutkulu hayranlığın ne Türk sempatisinin bir işareti ne de Birinci Dünya Savaşı'ndaki cesareti sebebiyle olduğunu, bu aşırı duyarlılığın Hintlerdeki bağımsızlık dürtüsünün bir göstergesi olduğunu ifade eder.”

Halide Edip, Peşaver de kaldığı iki gün boyunca serhad halkına aralarında uzun zaman yaşamış gibi alıştığını ifade eder. Akşamları yapılan sohbetlerde her yaştan insanın bulunduğunu ve her birinin ona Peşaver halkıyla ilgili bir şeyler öğrettiğini ekler. Buradaki insanların çoğunun Abdurrahman'ın arkadaşları olduğunu ve birçok yönleriyle de Abdurrahman'a benzediklerini aktarır. Fakat bir yönüyle Abdurrahman'ı onlardan ayırır. Peşaver'de tanıştığı her insanın ister entelektüel ister basit eğitilmiş biri olsun hiçbir zaman din hakkında konuşmadıklarını ancak Peşaveri'nin sürekli din hakkında konuştuğunu ve her şeyi bu açıdan yargıladığını zikreder.²²³

Abdurrahman ve görüşlerinden söz edilmişken kız kardeşine yazdığı bir mektupta, Türk kadınları üzerine yaptığı değerlendirmeleri de paylaşmak yerinde olacaktır:

“Sevgili Azizem. Bir yerde Türk kadınlarının nasıl olduğunu soruyorsun. Şimdiye kadar yazma fırsatı bulamadım ama şimdi bazı malumatlar vereceğim ki gönlün olsun. Türk kadınları şaşırtıcı bir mizaca sahipler. Keşke sen onlarla tanışabilseydin. Türk kadınları oldukça çalışkanlar. Son derece güzel bir temizlikle kıyafetlerini kendileri yıkayıp ütülüyorlar. Çocuklarının kıyafetlerini o kadar harikulade yapıyorlar ki bizim değme terzilerimiz onların yanında hiç kalırlar. Dikiş dikmeyi öğrenmek burada her kadın için zorunlu. Onların yüksek ahlaklı bir yaratılışları var ve çocuklarına Avrupalı kadınlarda asla bulunamayacak iffetli bir eğitim veriyorlar. Şekl-i suretleri güzel ve göz alıcı. Hiçbir ev Türk evleri kadar temiz ve düzenli olamaz. Türk kadınları her yönden imrenilecek kadınlar. Ancak bunun

yanında Türk erkekleri çok rahat tabiatlı ve keyfine düşkünler. Ekseri vakitlerini kahvehanelerde geçir-mekteler. Ne ilim ve hünerle ne de ahlakî inceliklerle meşgul oluyorlar.

*Elbette Türk kadınlarının da bir kusuru bulunmakta. Hadd-i itidal-i İslami konusunda oldukça serbestler. Ancak bunun suçu Türk erkeklerindedir. Şayet onlar izin vermeseler Türk kadınları bu kadar rahat ola-mazlar. Bunlarla birlikte bana Türk ülkesinde gördüğüm hiçbir şey yaşlı kadınlar kadar masum ve güzel gelmedi. Azizem onlar o kadar nurani bir çehreyle o derece yumuşak mizaçlı ve şefkatliler ki Subhanallah inan bana görmeden anlayamazsın. Öyle zannediyorum ki onlar makam-ı cennetin sahibidirler. Özetle asalet ve masumlukta melek suret ve siretinin birer numunesidirler. Öyle ki benim çok uzak bir ülkeden İslam hizmeti için geldiğimi öğrendiklerinde son derece müteessir olarak gözleri yaşla doluyor ve beni teselli etmek için 'Bizi kendi annen bil sen bizim öğ-lumuzsun' diyorlar. Bir kere rüyamda kendimi Peşa-ver'de gördüm. Ancak inan bana orada olmaktan o kadar perişan ve mutsuzdum ki.*²²⁴

Sonuç

Abdurrahman Peşaveri, İslam birliği tasavvuru ve İslam'a hizmet gayesiyle çıktığı yolda nice fedakarlıklarda bulunmuştur. Hint Kızılayı'na ailesine haber vermeden gizlice katılırken düşündüğü şey sadece Müslüman kardeş bir millete yardım etmek fikri değildir. Onu, Türkiye'ye getiren sebepler yar-dımdan daha fazlasıdır. İslam kardeşliği düşünceleriyle kalbinin altüst olduğunu dile getirdiği mektubunda bu yükün altında ezildiği görülmektedir. Türk Saltanatı'nın çöküşünden duyduğu derin

ızdırıp onu bir şeyler yapmaya zorlamıştır. Birçok çağdaşı gibi o da İslam milletlerinin önderi olarak gördüğü Osmanlı Devleti'nin ayakta kalması, İslam milletlerinin hamisi olması sıfatıyla sömürülen Müslümanlara umut olmasını istemiştir.

Sebeplerden bir diğeri, Peşaveri'nin özgür bir Hindistan hayalidir. Esir olan bir ülkede yaşamayı hiçbir zaman kabul edememiştir. Bunun en büyük kanıtı Afganistan mümessili olduğu dönemlerde Hindistan'ın sınırına kadar gittiği hâlde “İngilizler gitmeden ve Hindistan özgür bir ülke olmadan önce ben ülkeme adım atmayacağım” demesidir. Türkiye'ye geldikten sonra güçlü ve özgür bir Türkiye'nin açacağı yeni ufuklarla özgür bir Hindistan'ın doğacağına inanmıştır.

Peşaveri için yapılan “gözü kara ve cesur bir adam” tanımları onun bazı karakteristik özelliklerini anlatmak için çok uygundur. Hindistan şartlarına göre saygın, soylu ve zengin bir aileye mensupken ailesine haber vermeyerek elinde avucunda neyi varsa satmış ve yanında sadece iki takım kıyafetle hiç bilmediği uzun bir yola çıkmıştır. Sonunu düşünmemiştir. Çünkü Peşaveri'ye göre “Aslan ormanda aç kalmaz.” Daha yola çıkarken amacının sadece hasta bakıcılık yapmak olmadığı “Bütün bu keşmekeş bittikten sonra ben reyhan cennetinde olacağım” ifadelerinde açıktır.

Peşaveri, kısa denilecek ömrüne kayıtlara geçmemiş nice başarılar sığdırmıştır. İnandığı hayal uğruna hayatı boyunca mücadele etmiştir. Bu hayalin içinde; özgür bir Türkiye, özgür bir Hindistan, hurafeden, bağnazlıktan arınmış bir İslam medeniyeti ve birlik olan Müslüman milletleri vardır.

Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Kurtuluş Savaşı dönemlerinde yaptığı hizmetler de Türkiye'yi kendi vatanı gibi görmüş olduğunun bir kanıtıdır. Bu hizmetleri sonucunda Türk kardeşlerinin onu Afganistan mümessilliğine layık görmesi Peşaveri'nin sevgisi ve güvenine aynı şekilde mukabele edildiğinin bir göstergesidir. Bununla birlikte tarihimizde hakkıyla yer bulamayan cefakâr hizmetlerinin de bu çalışmayla birlikte bir nebze olsun konunun uzmanlarına ve ilgililere aktarılması ümit edilmektedir.²²⁵

Dipnotlar

- 1 Semanur Ercan, *II. Meşrûtiyet, Millî Mücadele ve Erken Cumhuriyette Bir Hintli: Abdurrahman Peşâverî ve Faaliyetleri (1912-1925)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2019, s. 1-2.
- 2 Ebu Selman Şahcihanpuri, *Gazi Abdurrahman Şehid Peşâverî*, North Western Hotel, Karaçi, 1979, s.64
- 3 Şehy Canbaz Vâlî; Rifaiye tarikatı kurucusu Ahmed er-Rifaî'nin torunudur. Miladi 1329 yılında doğmuştur. Hindistan'da İslam'ın yayılmasına katkı sağlayan büyük âlimlerdendir. Keşmir nüfusunun büyük çoğunluğu bugün dahi Müslüman'dır. Canbaz Vâlî gibi Allah dostları bugüne kadar gelen İslam inancının temellerini o tarihte atmışlardır. "çevirimiçi", <https://kashmirsufis.wordpress.com/2013/12/27/syed-janbaz-wali-rifayei-radialluh-anhu/>, 25.09.2017.
- 4 Şahcihanpuri, *age.*, s.65
- 5 Zafer Hasan Aybek, *Khaatiraat*, Aap Beeti, Haz. Gulam Hüseyin Zülfikar, tooba-elibrary.blockspot.com., s.206.
- 6 Y. Hikmet Bayur, *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih Ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri, Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara 1974, s.347; Vezirî oymaklar topluluğu, Hindistan'da az çok bağımsız yaşayan bir topluluktur. bk. Ömer Erden, "Afganistan'da Gericî Bir Hareket 'Beççe-i Saka'", "çevirimiçi" <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/26113>, 20.03.2019, s.211; Pakistan'ın kuzeybatısında Afganistan sınırındaki dağlık bölge bugün "Veziristan" olarak adlandırılmaktadır. Bölgede hâlen yerel aşiretler yaşamaktadır.
- 7 Şahcihanpuri, *age.*, s.64-65.
- 8 Şahcihanpuri, *age.*, s.66-69.
- 9 Azmi Özcan, "Peşaver", *DİA*, c.34, İstanbul, 2007, s.252-253; Harita-1.
- 10 Şahcihanpuri, *age.*, s.71
- 11 Muhammed Ali Çerâğ, *Ekâbireyn-i Tahrik-i Pâkistan*, Sang-e Meel Publication, Lahor, 2003. s.578.
- 12 Şahcihanpuri, *age.*, s.73.
- 13 Şahcihanpuri, *age.*, s. 10.
- 14 Çerâğ, *age.*, s.578.
- 15 Şahcihanpuri, *age.*, s.76-80; Ercan, agt., s. 175.
- 16 Şahcihanpuri, *age.*, s.82.
- 17 Peşaver'de doğması sebebiyle Abdurrahman Peşaverî şeklinde anılmıştır. Kimi yazışmalarda "Abdurrahman Han" şeklinde hitaplar da görülmektedir.
- 18 Atatürk Kitaplığı Rauf Orbay Arşivi; Bel. Mtf. 092890; Ercan, agt., s. 176.
- 19 Ercan, *agm.*, s.58.
- 20 Çerâğ, *age.*, s.578.
- 21 Şahcihanpuri, *age.* s.83-87.
- 22 Zafer Hasan Aybek, "Peşaverli Abdurrahman Bey", *Pakistan Postası*, sayı 187, 16 Ocak 1961, s.4.
- 23 Şahcihanpuri, *age.*, s.88-89.
- 24 Aligarh Koleji, şimdiki adı ile Aligarh Mus-

- lim University, Hindistan'da, İngiliz yönetimi sırasında 24 Mayıs 1875'te, Sir Seyyid Ahmed Han (1817-1898) tarafından kurulmuş bir üniversitedir. *bk. Abdülhamit Bırışık, Saiyid Athar Abbas Rizvi, "Taliim ve Terbiye" DİA, c.39, 2010.*
- 25 Şahcihanpuri, *age.*, s.90-91; Çerâğ, *age.*, s.579.
- 26 S. A. Haque Haqqi, "Atatürk Devrimi ve Hindistan" *Bildiriler ve Tartışmalar*, Çev. Birtane Ferlier, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s. 651.
- 27 Ercan, *agt.*, s.61-62.
- 28 Şahcihanpuri, *age.*, s.62-63.
- 29 Şahcihanpuri, *age.*, s.92
- 30 Şahcihanpuri, *age.*, s. 23.
- 31 Zafer Hasan Aybek, "Peşaverli Abdurrahman Bey", s.4.
- 32 Şahcihanpuri, *age.*, s.92; Zafer Hasan Aybek, "Peşaverli Abdurrahman Bey", s.4.
- 33 Ercan, *agt.*, s. 64.
- 34 Gail Minault and David Lelyveld, "The Campaign For a Muslim University, 1898-1920", *Modern Asian Studies, Cambridge University Press*, vol:8, no:2, 1974, s. 158; Bu konu hakkında Riyazü'l Hasan'ın yazdıkları için *bk. Şahcihanpuri, age.*, s.20.
- 35 Şahcihanpuri, *age.*, s.98
- 36 Çerâğ, *age.*, s.579.
- 37 Şahcihanpuri, *age.*, s.95.
- 38 Çerâğ, *age.*, s.580.
- 39 Şahcihanpuri, *age.*, s.104.
- 40 Ercan, *agt.*, s. 67.
- 41 Şahcihanpuri, *age.*, s.249.
- 42 "Dilediğini aziz, dilediğini zelil eder" Âli İmran suresi 26. Ayet. *bk. Elmalı'lı Muhammed Hamdi Yazır, Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâlî*, Huzur Yayın ve Dağıtım, t.y., s.52.
- 43 Zuhal Özaydın, "The Indian Muslims Red Crescent Society's Aid to the Ottoman State During the Balkan War in 1912", *JISHIM (Journal of the International Society for the History of Islamic Medicine)*, 2003,2, s.14; Bu heyette yer alanlar; Dr. Selim Bey, Abdülhak Bey, Seyyid Âl-i İmran, Seyyid Muhammed Hüseyin ve Seyyid Hasan Âbid Caferî. Heyetin geliş tarihi belirtilmemiştir. *bk. Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Haz: Ahmet Zeki İzgöer, Ramazan Tuğ, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2013, s.133
- 44 Özaydın, *agm.*, s.15; Heyette yer alanlar: Müdür Dr. Feyzi Bey, Baştabip Dr. Mehmed Hüseyin Bey, Dr. Nemkar Bey, Dr. Moliken Bey, Dr. Nizar Ahmed Bey, Dr. Selim Bey, Eczacı Ruşen Bey, Kâtip Seyyid Abdülvahid Efendi, Başhastabakıcı Meşhedî Efendi, İdare Memuru Hekim Siraceddin Efendi, Sandık Emmini Abdüllatif Efendi, on iki hasta bakıcı ve üç hademe, *Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s.133-134.
- 45 Dr. Ahmed el-Ensârî veya Ahmed Muhtar Ensârî (1880-1936); Hindistan bağımsızlığında önemli rolü bulunan doktor ve siyasetçi. Abdur Raheem Kıdvai, "Ensârî, Muhtar Ahmed", *DİA*, c.11, 1995; Özaydın, *agm.*, s.13.
- 46 Çodri Haliguzzaman, *Şahrah-i Pakistan*, Fiction Haouse, Lahor, 2017, s.152.

- 47 Azmi Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, İsam Yayınları, Ankara 1997, s.191-193.
- 48 Özeydin, *agm.*, s.15.
- 49 Syed Tahir Wasti, "The Indian Red Crescent Mission to The Balkan Wars", *Middle Eastern Studies*, May 2009, s.394.
- 50 Şahcihanpuri, *age.* s.119.
- 51 Haliguzzaman, *age.*, s.153; *bk.* Ercan, *agt.*, s. 177-178.
- 52 Haliguzzaman, *age.*, s.153; Türk Kızılayı 1911-1913 yılına göre ise bu isimler şu şekildedir; Baştabip Dr. Muhtar Ahmed Ensârî Bey, Baştabip Muavini Ali Azher Feyzi Bey, Dr. Muhammed Naim Ensârî, Dr. Seyyid Abdurrahman, Dr. Seyyid Şemsülbârî, Dr. Mahmudullah, Dr. Mirza Rıza Hân, Eczacı Gulam Ahmed Han, Nuruşşems, Abdülvahid Han, Hamit Resul, Seyyid Tunker Hüseyin, 12 hastabakıcı ve 2 tercüman *bk.* Padişah'ın *Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s.134-135.
- 53 Şahcihanpuri, *age.* s.120.
- 54 Wasti, "The Indian Red Crescent...", s.394.
- 55 Şahcihanpuri, *age.* s.119.
- 56 Shamir Hassan, "Indian National Movement and Independence of Turkey", *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, 25-28 Haziran, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s.39, dipnot 42.
- 57 Hassan, *agm.*, s. 39.
- 58 Şahcihanpuri, *age.*, s.120.
- 59 Şahcihanpuri, *age.*, s.250.
- 60 Şahcihanpuri, *age.*, s.122-124.
- 61 Şahcihanpuri, *age.*, s.124-126.
- 62 Özcan, *age.*, s.194.
- 63 Balkan Harbi sırasında Averof zırhlısı önemli bir rol oynamış, deyim yerinde ise Osmanlı donanmasının elini kolunu bağlamıştır. *bk.* Zafer Toprak, "Osmanlı Donanması, Averof Zırhlısı ve Ulusal Kimlik" *Toplumsal Tarih*, sayı 113, Mayıs 2013, s.10.
- 64 Haliguzzaman, *age.*, s.154.
- 65 Kızılay Arşivi, KA, ds.18/92; 18/92-2
- 66 Şahcihanpuri, *age.*, s.131; Aybek, *age.*, s.206; Ayrıca *bk.* Padişah'ın *Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s.134.
- 67 Haliguzzaman, *age.*, s.154.
- 68 Wasti, "The Indian Red Crescent...", s.396.
- 69 Şahcihanpuri, *age.*, s.131.
- 70 Kadirga Hastanesi ve görevlileri için *bk.* Padişah'ın *Himayesinde...*, s.387-392.
- 71 *bk.* Ercan, *agt.*, s.179.
- 72 *bk.* Ercan, *agt.*, s.180 ; Heyetin Türkiye'de çektiği diğer fotoğraflar için *bk.* Ercan, *agt.*, s.181
- 73 Şahcihanpuri, *age.*, s.131-137.
- 74 Ercan, *agt.*, s. 83.
- 75 Wasti, *agm.*, s.396; Özcan, *age.*, s.195; Abdul Rauf, "Pan-Islamism and the North West Frontier Province of British India (1897-1918)", s.30. "çevirimiçi", <http://sam.gov.tr/pan-islamism-and-the-north-west-frontier-province-of-british-india-1897-1918/>, (21.04.2019)
- 76 Şahcihanpuri, *age.*, s.253.

- 77 Edirne Kuşatması için bkz: Syed Tanvir Wasti, "The 1912-13 Balkan Wars and The Siege of Edirne" *Middle Eastern Studies*, Vol 40, No:4 (July 2004), s.59-78; Ali Fuat Ören, "İngiliz Belgeleri'nde Balkan Harbi Edirne Kuşatması 1912-1913", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.2, sayı 4, Edirne, 2012, s.17-79.
- 78 Şahcihanpuri, *age.*, s.140
- 79 Ercan, a.g.t, s.88.
- 80 Wasti, "The Indian Red Crescent Mission to The Balkan Wars", s.397.
- 81 Aybek, *age.*, s.206; Aynı bilgiyi Riyazü'l Hasan da veririr. *bk.* Şahcihanpuri, *age.*, s.35.
- 82 Yazdığı önsözde Riyazü'l Hasan Peşaveri'nin önce Ömerli sonra ise Çanakkale'de bulunduğunu belirtir. *bk.* Şahcihanpuri, *age.*, s.24.
- 83 Şahcihanpuri, *age.*, s.155.
- 84 Şahcihanpuri, *age.*, s.147.
- 85 O dönemde yurt dışından birçok yardım heyeti gelerek Hilâl-i Ahmer'e katılmıştır. Çeşitli ülkelerden gelen bu ekipler gezici hastaneler kurmuşlardır. Diğer ülke hastanelerinin yanında Hint Hastanelerinin daha çok beğenildiği Peşaveri'nin bu anlatımıyla müşahade edilmiş oluyor. Gelen yardım heyetleri konusunda ayrıntılı bilgi için *bk.* Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a*, Kızılay Yayınları, Ankara 2002, s.123-124, *Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 128-144.
- 86 Şahcihanpuri, *age.*, s. 156-157; Ercan, a.g.t., s. 182.
- 87 Wasti, *The Indian Red Crescent Mission The Balkan Wars*, s.398.
- 88 Haliguzzaman, *age.*, s.162.
- 89 KA, ds. 8/98-1.
- 90 Haliguzzaman, *age.*, s.162; Şâhchihân-pûrî, *age.*, s.159.
- 91 Bundan Allah'a sığınırız.
- 92 Ya Rab gel ve bu fakiri muteber kıl.
- 93 Şahcihanpuri, *age.*, s. 165-167.
- 94 Ercan, a.g.t, s. 99.
- 95 Mücahit Arslan, "Abdurrahman Peşaveri; TBMM'nin İlk Büyükelçisi, Anadolu Ajansı'nın İlk Personeli" *Yedikıta Dergisi*, sayı 68, Nisan 2014, s. 25.
- 96 Şahcihanpuri, *age.*, s.172-174.
- 97 Aybek, *age.*, s.206-207.
- 98 Şahcihanpuri, *age.*, s.175.
- 99 Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım*, c.1, Emre Yayınları, İstanbul, Eylül 1993, s. 19.
- 100 Kazım Karabekir, *Cihan Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik*, Tecelli Basımevi, İstanbul, 1938, s.487-488.
- 101 Vahdet Keleşyılmaz, "Belgelerle Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşına Giriş Süreci" *Dergipark*, c.10, sayı 31, 1998, s. 142.
- 102 Abdurrahman Bozkurt, "I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nde Casusluk Faaliyetleri ve Güvenlik Algısı (1914-1915), *OTAM*, sayı 36, Güz 2014, s. 10.
- 103 Orbay, *Cehennem Değirmeni*, c.1, s.18
- 104 Özcan, *age.*, s.229; Vahdet Keleşyılmaz, *Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 89.

- 105 İsrail Kurtcephe, Mustafa Balcioğlu, "Birinci Dünya Savaşı Başlarında Romantik Bir Türk-Alman Projesi –Rauf Bey Müfrezesi-OTAM, sayı 3, Ankara 1992, s.247-270.
- 106 Keleşyılmaz, *age.*, s. 90.
- 107 Kurtcephe, Balcioğlu, *agm.*, s.252
- 108 Orbay, hatıratında Peşaveri'den ilk defa "Afganlı Abdurrahman Nihad" şeklinde bahsetmiştir. Orbay, *age.*, c.1, s.19; Cemal Kutay, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yüz Yılımda Bir İnsanımız Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)*, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1992, c.3, s.25; Orbay'dan yararlanan bazı kaynaklarda ise "Peşaverli Abdurrahman Nihat" şeklinde ifade edilmiştir. *bk.* Osman Selim Kocahanoğlu, *Atatürk-Rauf Kavgası Milli Mücadele ve Sonrası*, Temel Yayınları, İstanbul 2012, s.96.
- 109 Orbay, *age.*, c.1, s.21, Sencanî aşiretini kıskırtanlar arasında Almanlar da bulunmakta idi. *bk.* Kurtcephe, Balcioğlu, *agm.*, s.259
- 110 Orbay, *age.*, c.1, s.23
- 111 Zafer Hasan Aybek, "Ordumuza Girmek için Ceketini Satan Müslüman Hintli" Taha Toros Arşivi; Aybek, Khaatiraat, s.207.
- 112 Ercan, *agt.*, s.111.
- 113 Şahcihanpuri, *age.*, s.181.
- 114 Şahcihanpuri, *age.*, s.26.
- 115 Atatürk Kitaplığı Rauf Orbay Arşivi; Bel. Mtf. 092517.
- 116 1917 senesinde çeşitli ülke ve siyasî görüşlerden sosyalistler, kalıcı bir dünya barışı için çözüm önerileri sunmak amacıyla tarafsız bir bölgede barış konferansı yapılmasını planlanmışlardır. Bu organizasyona gayriresmî diplomasi tarafından yoğun ilgi gösterilmiş olsa da hükümetler bazında

şüphayle yaklaşmıştır. Kalıcı barışın sağlanması niyetiyle planlanan bu konferans gerçekleşmemiştir. Ancak dünyanın her yerinden Stockholm'e gelen delegelerin basın açıklamaları ve toplantı zabıtlarıyla barışa dair düşünceler somutlaşmıştır. *bk.* Tülay Ercoşkun, "Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan(zade) Ahmed Saib (1860-1918)", *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, c.36, sayı 61, 2014, s. 124.

- 117 Atatürk Kitaplığı Rauf Orbay Arşivi; Bel. Mtf. 092520; Bel. Mtf. 092541.
- 118 Atatürk Kitaplığı Rauf Orbay Arşivi; Bel. Mtf. 092538; Bel. Mtf. 092539; Bel. Mtf. 092540.
- 119 Süleyman Ataseven, *Rauf Orbay, Biyografisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1997, s.25-27; Mustafa Alkan, "Hüseyin Rauf Orbay'ın Hayatı (1880-1964)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XX., sayı 59, Temmuz 2014, s.605.
- 120 Ercan, *agt.*, s.113.
- 121 Atatürk Kitaplığı Rauf Orbay Arşivi; Bel. Mtf. 092523.
- 122 Atatürk Kitaplığı Rauf Orbay Arşivi; Bel. Mtf. 092521.
- 123 Atatürk Kitaplığı Rauf Orbay Arşivi; Bel. Mtf. 092519; Bel. Mtf. 092522.
- 124 Atatürk Kitaplığı Rauf Orbay Arşivi; Bel. Mtf. 092518.
- 125 Şahcihanpuri, *age.*, s.179.
- 126 Ercan, *agt.*, s.114.
- 127 Ercan, *agt.*, s.115.
- 128 Ataseven, *agt.*, s.62-63.

- 129 Ataseven, *agt.*, s.64-65; Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2000, s.57.
- 130 Orbay, *Cehennem Değirmeni*, c.1, s.235.
- 131 Ataseven, *agt.*, s.66-67.
- 132 Rauf Orbay, *Siyasî Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003, s.299; Kutay, *age.* c.3, s.220; Celal Bayar, *Ben de Yazdım: Millî Mücadele'ye Giriş*, c.8, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s.2599 (Dipnot 1); Melike Şasa, "Rauf Orbay Hakkında", *Millî Mücadelede Konya ve Millî Egemenlik Sempozyumu*, Konya, 1991, s.113; Emel Akal da aynı bilgiyi verirken dipnotunda Peşaveri hakkında açıklama yapar. Celal Bayar ve Bekir Sami'nin Abdurrahman'dan bahsetmediğini belirten Akal, Abdurrahman'ın evinde kalacak kadar Orbay'a yakın olduğunu ifade eder. *bk.* Emel Akal, *Millî Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal*, İttihat Terakki ve Bolşevizm, TÜSAV Türkiye Sosyal Tarih ve Araştırma Vakfı, İstanbul, Mayıs 2002, s.211. Mustafa Kemal Paşa'yla Samsun'a çıkan heyetin listesi için *bk.* İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922)*, TTK Yayınları, Ankara 1993, s.201.
- 133 Cebesoy, *age.*, s.87; Rauf Orbay'ın Ege'deki faaliyetleri için *bk.* Ataseven, *agt.*, s.67-70.
- 134 Orbay, *Siyasî Hatıralar*, s.301.
- 135 Cebesoy, *age.*, s.85.
- 136 Cebesoy, *age.*, s.86.
- 137 Orbay, *Siyasî Hatıralar*, s.313.
- 138 Heyeti-i Temsiliye Üyeleri için *bk.* Utkan Kocatürk, "Erzurum, Sivas ve Ankara'da Heyet-i Temsiliye Kadrosu", *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu*, 2-4 Eylül 2002, s. 38; Ercan, *agt.*, s. 182-183.
- 139 Şahcihanpuri, *age.*, s.188.
- 140 Aybek, *age.*, s.207.
- 141 Ajans'ın kuruluş süreci hakkında *bk.* Nurettin Güz, *Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri (1920-1927)*, Turhan Kitabevi, Ankara 2008, s. 96-104; Orhan Koloğlu, *Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları (ÇGD), Ankara, Aralık 1994, s.45-69; Sevcin Başboğa, *Anadolu Ajansı 1920-1922*, Anadolu Ajansı Yayınları, Ankara, Şubat 2010, s. 62-85; Safa Tekeli, *Atatürk ve Anadolu Ajansı*, Anadolu Ajansı Yayınları, Ankara, Nisan 2005, s.19-37; Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihani*, Can Yayınları, İstanbul 2007, s.130 ve 139.
- 142 Arslan, *agm.*, s.26.
- 143 Başboğa, *age.*, s.69.
- 144 Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihani*, s.142.
- 145 Ercan, *agt.*, s.120.
- 146 Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, ASAM Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s.38-39.
- 147 Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.5.
- 148 Alev Keskin-Nilüfer Altın, *Geçmişten Günümüze Türk-Afğan İlişkileri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.39; Faiz Ahmed, *Afghanistan Rising*, Harvard University Press, London, 2017, s.176.
- 149 Mektubun tamamı için *bk.* Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, s.42- 43.

- 150 Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa: Makedonya'dan Orta Asya'ya (1914-1922)*, c.3, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1972, s.560-561.
- 151 Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, s.400.
- 152 Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk* c.2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1975, s.257.
- 153 Şahcihanpuri, *age.*, s.191.
- 154 Zafer Hasan Aybek, "Peşaverli Abdurrahman Bey", s.4.
- 155 Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk* c.3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1979, s.301.
- 156 Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk* c.5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2005, s.317.
- 157 Aybek, "Peşaverli Abdurrahman Bey", s.4.
- 158 Şahcihanpuri, *age.*, s.192.
- 159 Aybek bu konu hakkında yazmış olduğu bir makalesinde Abdurrahman'ın itimatnamesinin kabul olmama sebebinin Afgan Hariciyesi'nin TBMM hükûmeti'ni tanımak konusundaki çekimserliklerinden kaynaklandığını belirtir. *bk.* Zafer Hasan Aybek, "Cemal Paşa: Afganistan'ın Teşkilatlanma ve Hindistan Meseleleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, sayı 7, Temmuz 1950, s.261.
- 160 Bu mektubu, İngiliz İstanbul Yüksek Komiseri Rumbold, Anadolu Ajansı'nın 17 Şubat tarihli haberinden tercümeyle Dış İşleri Bakanı Curzon'a bildirmiştir. *bk.* Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk* c.4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, s.215.
- 161 *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Şubat 1922; Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, s.77-78; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 280, 289; Ercan, *agt.*, s. 183.
- 162 Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, s.80.
- 163 Zafer Hasan Aybek, Cemal Paşa'nın, Dr. Ensârî ve diğer bazı Hint Müslüman önderlerinin Talat Paşa'ya gönderdikleri haber üzerine Hindistan'da bir ihtilal çıkarmak için Talat Paşa tarafından Afganistan'a yollandığını ifade etmektedir. Talat Paşa'ya giden o haberde "Şayet İttihat ve Terakki'nin üç büyük şahsiyetinden yani Talat, Enver veya Cemal Paşalardan birisi Afganistan'a gelecek olur ise biz Hindistan'daki İngiliz idaresini bir ihtilal çıkararak devirmeye çalışacağız" denmektedir. Afganistan'da dâhilî ve askerî hizmetlerde bulunarak Afgan Emiri'ni Ruslarla dost yapmaya çalışan Cemal Paşa, Hindistan'da çıkartılacak bir ihtilal hazırlığı için Afganistan'dan daha uygun bir yer olmadığını düşünmektedir. Cemal Paşa ve Afganistan faaliyetleri için *bk.* Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, s.359-392; Zafer Hasan Aybek, "Cemal Paşa; Afganistan'ın Teşkilatlanma..." s.260-263; Halil Bal, "Afganistan-Türkiye ilişkilerinin Başlıca Yönleri", Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu, *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s.251-256; Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987, s. 99-116.
- 164 Bayur, *age.*, s.347
- 165 Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, s. 53; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 630. (Tanin 2.2. 1945'ten naklen)

- 166 Şahcihanpuri, *age.*, s.191-194.
- 167 Sindî hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Abdulhamit Birşik, *Sosyalist Müfessir Ubeydullah Sindî'nin Dinî-Siyasî Düşüncesi ve Tefsiri*, Emin Yayınları, Bursa 2012.
- 168 Aybek, *age.*, s.208-209.
- 169 Aybek, "Peşaverli Abdurrahman Bey", s.5.
- 170 Hindistan-Pakistan resmî para birimi.
- 171 Şahcihanpuri, *age.*, s.209-211; Aybek, "Peşaverli Abdurrahman Bey", s.5; Atatürk Kitaplığı, Bel. Mtf. 092557.
- 172 Keskin-Altın, *age.*, s.45 ve 135; Bal, *agm.*, s.260.
- 173 Keskin-Altın, *age.*, s.46.
- 174 Şahcihanpuri, *age.*, s. 207.
- 175 Atatürk Kitaplığı, Bel. Mtf. 092556.
- 176 Atatürk Kitaplığı, Bel. Mtf. 092492.
- 177 Şahcihanpuri, *age.*, s. 206-207.
- 178 Aybek, "Peşaverli Abdurrahman Bey", s.5.
- 179 Ercan, *agt.*, s.130.
- 180 Aybek, "Peşaverli Abdurrahman Bey", s.5.
- 181 Şahcihanpuri, *age.*, s.212.
- 182 Şahcihanpuri, *age.*, s. 191.
- 183 Aybek, *age.*, s.208.
- 184 Bayur, *age.*, s.347.
- 185 "çevirimiçi", <http://kabil.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> (14.04.2019)
- 186 Kazım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, c.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s.701.
- 187 Şahcihanpuri, *age.*, s. 206.
- 188 Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk* c.5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2005, s.317.
- 189 "çevirimiçi", <http://kabil.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> (19.04.2019)
- 190 Orbay, *Cehennem Değirmeni*, c.2, s.63. Rauf Orbay'ın verdiği bilgiler ilgi çekici olmakla birlikte tarih olarak Peşaveri'nin Kabil'de olması gereken bir zamanı işaret etmektedir. Bu ifadeler apaçık ortak geçmişleri dikkate alınırsa oldukça şaşırtıcıdır. Ayrıca bu tarihte Peşaveri'nin Kabil'de olması gerektiğinden bu eserde verilen bilgiler şüpheyle karşılanmalıdır.
- 191 Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s.390.
- 192 Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Türkçesi: Gül Çağalı Güven, Bağlam Yayınları, İstanbul, Kasım 1992, s.49.
- 193 Orbay, *Cehennem Değirmeni*, c.2, s.181.
- 194 Zürcher, *age.*, s.107-119.
- 195 Aybek, *age.*, s.289.
- 196 Ubeydullah Sindî'nin İstanbul'daki faaliyetleri için bk. Abdulhamit Birşik, "Cumhuriyet'in Başında Üsküdar'da Bir Hintli, İlim, Fikir ve Devlet Adamı Ubeydullah Sindî'nin İstanbul Günleri", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII Bildiriler*, 21-23 Kasım 2014, c.II, s.143-167.
- 197 Aybek, *age.*, s.307-308; Ayrıca bk. Birşik, "Cumhuriyet'in Başında Üsküdar'da Bir Hintli, ..." s. 156-157.
- 198 Aybek, *age.*, s.289-291.

- 199 Zürcher, *age.*, s.120; Orbay, *Cehennem Değirmeni*, c.2, s. 192-194. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası hakkındaki bazı değerlendirmeler için bk. Nurgün Koç, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile İlgili Gelişmeler", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, yıl.8, sayı 16, 2013, s. 75-84; Mustafa Ekincikli, "Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu", *Gazi Akademik Bakış*, c.6, sayı 11, Kış 2012, s.151-163; Saime Yüceer, "Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", *Türkler*, c.16, Ankara, 2002, s.958-982; Ahmet Yeşil, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Siyasi Kimliği", *Türkler*, c.16, Ankara, 2002, s.983-992.
- 200 Şahcihanpuri, *age.*, s.32-33.
- 201 Ercan, *agt.*, s.138.
- 202 Aybek, *age.*, s. 309-310.
- 203 Şahcihanpuri, *age.*, s.224.
- 204 Şahcihanpuri, *age.*, s.225-226.
- 205 Şahcihanpuri, *age.*, s.226.
- 206 *Vatan Gazetesi*, 24 Mayıs 1925; Ercan, *agt.*, s. 184.
- 207 Ercan, *agt.*, s.142.
- 208 Şahcihanpuri, *age.*, s.228.
- 209 Şahcihanpuri, *age.*, s.236-237.
- 210 Aybek, *age.*, s. 309-310.
- 211 Aybek, *age.*, s.310.
- 212 Ercan, *agt.*, s.144.
- 213 Ercan, *agt.*, s 185
- 214 Şahcihanpuri, *age.*, s.229-231.
- 215 Şahcihanpuri, *age.*, s.16.
- 216 Ercan, *agt.*, s.146.
- 217 Mücahit Arslan, "Unutulan Bir Kahraman Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin İlk Yurtdışı Temsilcisi Abdurrahman Peşaveri", *Meclis Bülteni*, Ekim 2014, s. 60. Ercan, *agt.*, s. 186-190.
- 218 Aybek, "Peşaverli Abdurrahman Bey", s.5;
- 219 Şahcihanpuri, *age.*, s.233-234.
- 220 Şahcihanpuri, *age.*, s. 28-30.
- 221 Şahcihanpuri, *age.*, s.31-32.
- 222 Halide Edip, hatıratında Abdurrahman Peşaveri yerine Abdurrahman Kureşî ismini kullanmıştır. İsimde bir yanlışlık yaptığı anlaşılmaktadır. Çünkü verdiği bilgiler Peşaveri'ye aittir. Adı geçen dipnotta Hint Kızılâyı'yla Türkiye'ye geldikten sonra geri dönmeyerek Türk Ordusu'na katıldığını, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı zamanında da hizmetlerde bulunduğunu ve 1923 yılında Türkiye'yi Kabil'de temsil ettiğini aktarır. Halide Edip'in verdiği tarihlerde de yanlışlık bulunmaktadır. bk. Halide Edib, *Inside India*, Oxford University Press, New Delhi, 2002, s.84.
- 223 Halide Edib, *age.*, s.90-95.
- 224 Şahcihanpuri, *age.*, s. 258-260.
- 225 Ercan, *agt.*, s.153-156.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
30-18-1-1/ 3-31-3 (29.07.1921)
Kızılay Arşivi
8/98-1; 18/92; 18/92-2

Atatürk Kitaplığı Arşivi

092517;092518; 092519; 092520; 092521; 092522; 092523; 092538; 092539; 092540;
092541; 092556; 092557; 092890; 092492.

Kitaplar

- ADIVAR, Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Can Yayınları, İstanbul: 2007.
- AHMED, Faiz, *Afghanistan Rising*, Harvard University Press, London: 2017.
- AKAL, Emel, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, TÜSAV Türkiye Sosyal Tarih ve Araştırma Vakfı, İstanbul: Mayıs 2002.
- AKÜN- ULUGTEKİN, Seçil Karal, Murat, *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a*, Kızılay Yayınları, Ankara: 2002.
- AYBEK, Zafer Hasan, *Khaatiraat, AapBeeti*, Haz. Gulam Hüseyin Zülfikar, tooba-elibrary.blockspot.com.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Enver Paşa: Makedonya'dan Orta Asya'ya (1914-1922)*, c.3, Remzi Kitapevi, İstanbul: 1972.
- BAL, Halil, "Afganistan-Türkiye İlişkilerinin Başlıca Yönleri", Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu Afganistan Üzerine Araştırmalar, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul: 2002.
- BAŞBOĞA, Sevcen, *Anadolu Ajansı 1920-1922*, Anadolu Ajansı Yayınları, Ankara: Şubat 2010.
- BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım: Milli Mücadele'ye Giriş*, c.8, Baha Matbaası, İstanbul: 1972.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih Ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1974.
- BİRİŞİK, Abdulhamit, *Sosyalist Müfessir Ubeydullah Sindi'nin Dini-Siyasi Düşüncesi ve Tefsiri*, Emin Yayınları, Bursa: 2012.

CEBESoy, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul: 2000.

CEBESoy, Ali Fuat, *Moskova Hatıraları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1982.

ÇER Ğ, Muhammed Ali, *Ekâbireyn-i Tabrik-i Pâkistan*, Sang-e MeelPublication, Lahor: 2003.

EDİB, Halide, *Inside India*, Oxford UniversityPress, New Delhi: 2002.

GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922)*, TTK Yayınları, Ankara, 1993.

GÜZ, Nurettin, *Türkiye’de Basın İktidar İlişkileri (1920-1927)*, Turhan Kitabevi, Ankara: 2008.

HAGGI, S. A. Haque, *“Atatürk Devrimi ve Hindistan” Bildiriler ve Tartışmalar*, Çev. BirtaneFerlier, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: 1984.

HALİGUZZAMAN, Çodri, *Şahrah-i Pakistan*, Fiction Haouse, Lahor: 2017.

KARABEKİR, Kazım, *Ciban Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik*, Tecelli Basımevi, İstanbul: 1938.

KARABEKİR, Kazım, *Günlükler (1906-1948)*, c.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2009.

KELEŞYILMAZ, Vahdet, *Teşkilât-ı Mahsûsa’nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 1999.

KESKİN-ALTIN, Alev -Nilüfer, *Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara: 2009.

KOCAHANOĞLU, Osman Selim, *Atatürk-Rauf Kavgaşı Milli Mücadele ve Sonrası*, Temel Yayınları, İstanbul: 2012.

KOLOĞLU, Orhan, *Havas-Reuter’den Anadolu Ajansı’na, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları (ÇGD)*, Ankara: Aralık 1994.

KUTAY, Cemal, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yüz Yılıımızda Bir İnsanımız Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)*, c.3, Kazancı Yayınları, İstanbul: 1992.

ORBAY, Rauf, *Cebennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım*, c.1, Emre Yayınları, İstanbul: Eylül 1993.

ORBAY, Rauf, *Siyasî Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003.

ÖZCAN, Azmi, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, İsam Yayınları, Ankara: 1997.

Padişah’ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı, Haz: Ahmet Zeki İzgöer, Ramazan Tuğ, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara: 2013.

SARAY, Mehmet, *Afganistan ve Türkler*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul: 1987.

SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1995.

SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1996.

ŞAHÇİHANPÜRÎ, Ebu Selman, *Gazi Abdurrahman Şehid Peşâveri*, North Western Hotel, Karaçi: 1979.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Atatürk ve Afganistan*, ASAM Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara: 2002.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1993.

ŞİMŞİR, Bilal N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk c.2*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1975.

ŞİMŞİR, Bilal N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk c.3*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1979.

ŞİMŞİR, Bilal N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk c.4*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1984.

ŞİMŞİR, Bilal N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk c.5*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 2005.

TEKELİ, Safa, *Atatürk ve Anadolu Ajansı*, Anadolu Ajansı Yayınları, Ankara: Nisan 2005.

YAZIR, Elmalı'lı Muhammed Hamdi, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Huzur Yayın ve Dağıtım, t.y.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Türkçesi: Gül Çağalı Güven, Bağlam Yayınları, İstanbul: Kasım 1992.

Makaleler

ALKAN, Mustafa, "Hüseyin Rauf Orbay'ın Hayatı (1880-1964)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XX., sayı 59, Temmuz 2014.

ARSLAN, Mücahit, "Abdurrahman Peşaveri; TBMM'nin İlk Büyükelçisi, Anadolu Ajansı'nın İlk Personeli" *Yediküta Dergisi*, sayı 68, Nisan 2014.

ARSLAN, Mücahit, "Unutulan Bir Kahraman Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin İlk Yurtdışı Temsilcisi Abdurrahman Peşaveri", *Meclis Bülteni*, Ekim 2014.

AYBEK, Zafer Hasan, "Cemal Paşa; Afganistan'ın Teşkilatlanma ve Hindistan Meseleleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, sayı 7, Temmuz 1950.

AYBEK, Zafer Hasan, “Ordumuza Girmek İçin Ceketini Satan Müslüman Hintli” *Taba Toros Arşivi*.

AYBEK, Zafer Hasan, “Peşaverli Abdurrahman Bey”, *Pakistan Postası*, sayı 187, 16 Ocak 1961.

BİRİŞİK-RIZVİ, Abdülhamit-SaiyidAtharAbbas, “Talim ve Terbiye” *DİA*, c.39, 2010.

BİRİŞİK, Abdulhamit, “Cumhuriyet’in Başında Üsküdar’da Bir Hintli, İlim, Fikir ve Devlet Adamı Ubeydullah Sindi’nin İstanbul Günleri” *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII Bildiriler*, c.II, 21-23 Kasım 2014.

BOZKURT, Abdurrahman, “I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti’nde Casusluk Faaliyetleri ve Güvenlik Algısı (1914-1915)”, *OTAM*, sayı 36, Güz 2014.

EKİNCİKLİ, Mustafa, “Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın Kuruluşu”, *Gazi Akademik Bakış*, c.6, sayı 11, Kış 2012.

ERCOŞKUN, Tülay, “Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan(zade) Ahmed Saib (1860-1918)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, c.36, sayı 61, 2014.

HASSAN, Shamir, “IndianNationalMovementandIndependence of Turkey”, *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, 25-28 Haziran, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 2008.

KELEŞYILMAZ, Vahdet, “Belgelerle Türkiye’nin Birinci Dünya Savaşı’na Giriş Süreci”, *Erdem*, 11(31), 139-154, 1998

KIDVAI, AbdurRaheem, “Ensârî, Muhtar Ahmed”, *DİA*, c.11, 1995.

KOCATÜRK, Utkan, “Erzurum, Sivas ve Ankara’da Heyet-i Temsiliye Kadrosu”, *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu*, 2-4 Eylül 2002.

KOÇ, Nurgün, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile İlgili Gelişmeler”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, yıl.8, sayı 16, 2013.

KURTCEPHE, İsrail, Mustafa Balcıoğlu, “Birinci Dünya Savaşı Başlarında Romantik Bir Türk-Alman Projesi –Rauf Bey Müfrezesi- *OTAM*, sayı 3, Ankara: 1992.

MINAULT-LELYVELD, Gail-David, “TheCampaignFor a MuslimUniversity, 1898-1920”, *Modern AsianStudies*, Cambridge UniversityPress, vol:8, no:2, 1974.

ÖREN, Ali Fuat, “İngiliz Belgeleri’nde Balkan Harbi Edirne Kuşatması 1912-1913”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.2, sayı 4, Edirne, 2012.

ÖZAYDIN, Zuhail, “The Indian Muslims Red Crescent Society’s Aid to the Ottoman State During the Balkan War in 1912”, *JISHIM (Journal of the International SocietyfortheHistory of IslamicMedicine)*, 2003, 2.

RAUF, Abdul, “Pan-Islamism and the North West Frontier Province of British India (1897-1918)” <http://sam.gov.tr/pan-islamism-and-the-north-west-frontier-province-of-british-india-1897-1918/>, (21.04.2019)

ŞASA, Melike, “Rauf Orbay Hakkında”, *Milli Mücadelede Konya ve Milli Egemenlik Sempozyumu*, Konya, 1991.

TOPRAK, Zafer, “Osmanlı Donanması, Averof Zırhlısı ve Ulusal Kimlik” *Toplumsal Tarih*, sayı 113, Mayıs 2013.

WASTI, SyedTanvir, “The 1912-13 Balkan WarsandThe Siege of Edirne” *Middle Eastern Studies*, Vol 40, No:4 (July 2004)

WASTI, SyedTavir, “TheIndianRedCrescentMissiontoThe Balkan Wars”, *Middle Eastern Studies*, May 2009.

YEŞİL, Ahmet, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın Siyasi Kimliği”, *Türkler*, c.16, Ankara: 2002.

YÜCEER, Saime, “Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *Türkler*, c.16, Ankara: 2002.

Tezler

ERCAN, Semanur, *II. Meşrûtiyet, Milli Mücadele ve Erken Cumhuriyette Bir Hintli: Abdurrahman Peşâveri ve Faaliyetleri (1912-1925)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2019.

ATASEVEN, Süleyman, *Rauf Orbay, Biyografisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1997.

Sürelî Yayınlar

Hakimiyet-i Milliye

Vatan Gazetesi

Elektronik Kaynaklar

<http://kabil.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> (14.04.2019)

<http://kabil.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> (19.04.2019)

<https://kashmirsufis.wordpress.com/2013/12/27/syed-janbaz-wali-rifayei-radiallu-an-hu/>, 25.09.2017.

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/26113>, 20.03.2019

<https://www.mit.gov.tr/emuze/tarihboyunca.html>

İndeks

A

Abdurrahman Sıddıki 29, 30, 91, 94, 95, 100
 Abdurrahman Nihad 12, 72, 116
 Afganistan 7, 9, 14, 15, 17, 54, 55, 58, 61, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 86, 88, 98, 100, 111
 Ağa Muhammed Hüseyin 77
 Ahmet Muhtar Bey 71
 Ali Fuat Cebesoy 64, 65, 86, 87, 88
 Aligarh Koleji 7, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 36, 50, 69, 91, 104, 105, 112
 Alman İmparatoru Wilhelm 62
 Almanya 62, 63, 84
 Amanullah Han 71, 72, 75, 76, 77, 81
 Anadolu Ajansı 67, 68, 70
 Ankara 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 83, 105, 106, 107
 Averof 35, 114
 Aynü'l İmare 76, 78

B

Bahriye Binbaşı Aziz Bey 65
 Balkan Savaşları 7, 11, 12, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 41, 42, 46, 65, 68, 103, 111, 114
 Bandırma 65
 Besim Ömer Paşa 35, 38, 41
 Beyrut 54
 Birinci Dünya Savaşı 7, 10, 12, 54, 55, 56, 61, 62, 63, 64, 68, 74, 86, 96, 106, 107, 111, 120
 Bombay 27, 28, 30, 32, 34, 91, 92
 Bombay Fukara-yı İslamiyesi Sağlık Heyeti 28
 Brest Litovsk 62
 Büyük İskender 22

C

Cavit Paşa 58
 Cemal Paşa 62, 72, 76, 86, 118
 Cengiz Han 22
Comrade 28, 35, 41

Ç

 Çanakkale 35, 42, 46, 115
 Çatalca 27, 37, 38, 41, 42, 44, 45, 46

D

 Delhi Türk Sultanlığı 14
 Dolmabahçe Sarayı 46
 Dr. Ensari 28, 29, 30, 34, 35, 36, 37, 38, 46, 51, 91, 92, 96, 100, 104, 113, 114, 118
 Dr. Mahmudullah 30, 36, 41, 114
 Dr. Mısırlı Selim Bey 27

E

Edirne 37, 41, 42, 46, 47, 48, 49
 Emced Şeyh Gulâm Sadık 13, 14
 Encümen el-Farz 20
 Encümen-i Hilâl-i Ahmer 40
 Enver Paşa 10, 11, 34, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 49, 55, 56, 57, 58, 60, 66, 104, 118
 Esad Fuad [Tugay] 88, 91, 100, 103, 104
 Esad Paşa 38, 41

F

Fahreddin Paşa 78, 81, 82, 83, 86, 94
 Fazıl Emin 24
 Fethi Bey [Okyar] 64, 87
 Fevzi Bey [Çakmak] 64

G

Gazi Muhammed Veli Han 77
 Gazi Şükrü Paşa 42, 49, 50
 Gazne 75

Gelibolu 54

Gulâm Sadık 15

Gulâm Samdâni 15, 16, 17, 20, 21, 75, 78, 79, 91, 94, 103

H

Habibullah Han 57
 Hakimiyet-i Milliye 68, 77
 Halide Edip 7, 68, 69, 74, 104, 105, 106, 107, 108, 120
 Haliguzzaman 29, 30, 35, 104
 Halil Paşa [Kut] 61
 Hariciye Nezareti 62
 Haydarpaşa Askeri Hastanesi 27
 Hekim Nureddin 24
Hemderd 41

Heyet-i Temsiliye 10, 66, 67, 68
 Hikmet Bayur 14, 84
 Hilafet 7, 11, 66, 69, 88, 90, 94
 Hilâl-i Ahmer 7, 9, 28, 35, 37, 40, 47, 48, 49, 96, 103, 115
 Hilâl-i Ahmer İstanbul Üniversitesi Hastanesi 28
 Hindistan 7, 14, 17, 20, 22, 23, 24, 27, 26, 29, 30, 31, 33, 34, 37, 40, 41, 46, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 61, 69, 71, 72, 74, 78, 81, 82, 91, 95, 98, 104, 105, 110, 112, 113, 118,
 Hint Kızılâyı 7, 12, 24, 26, 27, 28, 29, 31, 34, 39, 51, 63, 104, 105, 109, 120
 Hint Köyü 41, 42
 Hint Sağlık Heyeti 27, 29, 30, 34, 35, 41, 42

I

Irak 61

İ

İngiliz 7, 16, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 45, 50, 55, 56, 57, 58, 61, 67, 72, 74, 81, 82, 86, 98, 110, 113, 118

İran 57, 58, 74

İslam Gençleri Cemiyeti 27

İsmet İnönü 64

İttihad-ı İslam 55

J

Jön Türk 23

K

Kabil 7, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86

Kadiyân 24

Kazım Karabekir 64, 66, 84, 87, 88, 89,

Keşmir 13, 14, 15, 19, 78, 112

Kopenhag 62

Korkunç Grev 23

L

Lahey 62

M

Maçka Kabristanı 7, 96, 101

Mevlâna Bereketullah Bo-palı 77

Mevlâna Muhammed Ali 28, 29, 30, 35

Mevlâna Ubeydullah Sindî 77

Mirza Azim ud-Dîn 72

Muhammed Rifai 13

Muhtar Ensâri bk. Dr. Ensari

Mustafa Kemal [Atatürk] 7, 10, 11, 64, 65, 66, 68, 71, 72, 76, 83, 86, 87, 104

Mürur Tezkiresi 61, 62

N

Napolyon 21, 22, 23

O

Orta Asya 14, 55

Osmanlı Devleti 7, 11, 17, 18, 23, 24, 26, 27, 31, 36, 41, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 61, 62, 64, 69, 72, 86, 110,

Ö

Ömer Fevzi Mardini 57, 59

Ömerli 27, 28, 37, 40, 41, 42, 44, 46

P

Pakistan 11, 14, 15, 105

Pencap 24

Peşaver 15

Peştun 15, 17

R

Rauf Bey [Orbay] 7, 10, 18, 40, 43, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 97, 99, 100, 101, 104, 105, 107,

Refet Bey [Bele] 64

Riyazü'l Hasan 104, 105

Rusya 40, 55, 70, 83, 84, 98

S

Samsun 12, 65, 66, 117

Sardinya 32, 34

Sencanî Aşireti 58, 116

Seyyid Ali Abbas Baharî 77

Sömürge 7, 17, 22, 26, 50, 51, 55, 81, 822

Stockholm Konferansı 62

Sultan Mehmed Reşad 46

Sultan Vahdeddin 66

Süveyş 35, 51

Ş

Şeyh Canbaz Vâli 13, 14, 112

Şeyh Rahmetullah 14, 15

Şeyh'ul Hind 29

Şimla 24

Şişli 64, 65, 91, 93

Şuayib Kureyşi 29, 30, 104

T

Talat Bey (doktor) 38

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 87, 88, 89, 90, 97, 99,

Teşkilat-ı Mahsusa 54, 55, 56, 67, 61, 64

Türki Lala 22

V

Vasıf Bey 62

el-Vefd'üd Tıbbi min Bilâdü'l Hind 28, 34

Von Vas Muss 57, 58ü

Z

Ziya-yı İslam Encümeni 27

İçindekiler

GİRİŞ 10

Abdurrahman Peşaveri'nin

Ailesi, Çocukluğu, Gençliği ve Eğitim Hayatı 13

Peşaveri'nin Soyu ve Ailesi 13

Peşaveri'nin Doğumu, Çocukluk ve Gençlik Dönemi 16

Eğitim Hayatı: Aligarh Koleji Zamanları 20

Hint Kızılayı ve Abdurrahman Peşaveri 27

Abdurrahman Peşaveri'nin Hint Kızılayı'na Katılması 31

Hint Sağlık Heyetinin Türkiye'de Kabulü ve Çalışmaları 34

Osmanlı'nın Hizmetinde 50

Peşaveri'nin Türk Ordusu'na Katılışı 51

Birinci Dünya Savaşı'nda Abdurrahman Peşaveri 54

Teşkilat-ı Mahsusa Faaliyetleri ve Abdurrahman Peşaveri 55

Afganistan Heyeti 57

Diğer Faaliyetler 61

Kurtuluş Savaşı Dönemi 64

Anadolu Ajansı'nın Kurulması ve Abdurrahman Peşaveri 67

Afganistan Sefaret Görevi 70

Abdurrahman Peşaveri'nin Son Günleri ve Ölümü 86

Tanıdıklarının Gözünden Abdurrahman Peşaveri 104

Sonuç 109

Dipnotlar 112

Kaynaklar 122

İndeks 127

1886'da Hindistan'ın Peşaver şehrinde zengin bir Müslüman ailenin çocuğu olarak gözlerini açan Abdurrahman Peşaveri, yirmili yaşlarındayken ailesini ve doğduğu toprakları ardında bırakıp Osmanlılara destek amacıyla İstanbul'a gelmiştir.

Peşaveri, Balkan Savaşları sırasında ortaya çıkan acil insani ihtiyaçları karşılamak üzere Hint Müslümanlarınca oluşturulan Hint Kızılayı'nın sağlık heyetiyle birlikte canla başla hizmet etmiştir. Savaştan sonra İngiliz sömürgesi altındaki kendi ülkesine dönmek yerine Müslümanların bağımsız ve özgür olduğu, bu bağımsızlık ve özgürlüğü korumak için büyük bir mücadele veren insanların ülkesinde, burada kalmıştır. Osmanlı askeriyesine girmiş ve kısa süre sonra başlayan I. Dünya Savaşı'nda teğmen rütbesiyle vazife yaptığı gibi Teşkilat-ı Mahsusa faaliyetleri içinde de yer almıştır. Ateşkes imzalanmasını takiben Millî Mücadele için Anadolu'ya geçmiş; Ankara hükûmetinin gaye ve faaliyetlerini yurt içinde ve yurt dışında duyurmak amacıyla kurulan Anadolu Ajansının mimarlarından biri olmuştur. Farklı lisanlara hâkimiyeti dolayısıyla yurt içi ve yurt dışında önemli sorumluluklar üstlenmiş, hatta bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın görevlendirmesiyle Türkiye'nin Kabil büyükelçisi olarak atanmıştır.

Bu biyografi çalışması, İslam Dünyası'nın hamisi gördüğü Osmanlılara yardım etmek için geldiği ülkenin askerî ve siyasi hayatında ömrünün son günlerine kadar varlık gösteren, yakın dönem tarihimizin önemli şahsiyetlerden Rauf Orbay'ın "manevi kardeşim" dediği, Hint Müslümanlarının "Türkî Lala" diye andığı Abdurrahman Peşaveri'yle tanışmaya, onu tanımaya davetimizdir.

Hint Kızılayı'ndan Türk Askerî ve Siyasi Hayatına
Uzanan Bir Ömür

ABDURRAHMAN PEŞAVERİ

SEMANUR ERCAN

DİZİ ADI: BELLEK-BİYOĞRAFI

KİTAP NO: 24

